

פלורה ויניצקי

לקראת בגרות בתנ"ך

ספר העזר המלא לחטיבה העליונה

לפי תכנית הלימודים החדשה והמעודכנת במקרא תשע"ב

חוברת תוספות

לקראת בגרות בתנ"ך

חוברת תוספות

פלורה ויניצקי

ייעוץ כללי: מיכאל בהט

© 2011 כל הזכויות שמורות
ללוטם בע"מ ולמחברת

Printed in Israel 2011

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מספר זה. שימוש מסחרי, מכל סוג שהוא, בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט. אלא ברשות מפורשת בכתב מן המו"ל.

לוטם בע"מ

ת"ד 17353 תל אביב

טלפון 073-2550282 פקסימיליה 073-2550283

תמונת הכריכה: מילוא שור – עלייה לרגל – "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונישא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים" (ישעיה, ב', 2), חיפה 2004

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל החומר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובא הדבר לידיעתנו נפעל לתקנו במהדורות הבאות.

למורים ולתלמידים שלום רב,

חוברת זו היא חוברת תוספות המכילה את העדכונים האחרונים שנעשו בתכנית הלימודים במקרא על ידי משרד החינוך.

לאחר שיצא הספר המעודכן על פי תכנית הלימודים החדשה למקרא (תש"ע), המפמ"רית למקרא ערכה מספר שינויים נוספים בתכנית הלימודים ובהתאם לכך עודכן הספר מחדש ויצא לאור בימים אלה.

עבור המורים והתלמידים שרכשו את הספר המלא לפני השינויים, אנחנו מצרפים בחוברת זו את כל התוספות לתכנית הלימודים החדשה והמעודכנת שפורסמו בקיץ-תשע"א, 2011.

לנוחותכם ערכנו טבלה שבה מפורטים הפרקים/הקטעים שנוספו לתכנית הלימודים החדשה, וכן הפרקים שירדו ומופיעים בספר לפני העדכון.

נושאים/פרקים שנוספו או שירדו מתכנית הלימודים החדשה

מפילוג הממלכה ועד שיבת ציון

הקטעים שנוספו לתכנית החדשה	הפרקים שירדו מהתכנית והמופיעים בספר הישן
• <u>מלכים ב' י"ז</u>: כיבוש שומרון בכתובת סרגון השני. • <u>מלכים ב' י"ח</u>: מסע סנחריב על פי המקורות האשוריים: כתובת סנחריב + תבליט לכיש • <u>מלכים ב' כ"ד 8-20</u>.	• <u>איכה א'</u>; • <u>ירמיה ז' 21 עד הסוף</u> – ירד (נשאר רק מ-1-20); • <u>ישעיה מ"ה 1-7</u>.

ספרות החוכמה

הפרקים שנוספו לתכנית החדשה	הפרקים שירדו מהתכנית והמופיעים בספר הישן
• <u>איוב ח' + איוב ט'</u>; • <u>קהלת י"א 7-10 + כל קהלת י"ב</u> (בקהלת י"ב – נוספו הפסוקים 1-7).	• <u>איוב ג'</u>; • <u>איוב ד'</u>; • <u>איוב כ"ח</u>.

החוק

הקטעים שנוספו לתכנית החדשה	הפרקים שירדו מהתכנית והמופיעים בספר הישן
• <u>שמות כ' 18-1</u>; • כלומר, נוספו פסוקים 15-18 בשמות כ'; • <u>הפתיחה והחתימה של חוקי חמורבי</u>.	• <u>דברים כ"א 18-21</u> – בן סורר ומורה.

בנושא סיפורי הבריאה - אין שינויים

סיפורי אבות

הפרק שנוסף לתכנית החדשה	הפרקים שירדו מהתכנית והמופיעים בספר הישן
• <u>בראשית י"ט</u>	• <u>בראשית ל' 1-24</u> ; • <u>מבראשית ל"ט - עד סוף ספר בראשית</u> - ירדו כל הפרקים.

בתודה
פלורה ויניצקי

תוכן העניינים

ציר זמן	6
---------	---

התוספות לנושא: "מפילוג הממלכה ועד שיבת-ציון"

מלכים ב' י"ז:	כיבוש שומרון בכתובת סרגון השני	9
מלכים ב' י"ח:	מסע סנחריב על פי המקורות האשוריים:	
	- כתובת סנחריב	10
	- תבליט לכיש	11
מלכים ב' כ"ד 8-20		14

התוספות לנושא: "ספרות החוכמה"

איוב ח'		19
איוב ט'		28
קהלת י"א 7-10		37
קהלת י"ב (בקהלת י"ב - נוספו הפסוקים 1-7)		38

התוספת לנושא: "החוק במקרא"

הפתיחה והחתימה של חוקי חמורבי	45
-------------------------------	----

התוספת לנושא: "סיפורי אבות"

בראשית י"ט	51
------------	----

ניבים וביטויים

מאגר הניבים והביטויים מנושאי הלימוד	63
דוגמאות לשאלות על "ניבים וביטויים"	83

ציר הזמן

מפילוג הממלכה ועד שיבת-ציון

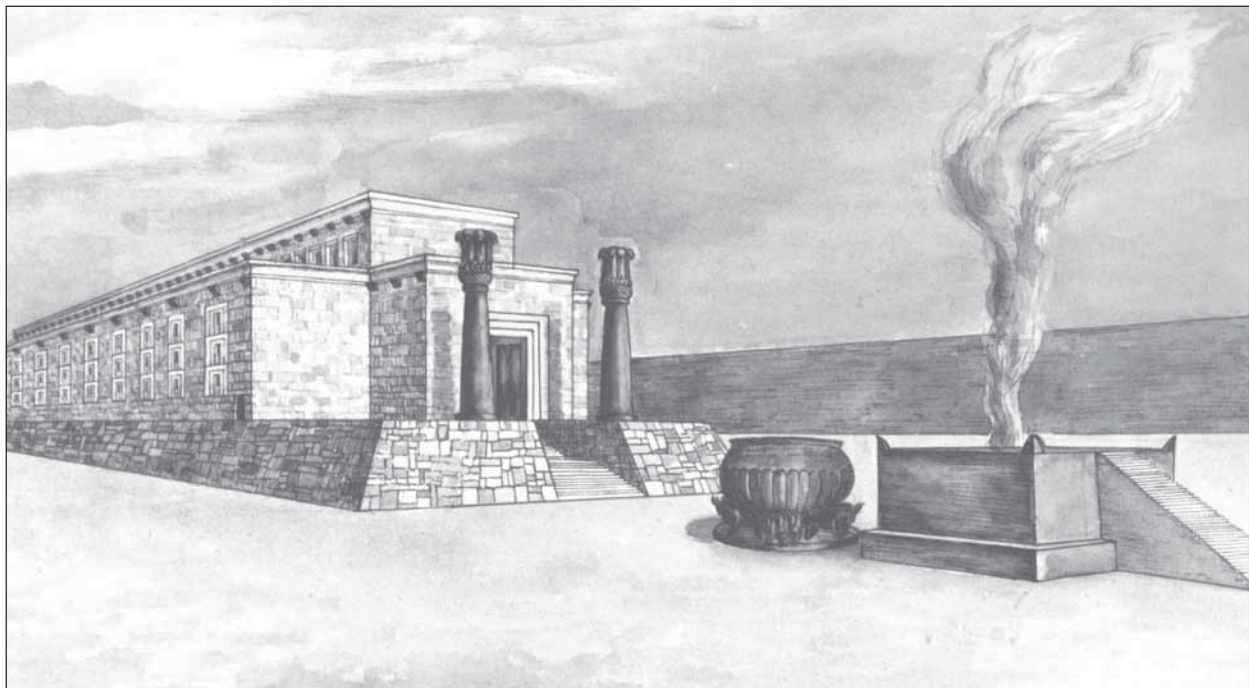
האימפריות

לפני
הספירה

התוספות בנושא:

מפילוג הממלכה ועד שיבת-ציון

תרשים משוער של מקדש ה' שבנה שלמה ונחרב ב-586 לפני הספירה
בצד ימין של התמונה רואים את מזבח הקורבנות

תוספת למלכים ב' י"ז

כיבוש שומרון בכתובת סרגון השני

באנאלים¹ של סרגון מח'ורסאבאד (ממזרח לנינווה) – סרגון השני מלך אשור מתפאר בניצחונו על ישראל, והוא כותב על כיבוש שומרון כך:

"בראשית מלכותי, השומרונים התחברו עם מלך אחר שעוין לי, כדי לא להיות משועבדים וכדי לא להעלות לי מס, והחלו במעשי איבה נגדי. בעזרת האלים הגדולים נלחמתי בהם, צרתי על שומרון וכבשתי... 27,290 (בגרסה אחרת כתוב 27,280) מתושביה לקחתי לשבי... 50 מרכבות (בגרסה אחרת כתוב 200 מרכבות) לקחתי מהם לחיל הרכב המלכותי שלי, ואת שאריתם הושבתי בארץ אשור. את העיר שומרון בניתי מחדש טובה יותר משהייתה לפני, אנשים מהארצות אשר לכדתי הושבתי בה... מיניתי אחד מקציני כפחה עליהם, והטלתי עליהם מנחה ומס כפי שנהוג עם בני אשור... פתחתי את הנמל החתום שבארץ מצרים. את אנשי אשור ומצרים מיזגתי והבאתי לכך שיסחרו ביניהם".

הפרטים בכתובת התואמים לנאמר במלכים ב' י"ז:

- גם בכתובת מוזכר המרד של ממלכת ישראל באשור (במלכים ב' י"ז פסוק 4);
- מוזכרת מפלת שומרון (בפסוקים 5-6);
- הגליית התושבים לאשור (פסוקים 6 ו-23);
- והבאת גולים מארצות אחרות לשומרון שהתיישבו בה (24).

הפרטים בכתובת שלא מצאנו במלכים ב' י"ז:

- מספר האנשים שהוגלו משומרון (27,290 ובנוסח אחר: 27,280);
- מספר המרכבות שנלקחו כשלל (50, ובנוסח אחר: 200 מרכבות);
- בניית העיר שומרון מחדש וטובה יותר משהייתה.

שימו לב!

מתעודות אלה ואחרות החוקרים מסיקים ששלמנאסר החמישי הוא זה ששם מצור על שומרון, אך בשלב מסוים הוא מת ולא הצליח לכבוש את העיר. סרגון השני הוא זה שכבש אותה והגלה את התושבים.

1. אנאלים – "ספר השנים", רשימות של אירועים היסטוריים על פי סדר כרונולוגי, שנה אחר שנה, שנכתבו על ידי מלכי המזרח הקדום.

תוספות למלכים ב' י"ח

מסע סנחריב – על פי המקורות האשוריים

במלכים ב' י"ח 13-16 למדנו על מסע סנחריב וכיבוש ערי יהודה. במקורות האשוריים נמצא פירוט נרחב על מסעות הכיבוש של סנחריב. סנחריב הכניע את העמים באזור, הכה את מצרים שסייעה במרד נגד אשור, ולכד את עקרון הפלשתי, שכת ברית עם ממלכת יהודה למרוד באשור. מכאן החל במסעו הצבאי נגד ממלכת יהודה – שם מצור על לכיש, לכד אותה, ושם קבע את מפקדתו (קטעים מתבליט לכיש – ראו בהמשך).

על כיבוש ערי יהודה ניתן ללמוד מדברי סנחריב שנכתבו על כתובת החקוקה על מנסרה שנמצאת היום ב"מכון המזרחי בשיקאגו"

בכתובת סנחריב נאמר:

ואת חזקיה היהודי, שלא נכנע לפני, שמתי מצור על 46 ערי הבצורות ... ועל הערים הקטנות שמסביב... ולכדתי אותן באמצעות סוללות מעפר ואילי מצור מובאים לחומה, בהתקפת חיל-רגלים, דרך מנהרות שנחפרו מתחת לחומה ופרצות בחומה ... ובאמצעות סולמות שהוצבו מעל לחומה. לקחתי משם 200,150 גברים נשים וטף וגם שלל רב: סוסים, פרדים, חמורים ... ואת חזקיה כלאתי בעירו ירושלים כאילו היה ציפור בכלוב. הטלתי סגר על העיר ואסרתי את יציאתו מהעיר. את עריו בזזתי, לקחתי חלקים מארצו ונתתי למלכי אשדוד, אשקלון, עקרון ועזה... כך הקטנתי משטחי ארצו, ובנוסף למס המשולם כל שנה, הטלתי עליו גם מנחת מס ומתנות...

דברים אלה בכתובת מקבילים לפסוק 13 במלכים ב' י"ח

בדומה לנאמר במקרא – גם בכתובת האשורית נאמר שערי יהודה סביב ירושלים נכבשו, אך **לא מוזכר כיבוש ירושלים**.

הפרטים בכתובת סנחריב שלא מצאנו במקרא:

- * בכתובת יש פירוט נרחב לגבי **שיטות הכיבוש** שאינן מוזכרות במקור התנ"כי;
- * בכתובת מוזכרות **כיבושן של 46 ערי** הבצורות של חזקיה (=ערי חומה) וכן כיבושן של ערים קטנות שהיו סביב ערי החומה;
- * **מספר הגולים** מיהודה לאשור הוא 200,150;
- * חלקים מממלכת יהודה **ניתנו לממלכות פלשתיות**.

תגובת חזקיה על פי הכתובת האשורית:

חזקיה נחרד מעוצמת הוד מלכותי, שלח אלי לנינה את יחידת הצבא המובחרת שלו... העלה לי ... 30 כֶּפֶר זהב ו-800 כֶּפֶר כסף, אבנים יקרות... מיטות שן... בגדים, אריגים יקרים... כלי נחושת וברזל... כלי נשק לאין ספור... בליווי בנותי, פילגשיו, מנגנים ומנגנות... ושלח את נציגו אלי לְשֵׁם תשלומי מס ולטקס כניעתו לי.

דברים אלה בכתובת מקבילים לפסוקים 14-16 במלכים ב' י"ח

בכתובת האשורית ובפסוקים הנ"ל במקרא מוזכרים המיסים שהעלה חזקיה לסנחריב לאות כניעה. בכתובת האשורית יש פירוט רב יותר. בשני הקטעים כמות הזהב שניתן למלך אשור זהה – **30 כֶּפֶר זהב**, אך כמות הכסף שונה: במקרא – **300 כֶּפֶר כסף**, בכתובת האשורית – **800 כֶּפֶר כסף**.

פירוט השלל ששלח חזקיה למלך אשור על פי הכתובת האשורית, מגמתו להאדיר את שמו של מלך אשור, ובמקרא מגמתו להציג את המצב הכלכלי המצוין בממלכת יהודה לפני מסע סנחריב.

לאחר כיבושי סנחריב המשיך חזקיה בשלטונו, אך ממלכתו הצטמצמה מאוד.

תבליט לכיש²

במלכים ב' י"ח 14, 17 ו-י"ט 8 מוזכרת העיר **לכיש** (ביהודה), ומהכתובים משתמע שהיא נכבשה על ידי סנחריב מלך אשור, שם הוא קבע את מחנהו המרכזי, אך לא מסופר כיצד היא נכבשה. תיאור מפורט של כיבוש העיר לכיש, המסמל את כיבוש יהודה כולה, נמצא בתבליטי אבן שנמצאו בעיר נינוה בארמון סנחריב מלך אשור. התבליטים קישטו את הקירות של אחד מחדרי הארמון, ונועדו לפאר את ניצחונו של סנחריב ולעורר מורא כלפיו. הם מוצגים כיום במוזיאון הבריטי בלונדון, והעתקים מהם מוצגים במוזיאון ישראל בירושלים.

להלן שתי תמונות מתבליט לכיש.

הסבר לתמונה א': מתקפת הצבא האשורי על העיר לכיש

בקטע זה מתוארת המתקפה של הצבא האשורי על שערי העיר הנצורה לכיש:

* העיר לכיש בולטת בגובהה, ולכן המתקפה עליה היא באמצעות טיפוס על סוללות מצור מוגבהות (הבנויות מעפר ומצופות בקורות עץ).

בצד שמאל של התמונה נראית מכונת מצור הנעה על גלגלים ובחלקה הקדמי איל ברזל הדומה לכידון. המכונה עומדת בראש סוללת מצור, ובאמצעותה הלוחמים מנסים לנח/להבקיע את שער העיר.

* בתוך מכונת המצור ומאחוריה נראים קשתים אשוריים היורים לעבר מגני השער. בתבליט נראות סוללות, שעליהן מטפסים (לרוב בזוגות) חיילים אשוריים לפי סדר זה: המובילים הם המחזיקים ברומח, אחריהם הקשתים (חלקם יורים בכריעת ברך) ולבסוף נראים הקלעים.

2. את **תבליט לכיש** לאורכו ניתן למצוא בעולם התנ"ך / מלכים ב', "דודזון-עתי" מוציאים לאור, 1994, עמודים 160-165. עיינו בתמונות שם + בהסברים לכל תמונה שבתבליט.

- * על גג שער העיר, שאינו מחובר לחומות (באמצע התמונה), נראים ארבעה מלוחמי העיר (יהודאים): מימין קלע, באמצע שני מידי אבנים ובצד שמאל, יורה בקשת.
- * עוד נראה בתמונה: מטח של אבני קלע ולפידים המושלכים מידי מגני העיר, כנראה כדי להצית את מכוונות המצור הבנויה מעץ. חייל אשורי הנראה במכוונת המצור שופך מים מהכלי שבידו כדי למנוע את השריפה, לצידו עומד קשת המחפה עליו.
- * בפתח שערי העיר רואים שורה של גולים (יהודאים) הנמלטים מן העיר הנצורה.

מתקפת הצבא האשורי על העיר לכיש

הסבר לתמונה ב': סנחריב מלך אשור מקבל את פני המשלחת

- * בצד ימין של התמונה רואים את מלך אשור, סנחריב, היושב בפתח אוהל המלכות על כיסאו הרם. הוא לבוש בגד מלכותי ולראשו כתר מחודד. בידו המורמת הוא מחזיק חצים ובידו השנייה קשת – כסמל לניצחונו בקרב, והוא סוקר את השבויים העוברים לפניו (הפנים של סנחריב מחוקים, הם הושחתו כנראה בידי המורדים לאחר רציחתו).
- * לפניו רואים משלחת שבראשה עומד אדם, שמבגדיו המהודרים ניתן ללמוד שהוא כנראה שר הצבא של המלך, ומתלווים אליו חיילים בדרגות נמוכות יותר. בפניה השמאלית של התמונה מוצגים לפני המלך השבויים שכורעים ברך לפניו.
- * באמצע התמונה, לפני המלך, רואים כתובת בכתב יתדות, הרשום בה: "סנחריב, מלך אשור והתבל כולו, יושב על כסא ידות, ושלל העיר לכיש עובר לפניו".
- * ברקע התבליט צורות הדומות לקשקשים, המסמלות את הקרקע הסלעית האופיינית לעיר לכיש. כמו-כן מוצגים צמחים רבים: גפנים, עצי תאנה וזית שחבל ארץ זה נתברך בהם.

מלכים ב' כ"ד 8-20

גלות יהויכין והאליטה בשנת 597 לפני הספירה, המלכת צדקיהו

מפילוג הממלכה ועד שובת-ציון

הַחֲרָשׁ וְהַמִּסְגָּר לֹא נִשְׁאָר זֹלַת דָּלַת עַם-הָאָרֶץ: וַיִּגַּל אֶת-
יְהוֹיָכִין בְּבִלְהָ וְאֶת-אֵם הַמֶּלֶךְ וְאֶת-נָשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת-סָרִיסָיו
וְאֶת אֲוִלֵי הָאָרֶץ הַחֲלִיף גֹּלָה מִיְּרוּשָׁלַם בְּבִלְהָ: וְאֶת כָּל-
אֲנָשֵׁי הַחֵיָל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהַחֲרָשׁ וְהַמִּסְגָּר אֵלֶּף הַפֶּל
גְּבוּרִים עָשִׂי מִלְחָמָה וַיְבִיֵּאֵם מֶלֶךְ-בָּבֶל גֹּלָה בְּבִלְהָ:
וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ-בָּבֶל אֶת-מַתְנִיָּה דָּדוֹ תַּחְתָּיו וַיֹּסֶב אֶת-
בֶּן-עֲשָׂרִים וָאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ לֵה
בְּמִלְכּוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ
חֲמִיטָל בַּת-יִרְמְיָהוּ מִלְּבָנָהּ: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כָּל
כְּאֲשֶׁר-עָשָׂה יְהוֹיָקִים: כִּי וְעַל-אֵף ה' הִיטָה בִּירוּשָׁלַם
וּבִיהוּדָה עַד-הִשְׁלָכּוּ אֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמָּרֵד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ
בָּבֶל:

בֶּן-
שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה יְהוֹיָכִין בְּמִלְכּוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מֶלֶךְ
בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ נַחֲשָׁתָא בַת-אַלְנָתָן מִיְּרוּשָׁלַם: וַיַּעַשׂ
הָרַע בְּעֵינֵי ה' כָּל כְּאֲשֶׁר-עָשָׂה אָבִיו: בַּעַת הָיָא עָלָה
עַבְדֵי נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וְתַבָּא הָעִיר בְּמָצוֹר:
וַיָּבֹא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל עַל-הָעִיר וַעֲבָדֵיו צָרִים עָלֶיהָ:
וַיֵּצֵא יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ-יְהוּדָה עַל-מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְאִמּוֹ וַעֲבָדָיו
וְשָׂרָיו וְסָרִיסָיו וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשַׁנַּת שְׁמֹנֶה לְמִלְכּוֹ:
וַיֵּצֵא מִשָּׁם אֶת-כָּל-אוֹצְרוֹת בֵּית ה' וְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ
וַיִּקְצֹץ אֶת-כָּל-כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל
בְּהִיכַל ה' כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה': וְהִגְלָה אֶת-כָּל-יְרוּשָׁלַם וְאֶת-
כָּל-הָעָם וְאֶת כָּל-גְּבוּרֵי הַחֵיָל עֶשְׂרֵה אֲלָפִים גֹּלָה וְכָל-
עֶשְׂרֵת

האירועים בזירה הבין-לאומית המתקשרים למלכים ב' כ"ד:

בשנת 605 לפני הספירה נבוכדנאצר מלך בבל הביס את צבא מצרים בפרקמיש שעל נהר הפרת. המצרים נסוגו וגם אשור נפלה. מכאן האימפריה הבבלית מתחילה במסעי כיבוש והשתלטות על האזור.

יהויקים (בנו של יאשיהו), שהומלך על ידי מלך מצרים והיה נאמן לו, נאלץ להיכנע לשלטון הבבלי. לאחר שלוש שנות שעבוד, מרד יהויקים בנבוכדנאצר מלך בבל, ובעקבות מרידתו זו – הבבלים משתלטים על יהודה. לאחר מות יהויקים, **יהויכין** בנו מולך תחתיו. (פסוקים 1-7 הדנים בכך – אינם נכללים בתכנית הלימודים)

הנושאים שבהם עוסקים הפסוקים 8-20:

א. 8-16 – גלות יהויכין והאליטה ובזיזת כלי בית-המקדש בשנת 597 לפני הספירה;

ב. 17-20 – המלכת צדקיהו.

8-16 – גלות יהויכין והאליטה לבבל ב-597 לפני הספירה

- 8 – יהויכין היה צעיר במלכו: "בֶּן שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה ..." ומלך רק שלושה חודשים על ירושלים.
- 10 – "בַּעַת הָיָא עָלָה עַבְדֵי נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם, וְתַבָּא הָעִיר בְּמָצוֹר".
- 11 – "וַיָּבֹא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַל הָעִיר, וַעֲבָדֵיו צָרִים עָלֶיהָ".
- 12 – יהויכין נכנע בפני מלך בבל: "וַיֵּצֵא יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְאִמּוֹ וַעֲבָדָיו וְשָׂרָיו וְסָרִיסָיו, וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשַׁנַּת שְׁמֹנֶה לְמִלְכּוֹ (=של נבוכדנאצר)" – כניעת יהויכין היא בהתאם לבקשת ירמיהו, שדרש להיכנע לבבלים. אמנם **כניעתו הצילה את ירושלים מחורבן**, אך יהודה סבלה קשות מבחינה מדינית וכלכלית: רבים מהעם הוגלו וכלי בית-המקדש ואוצרות הממלכה נבזזו.
- 13 – נבוכדנאצר בזז "אֶת כָּל אוֹצְרוֹת בֵּית ה' וְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ, וַיִּקְצֹץ אֶת כָּל כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה ... בְּהִיכַל ה'..."

16-14 - **האוכלוסייה, שהוגלתה לבבל, היתה בעיקר מהאליטה של יהודה** - גלות זו מכונה גם "גלות החרש והמסגר".

"...**כָּל הַשָּׂרִים ... כָּל גְּבוּרֵי הַחֵיל ... כָּל הַחֲרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר** (=אומנים בעלי מלאכה) ...**אֶת יְהוֹיָכִין ... אֶת אִם הַמֶּלֶךְ ... נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ ... סָרִיסָיו** (=שריו) ...**וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ** (=הנכבדים בעלי הכוח וההשפעה)..."
על פי ירמיה כ"ט 1-2, הוגלו גם הכוהנים והנביאים וביניהם גם יחזקאל.

בפסוק 14 נאמר, שמספר הגולים היה **10,000**;

בפסוק 16 נאמר, שמספר אנשי החיל שהוגלו היה 7,000 והחרש והמסגר - 1,000 (=ביחד **8,000**).

כיצד נסביר אי-התאמה מספרית זו?

בפסוק 16 - המספרים מיוחסים לאנשי חיל ובעלי המלאכה בלבד שמספרם 8,000, ועל אלה יש להוסיף כנראה גם אלפיים מנכבדי העם שהוזכרו קודם.

לֹא נִשְׁאָר זֹולָת (=אלא) דָּלֶת (=עניי) עִם הָאָרֶץ. "דָּלֶת עִם הָאָרֶץ" = הבבלים השאירו בארץ את דלת העם. זה היה חלק ממדיניות ההגליה של הבבלים - **להגלות את נכבדי העם ולהשאיר בארץ את דלת העם**, כפי שהדבר בא לידי ביטוי גם בגלות השנייה של יהודה בשנת 586 לפני הספירה - ראו מלכים ב' כ"ה 12.

מטרתם בשיטת הגליה זו היתה להחליש את כוח ההתנגדות של העם הנותר בארץ כלפי האימפריה הבבלית. הם הושארו בארץ גם לצורך עבודת האדמה וכדי לשרת את הצבא הכובש.

בתיאור ההגליה ישנה **הגזמה**. הביטויים המלמדים על הגזמה:

- **"וַיֵּצֵא מִשָּׁם אֶת כָּל אוֹצְרוֹת בֵּית ה'..."** - בפרק כ"ה (13-17) הכשדים בזזו את כלי בית-המקדש, ומכך משתמע שב-597 לא נבזזו **כל** אוצרות בית ה', אלא רק חלק מהם;

- נאמר, שנבוכדנאצר **"הִגִּילָה אֶת כָּל יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל הַשָּׂרִים וְאֶת כָּל גְּבוּרֵי הַחֵיל ... לֹא נִשְׁאָר זֹולָת דָּלֶת עִם הָאָרֶץ"**. אך לצדקיהו, שהומלך אחרי יהויכין, היתה פמליה שכללה שרים, יועצים ואנשי צבא אשר הגנו על ערי יהודה וירושלים. עניין זה מעיד שב-597 לא הוגלתה **כל** האליטה ולא נשארה בארץ **רק** דלת עם הארץ, כפי שמחבר פרק כ"ד טוען.

מטרת ההגזמות:

באמצעות ההגזמות הללו המחבר מביע את התרשמותו מאירועי שנת 597, ומנסה ליצור רושם, שהיה זה אירוע טראומתי ומכריע ביותר בתולדות ממלכת יהודה.
כמו-כן התיאור נועד להדגיש, שהאירועים הם התגשמות דבר ה' להעניש את העם על חטאיו (13).

זוהי גלות בבל הראשונה או גלות יהויכין, והאירוע התרחש ב-**597** לפני הספירה. אמנם ירושלים נכבשת, אך הבבלים עדיין לא מחריבים אותה.

אירוע זה היה טראומתי ביותר ליהודה בגלל הפגיעה במעמדה השלטוני והחברתי ובגלל הפגיעה ביוקרתו של בית-המקדש.

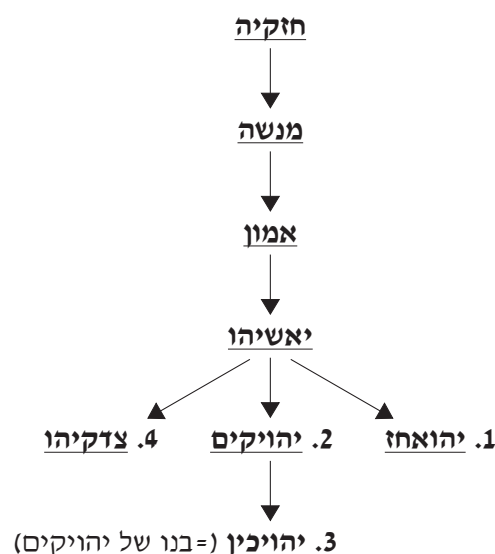
17-20 - המלכת צדקיה במקום יהויכין

17 - **"וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מִתְנִיָּה דָדוּ (של יהויכין) תַּחְתָּיו, וַיֵּסֶב אֶת שְׁמוֹ צְדָקְיָהוּ"** - יהודה נשלטת על ידי הבבלים: נבוכדנאצר ממליך את מתניהו (=בנו השלישי של יאשיהו, דודו של יהויכין) במקום יהויכין, ומשנה את שמו לצדקיהו - בכך מבטא את שליטתו ואדנותו עליו.

20 - צדקיהו הומלך על ידי נבוכדנאצר ובתחילת דרכו שמר אמונים למלך בבל כמצוות ירמיהו. צדקיהו הומלך כנראה בגלל השקפתו הפרו-בבלית, אך בהשפעת שריו ויועציו **"וַיִּמְרֹד צְדָקְיָהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל"** - פעולה זו הובילה לחורבנה הסופי של יהודה, של ירושלים ושל בית-המקדש.

המחבר ההיסטוריוגרפי משלב כדרכו גם **הסבר דתי** לחורבן: **"כִּי עָל אֶף ה' הִיָּתָה בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה עַד הַשְׁלֹכוֹ אֹתָם מֵעַל פְּנֵיו"**.

לסיכום שושלת המלכים ביהודה (לאחר חורבן ממלכת ישראל – ב-722 לפני הספירה):

שאלות על מלכים ב' כ"ד 8-20

1. קראו מלכים ב' כ"ד 11-16. פסוקים אלה מתארים את השתלטות מלך בבל על ממלכת יהודה. ציינו והסבירו שלוש פעולות שנקט מלך בבל במטרה להשתלט על ממלכת יהודה.
2. קראו פסוקים 14-16.
 - א. מיהם הגולים שנבוכדנאצר הגלה לבבל?
 - ב. מדוע הוגלתה דווקא קבוצה זו?
 - ג. מה היה מספר הגולים?
 - ד. באיזו שנה התרחש אירוע זה?
3. קראו מלכים ב' כ"ד 8-17. בפסוקים אלה נראה שהאירוע המתואר בקטע פגע במעמד של מוסדות המלוכה, במצב החברתי וכן במצב הכלכלי של העם. הדגימו מהקטע את העניינים המסומנים בקו.
4. קראו מלכים ב' כ"ד 8-17 וכ"ה 27-30. (מועד חורף תשס"ט, 2009)
 - א. קראו מלכים ב' כ"ד 8-17 ואת הקטע מהכרוניקה הבבלית לשנת שבע לנבוכדנאצר, המתאר את כיבוש ירושלים.

"בשנה השביעית (לנבוכדנאצר) בחודש כסלו, מלך אכד (= נבוכדנאצר מלך בבל) גייס את חילו וצעד לארץ חת. ויחן על עיר יהודה, וביום השני לחודש אדר כבש את העיר ולכד את מלכה. הוא הפקיד בעיר מלך כלבבו, ולקח ממנה מס כבד והובילו לבבל".

(1) בקטע מלכים ב' כ"ד 8-17 ובכרוניקה הבבלית מתוארים אותם אירועים. ציינו שלוש נקודות דמיון בין שני המקורות.

(2) ציינו שלושה פרטי מידע שנוכחים בספר מלכים ושאינם נזכרים בכרוניקה הבבלית. מה אפשר ללמוד מהרחבה זו בספר מלכים על מגמת הסופר המקראי?
 - ב. מלכי המזרח הקדום נהגו לעשות מעשי חסד וחנינה בעת הכתרתם. על פי מלכים ב' כ"ה 27-30, הסבירו איזה מעשה חסד וחנינה עשה מלך בבל.

התוספות בנושא:

ספרות החוכמה

פסל האדם החושב (אוגוסט רודין 1840-1917)

איוב ח'

מענה בלדד

וישן א בלדד השוחי ויאמר: עד-אן תמלל-אלה ורוח כביר אמרי ב פיד: האל יעות משפט ואם-שדי יעות-צדק: אם-בניך חטאו ג לו וישלחם ביד-פשעם: אם-אתה תשחר אל-אל ואל-שדי ה תתחנן: אם-זך וישר אתה כיעתה יעיר עליך ושלם נות ו צדקך: והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: כי-שאל ח נא לדר רישון וכוזן לחקר אבותם: כי-תמול אנתנו ולא נדע ט כי-על ימינו עלי-ארץ: הלא-הם יורוך יאמרו לך ומלכם יוצאו י מלים: היגאה-גמא בלא בצה ישגא-אחו בלי-מים: עדנו י

יג באבו לא יקטף ולפני כל-חציר ייבש: בן ארחות כל-שכחי יד אל ותקנות חנף תאבד: אשר-יקוט כסלו ובית עבביש מבטחו: ט וישען על-ביתו ולא יעמד יחזיק בו ולא יקום: רטב הוא לפני- י שמש ועל-גנתו יונקתו תצא: על-גל שרשיו יסבכו בית אבנים י יחזה: אם-יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיו: הן-הוא כ משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו: הן-אל לא ימאס-תם ולא ט יחזיק ביד-מרעים: עד-ימלה שחוק פיו ושפתיו תרועה: כב שנאיו ילבשו-בשת ואהל רשעים איננו:

בפרקים הקודמים הוצגו טענות אליפו ואיוב. בפרק זה מוצגים דברי בלדד, הרע הנוסף של איוב. אליפו היה זהיר בדבריו אל איוב ותוכחותיו היו מרומזות, לעומת זאת בלדד מטיח באיוב חברו דברים קשים ופוגעים ללא כל התחשבות במצבו.

הנושאים המרכזיים בדברי בלדד:

- א. 7-1 – האל פועל בצדק ואינו מעוות משפט;
- ב. 8-19 – משלי הדורות הקודמים להדגשת הרעיון: "רשע – ורע לו, צדיק – וטוב לו";
- ג. 20-22 – סיום דברי בלדד בניחומים לאיוב.

7-1 – האל פועל בצדק ואינו מעוות משפט

בלדד פונה אל איוב ומטיח בו האשמות בדרך של **שאלות רטוריות**. **מדברי איוב בפרקים הקודמים השתמעה תלונה קשה על דרכי האל, שפוגע באדם ללא סיבה**. איוב טען שאין שום חטא בעברו ושסבלו הוא ללא הצדקה, ולכן השמיע את זעקתו על חוסר הצדק שנעשה לו.

בלדד מציג את דברי איוב כשטות:

2 – "עד אן תמלל אלה? ורוח כביר (= גדולה) אמרי פיד?" – עד מתי "תמלל" = תפטט מילים אלו? והרי אמרי פיד הם רוח כביר, **מטפורה** לדברים שאמר איוב בעוצמה, ברוגז ובסערה והם רק רוח, הבל ושטות.

3 – "האל יעות משפט? ואם שדי יעות צדק?" – בדרך של תוכחה ובוז, בלדד אומר לאיוב, האם ייתכן שהאל יעוות משפט או צדק? תפישתו הדתית היא שהאל תמיד צודק והוא מתגמל כל אדם בהתאם למעשיו. בלדד מאמין בתפישת הגמול: "צדיק – וטוב לו, רשע – ורע לו".

כדי להוכיח את הטענה ש"רשע – ורע לו", יביא בלדד בפסוק הבא לדוגמה את בניו של איוב שהומתו בגלל חטאם:

4 – "אם (= כאשר) בניך חטאו לו (= לאל), וישלחם ביד פשעם" – בחוסר רגישות לייסורי איוב על מות בניו, בלדד טוען באופן מפורש ופוגע, שהאל המית את בניו בגלל פשעם, שהרי לא ייתכן שנענשו ללא סיבה.

7-5 – החזרה בתשובה תשנה את מצבו של איוב לטובה

לטענת בלדד, בניו של איוב מתו בגלל פשעם.
אם איוב סובל – סימן שהוא חטא, אך הוא יכול להציל עצמו: אם ידרוש את האל, יתפלל אליו ויחזור בתשובה – האל יסלח לו.

5 – **"אם אתה תִּשָּׁחַר (=תדרוש = תתפלל) אֶל אֵל, וְאֶל שְׂדֵי תִתְחַנֵּן"** – בלדד מייעץ לאיוב, שיפנה אל האל בתפילה ובתחנונים, כדי שישלח לו על החטאים שחטא.

יש הטוענים שבדברי בלדד משתמעת האשמה כלפי איוב. בססו טענה זו על פי פסוקים 2 ו-5.

תשובה:

בלדד מאשים בפסוק 2 את איוב שהוא מפטפט דברי הבל ושטות;
באמצעות חזרה על משפטי תנאי ("אם" – בפסוקים 4, 5 ו-6) בלדד מדגיש את ספקנותו ביושרו של איוב.
הוא מציע לאיוב שבמקום לומר דברים חסרי שחר על האל, עליו לפנות בכניעה ובתחנונים אליו, כדי לחזור בתשובה.
מכך משתמעת ההאשמה, שאיוב כנראה חטא, לא נכנע בפני האל ולא ניסה לחזור בתשובה.

בפסוקים 6-7 – בלדד מציג את תפישת הגמול: **"צדיק – טוב לו"**, כהשלמה לטענתו בפסוק 4: **"רשע – ורע לו"**.

השכר שיינתן לאיוב אם הוא יחזור בתשובה:

7-6 – **"אם זֶךְ (= זכאי) וְיֵשֶׁר אֶתָּה"** – בלדד מבטיח לו, שאם איוב אכן זכאי וישר (כפי שהוא מעיד על עצמו) – האל ירחם עליו ויגמול לו על צדיקותו בהתאם:

- **"כִּי (= אכן) עָתָה יַעֲרֶי (= יגן) עָלֶיךָ"** – איוב יזכה להגנה ולהשגחה של האל עליו;
 - **"וְשָׁלֵם (= ישים שלום) נָתַת (= בית) צִדְקָךְ"** – האל ישכין שלום בְּנֶהוּ. ביתו יהיה מקום משכן הצדק בגלל היותו **"זֶךְ ו"יֵשֶׁר"**.
 - **"וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצֶּעֶר (= מועט, מזער), וְאַחֲרֵיתְךָ יִשְׁבָּה (= תגדל) מְאֹד"** (7) – כל הטוב שהיה בראשית חייו של איוב, לפני האסונות – ייחשב מזערי ופועט, לעומת אחריתו המאושרת, שתִּשְׁבָּה = תגדל מאוד.
- בסיום הסיפור של איוב, דברי בלדד יתבררו כנכונים: איוב יזכה בברכת ה' יותר ממצבו לפני האסונות:
"ה' בָּרַךְ אֶת אַחֲרֵית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁיתוֹ" (איוב מ"ב 12).

ה**אנאפורה**¹ במילה **"אם"** בפסוקים 4, 5 ו-6 – מדגישה שבלדד אינו בטוח בצדקת איוב ובניו.
הוא מציג את יושרו של איוב על תנאי, ומשום כך חשוב שיחזור בתשובה, כדי שהאל יסלח לו.

8-19 – משלי הדורות הקודמים להדגשת הרעיון:

"רשע – ורע לו, צדיק – טוב לו"

8-10 – מן הראוי ללמוד מהדורות הקודמים

בקטע זה בלדד מסתמך על הדורות הקודמים כדי לבסס את השקפתו על דרכי הצדק של האל, והגמול שהוא נותן לצדיק ולרשע:

1. **אנאפורה** – מילה או ביטוי החוזרים בתחילת השורה או המשפט, המופיעים ברצף.

8 – "כִּי (= אכן) שָׁאַל נָא לְדֹר יִשְׁוֹן (ראשון = דורות קודמים); וְכֹונֶן (= כוון לבד ללמוד) לְחַקֵּר אֲבוֹתָם (= לתוצאות המחקר שהגיעו אליהן)" – איוב כמו כל אדם חייב ללמוד מהמסורת ומהחוכמה שהדורות הקודמים הנחילו לנו.

10-9 – "כִּי תִמּוֹל (= אתמול) אֶנְחֶנּוּ, וְלֹא נָדַע, כִּי צֶל יִמִּינוּ עָלֵי אֶרֶץ" – חיי אדם קצרים כאילו נולד אתמול = לפני זמן קצר. חיינו זמניים וחולפים מהר כמו צל, משום כך הוא לא יוכל להצטייד בחוכמה ובניסיון רב, ומובן מדוע הוא אינו מסוגל להבין את שאלת הגמול האלוהי.

מכאן שיש לסמוך על ניסיון העבר:

"הֲלֹא הֵם (= בני הדורות הקודמים) יוֹרוּךְ (= ילמדו אותך), יֹאמְרוּ לָךְ, וּמִלֵּבָם (= מחוכמתם) יוֹצֵאוּ מִלֵּים" – רק מאלה שאפשר לסמוך על תובנותיהם ועל ניסיונם העשיר אפשר ללמוד את המילים/הדברים הבאים (אותם) ביא בלד בפסוקים הבאים כמשלים).

בפסוקים 8-10 בלד מתייחס לחיי האדם בעולם. הסבירו את הדימוי שבו משתמש בלד ומהי מסקנתו ביחס לחיי האדם.

תשובה:

בלד מתייחס לחיי הקצרים של האדם בעולם ומדמה אותם לצל שחולף מהר וחסר ערך; מסקנתו מכך היא: כיוון שחיי האדם קצרים וחולפים, הוא אינו יכול לצבור חוכמה וניסיון. הוא אינו יכול להבין נושאים מורכבים כגון דרכי הצדק האלוהיות. משום כך הוא צריך ללמוד מניסיון הדורות הקודמים, מחוכמתם ומהמסורת שהשאירו לנו האבות.

מכאן בלד יציג שלושה משלים, המשקפים את ניסיון הדורות הקודמים, שמן הראוי ללמוד מהם:

13-11 – משל / דימוי הגמא והאחו – להדגמת תפישת גמול אישי: "רשע – ורע לו"

"גמא" (= צמח הפפירוס) ו"אחו" (= צמח קנה הסוף הגדל על שפת הנהרות) – הם צמחי מים הגדלים במהירות בביצות. צמיחתם מותנית במקור מים קבוע המרווה אותם. בהיעדר מים הם נובלים מהר עוד לפני שלבלבו והגיע זמן הקציר שלהם.

גמא בביצה, פפירוס

11 – "הִיגָאָה (= יצמח, יתרומם) אֲנִי בְּלֹא בָצָה; יִשְׁגָּה (= יגדל) אֲנִי בְּלִי מִים;" – תקבולת נרדפת.

בלד שואל בתמיהה שאלה רטורית: האם ייתכן שהגמא והאחו יגדלו ללא ביצה רוויה במים?

על כך הוא עונה:

12 – "עֲדֹנוּ בָּאֵבוּ (= בצמיחתו), לֹא יִקְטָף; וְלִפְנֵי כָּל חֲצִיר יִבָּשׁ" – אם יחסרו לו מים, בעודו באיבו (בפריחתו), לפני הבשלתו ובטרם יגיע זמנו להיקטף – הוא יתייבש מהר יותר מחציר = מעשב שימיו קצרים.

13 – הנמשל – גורל הרשעים:

"כֵּן (= כך) אֶרְחֹות (= דרכם, גורלם) כָּל שֹׁכְחֵי אֵל (= הרשעים); וְתִקְוֹת חֲנֹף (= הבוגד באל, רשע) תֵּאבְדוּ" – גורל הרשע הוא כגורל הגמא והאחו:

כפי שהגמא צומח ומלבלב על מקור מים, ובהיעדר מים – הוא הראשון שנובל, גם אם הוא בשיאו;

כך גם הרשעים המכונים "שִׁכְחֵי אֵל... חָנֵף" – הצלחתם היא זמנית. במקורות אחרים במקרא ה' מדומה למקור מים חיים (ראו לדוגמה ירמיה ב' 13). הרשע המתרחק מהאל (ממקור המים החיים) – לא תהיה לו תקווה ולא יצליח בדרכו; **או** ברגע שהאל יסיר את השגחתו מעליהם – לא תהיה להם תקווה.

41-51 – **משל / דימוי בית העכביש** – דוגמה נוספת לתפישת גמול אישי: "רשע – ורע לו"

ניתן לראות בדימוי כאן כהמשך המשפט בפסוק הקודם: "תִּקְוַת חָנֵף תֵּאבֵד" – משמעות נוספת של המילה תקווה היא – חוט. מפסוקים 14-15 משתמע שתקוות החָנֵף = הרשע, היא כמו חוטים / קורי העכביש הדקים, הנקרעים מהר ואין להם קיום.

41 – "אֲשֶׁר יִקוּט (= קורים דקים) כִּסְלוֹ (= תקוותו, ביטחונו), וּבֵית עֲכָבִישׁ (= קורי העכביש) מִכֶּטְחִי" – לפנינו תקבולת נרדפת.

העכביש טוֹנֶה קורים ליצירת רשת המשמשת מלכודת לציד חרקים. רשת הקורים משמשת לו בית והיא המקור לביטחונו.

51 – **הנמשל – גורל הרשע:**

"(הרשע) יִשְׁעֶן עַל בֵּיתוֹ וְלֹא יִטְמָא (= יתמוטט), יִחְזִיק בּוֹ וְלֹא יָקֻם (= ייפול ולא תהיה לו תקומה) – תקבולת נרדפת.

מטבע הדברים בית האדם הוא מקום מבטחו – אך הרשע לא יוכל לבטוח בביתו שבבסיסו שחיתות ומרמה.

כך גם הרשע – קיומו רופף וחלש וביטחונו הוא לשווא. ביתו, רכושו וכל מה שהוא נשען עליו רעועים וחסרי יציבות, מכאן ששלוותם של הרשעים היא מדומה.

כפי שקורי העכביש הדקים הם רופפים, נקרעים מהר ואין להם קיום יציב;

ייתכן שבלדד רומז כאן לבני איוב שביתם התמוטט עליהם והמית אותם (איוב א' 18-19).

61-91 – **משל / דימוי העץ** – דוגמה לתפישת גמול אישי: "צדיק – וטוב לו" (או פירוש אחר – ראו בהמשך).

61 – "רֵטֵב (= לח, רענן) הוּא (העץ) לִפְנֵי שֹׁמֵשׁ (מול שמש), וְעַל גִּנְתּוֹ (= בגן שבו נטוע) יִנְקָתוֹ (= ענפיו הצעירים) תִּצָּא (= תתפשט)";

71 – "עַל גֹּל (= גל אבנים או מעיין מים) שְׂרָשָׁיו יִסְבְּכוּ (מסתבכים ומתפשטים); בֵּית אֲבָנִים יִחַזֶּה (= יחצו, יבקעו)";

81 – "אִם יִבְלַעְנוּ (= יעקרו אותו) מִמֶּקְמוֹ; וְכִחֵשׁ (= יכחיש) בּוֹ, לֹא רְאִיתִיד";

19 - "הן (= הרי), הוא (האירוע שקרה לו, עקירתו) מְשֹׁשׁ (= חדוה, חידוש) דָּרְכוֹ; וּמַעֲכָר אַחֵר יִצְמָחוּ".

הסבר:

16 - התמונה המתוארת היא של עץ רענן, שהלחות שלו אינה נפגמת מול קרני השמש החמות, ענפיו מתפשטים בגן שבו הוא נטוע;

17 - זהו עץ חזק כיוון שהוא שתול על גל/מעין מים;

או "גל" במשמעות גל אבנים - הוא כה חזק עד כי שורשיו מתפשטים ומסתבכים מתחת לאדמה ויכולים לחצות ולבקע גל אבנים ואפילו בית הבנוי מאבנים;

18 - אם יעקרו אותו, הדבר לא יהיה ניכר כלל, ולא יישאר כל סימן במקום שבו גדל. אפילו המקום שבו הוא גדל יוכל להכחיש שהיה שם פעם עץ כה חזק, וכביכול יאמר שלא ראה אותו מעולם.

19 - לעץ הזה יש תקווה, הוא יצמח ויתחדש גם אם הוא יישתל במקום אחר - שורשיו יכו שוב, ופריחתו המחודשת היא ודאית.

הנמשל - גורל הצדיק:

כפי שהעץ הזה חזק יציב, רענן ולח תמיד, ענפיו ושורשיו מתפשטים וגם אם יעקרו אותו ממקומו, הוא יכה שורשים באדמה אחרת;

כך גם הצדיק - הוא יציב בחייו, לא ידע מחסור, הוא יזכה בשורשיות ובהמשכיות (צאצאים רבים). עקירת העץ היא מטפורה לייסורים ולמצוקה, שהצדיק עלול לחוות, אך זה יהיה זמני. הוא במהרה ישתקם כי ה' יהיה לצידו.

יש הטוענים שמשל העץ מתייחס דווקא לגורל הרשע ולתפישת הגמול: "רשע - ורע לו" פסוקים 16-19 מתארים את הצלחתו הזמנית של הרשע ואת שגשוגו - אך גם את חורבנו:

כך גם הרשע - גם אם הוא יצליח, הצלחתו היא זמנית. סופו של הרשע להיכחד, וזכרו יישכח מהעולם כאילו לא היה (18). לפי פירוש זה בפסוק 19 בלדד אומר בל ע ג שהסוף המר הזה אכן ראוי לרשע שדרכו הייתה גדושה בשמחה ובששון ("מְשֹׁשׁ") - ועל חורבותיו של איש רשע זה יצמח הצדיק.

כפי שהעץ שגשג ופרח, אך לבסוף נעקר ממקומו ולאחר הכחדתו זכרו נשכח - ועל עפרו יצמח עץ אחר;

שלושת המשלים שהזכיר בלדד הם הלכת, שאמר אותם בשם הדורות הקודמים – מהם איוב צריך ללמוד על דרכי הצדק של האל ועל חייו.

קראו פסוקים 16-19.

- א. ניתן לראות בפרטים המופיעים במשל העץ רמזים לתהפוכות בגורלו של איוב כפי שתוארו בפתיחה לסיפור המסגרת (איוב א' ו-ב'). הסבירו כיצד.
- ב. כיצד ניתן לראות בדברי בלדד בפסוק 19 ניסיון לעודד את איוב.

תשובה:

- א. הפרטים במשל העץ הרומזים לתהפוכות בגורלו של איוב:
- תמונת העץ הרענן, המשגשג, שיונקתו ושורשיו מתפשטים (פסוקים 16-17) – רומזת לברכת האל ששרתה על איוב הצדיק מבחינת עושרו הרב, בניו ובנותיו הרבים ומעמדו הרם, כפי שראינו באקספוזיציה לסיפור איוב (בפסוקים 1-5);
 - תמונת עקירת העץ ממקומו עד כי במקום שבו נעקר העץ לא ניכרת עקירתו (18) – רומזת להתהפכות בגורלו של איוב: כאשר פקדו אותו אסונות בזה אחר זה ונעקרו/נגזלו ממנו כל רכושו, בניו ואיוב נותר חסר כל (איוב א' 14-20).
- ב. ניתן לראות בפסוק 19 דברי עידוד לאיוב: אמנם הוא סובל ומיוסר בגלל האסונות שנחתו עליו, אך בדומה לעץ שהוא עוד יצמח ויתחדש על אדמה אחרת – כך איוב צריך להתעודד, כיוון שגורלו עשוי להשתנות, הוא ישתקם מהריסותיו, אם יפנה אל האל ויחזור בתשובה.

22-20 – בלדד מסיים בדברי נחמה לאיוב

דברי בלדד בפסוקים אלה הם מסקנה הנובעת מהמשלים שלמד מהדורות הקודמים:

- 20 – "הוּא (= אכן), אֵל לֹא יִמָּאֵס תָּם (= מי ששלם באמונתו); וְלֹא יִחְזִיק בְּיַד מְרָעִים (= רשעים)" – בלדד קובע עובדה נחרצת, שהאל לא יעזוב ולא יקפח את האיש התם, השלם באמונתו; בְּנִי גִּוֵּר אֱלֹהִים – אֵלֹהִים – הוּא לֹא יִחְזִיק בְּיַד הַרְשָׁעִים = לא יתמוך בהם ולא יעזור להם.

- א. באיוב א' 1, 8 ובפרק ח' 20 חוזרת אותה המילה. מהי?
- ב. מהו המסר לאיוב בדברי בלדד הנרמז באמצעות מילה זו?

תשובה:

- המילה החוזרת בקטעים אלה היא: "תם".
- בפרק א' נאמר על איוב שהיה: "תם וְיָשָׁר וִירָא אֱלֹהִים וְסָר מִרָע"; המסר של בלדד באמצעות מילה זו הוא שאם איוב ישוב להיות תם, האל לא ימאס בו ולא יעזוב אותו, והוא עוד ישקם את הריסותיו.

הסבירו את הדמיון ואת השוני בין דברי בלדד בפסוק 3 לדבריו בפסוק 20.

תשובה:

הדמיון:

בשני הפסוקים בלדד מציג רעיון דומה: **האל לא מעוות את המשפט, והוא אלוהי הצדק;**

השונה:

בפסוק 3 – בלדד הביע את דבריו בדרך של **תמיהה ושאלות רטוריות**: "**הַאֵל יַעֲזֹב מִשְׁפָּט?... יַעֲזֹב צֶדֶק?**";
בפסוק 20 – לעומת זאת הוא מציג את הטענה שלו **כעובדה**, כמשפט חיווי: "**הֵן, אֵל לֹא יִמָּאֵס תָּם**".
מסקנתו בפסוק 20 היא למעשה התשובה לשאלה ששאל בפסוק 3.

הברכות של בלדד לאיוב:

21 – "עַד (= עוֹד) יִמָּלֵךְ (= ימלא) שְׁחֹק פִּיךָ, וְשִׁפְתֶיךָ תְּרוּעָה (= פִּיךָ ישמיע קולות שמחה)"
בלדד מגלה כאן ביטחון בצדיקותו של איוב – **בְּנִי גִּוֵּר** לפסוקים 5-6 שהטיל ספק בכך.
כיוון שצדיקותו היא ודאית, לכן האל ימלא את פיהו בשמחה.

22 – "שִׁנְאִיךָ יִלְבָּשׁוּ בִּשְׂתִי, וְאַהֲלֵךְ רְשָׁעִים אֵינְנִי (= יושמד)" – הוא מייחל ששונאיו יתכסו בבושה **כְּמוֹ** מלבוש המכסה אותם, כיוון שינחלו אכזבה, כאשר יראו שהאל מיטיב לאיוב;

בְּנִי גִּוֵּר לנווה (= ביתו) של הצדיק – שיהיה חזק ויציב (כפי שאמר בפסוק 6);
בית הרשע (הדומה לאוהל רעוע) יחד עמו – יתמוטט ויאבד = "**אֵינְנִי**"².

לסיכום מענהו של בלדד:

- בלדד בפתיחת דבריו דיבר בזלזול על הטענות של איוב והציג בפניו את **אמונתו הדתית**:
 - * ה' הוא אלוהי הצדק שלא יעוות משפט;
 - * הוא מאמין בשיטת הגמול: "צדיק – טוב לו, רשע – רוע לו";
 - אם בני איוב חטאו – סימן שנענשו על פשעיהם;
 - אם איוב טהור וישר – אחריתו תהיה טובה יותר מראשיתו;
 - ואם איוב סובל, יש להניח שהוא חטא ולכן עליו לחזור בתשובה;
- לטענתו חיי האדם זמניים וחולפים, ולכן הוא חייב לסמוך על מסורת האבות וללמוד מהם;
- בלדד מביא שלושה משלי קדמונים שהלקח המשותף לכולם הוא שה' פועל בצדק: הוא יתמוך בתם וינטוש את הרשע;
- לבסוף בלדד מברך את איוב באחרית טובה ומייחל לשונאיו בושה וחורבן.

2. בפרק ז' – איוב סיים דבריו בנימה קשה וקודרת: "כִּי עָתָה לְעֶפֶר אֶשְׁכָּב; וְשִׁחַרְתִּי וְאֵינְנִי" (21) – קיצי קרב, וגם אם האל יחפש אותי כדי לתקן את העוול נגדי, זה יהיה מאוחר מדי, כי אני כבר לא אהיה = "**וְאֵינְנִי**".
כאן אליפז מתייחס לדברי איוב, ומייחל ש"אַהֲלֵךְ רְשָׁעִים אֵינְנִי". כאילו אמר: "דברים קשים שאמרת על עצמך, שיחולו על אויבך ולא עליך".

שאלות על איוב ח'

1. **א.** קראו פסוקים 1-4. ציינו שני ביטויים מהקטע המוכיחים, שבלדד מזלזל באיוב ומלגלג על דבריו.
ב. קראו פסוקים 6-7. הוכיחו על פי פסוקים אלה שבלדד מטיל ספק בצדיקותו של איוב.
2. **א.** קראו פסוקים 4-7. הסבירו מהי תפישת הגמול, שבה דוגל בלדד על פי פסוקים אלה.
ב. הסבירו כיצד בדברי בלדד בא לידי ביטוי רעיון צידוק הדין (תיאודיצאה).
ג. קראו גם יחזקאל י"ח 27-28. הסבירו את הדמיון בהשקפת יחזקאל ובלדד על פי קטעים אלה.
3. **א.** קראו פסוקים 2-7. הסבירו מה בדברי בלדד פגע באיוב ביותר.
ב. יש הטוענים שדברי בלדד עומדים בניגוד לנאמר באיוב ב' 11. הסבירו טענה זו והתבססו על הכתובים.
4. **א.** קראו פסוקים 8-10. קראו גם איוב ו' 24. דברי בלדד בפסוק 10 הם תשובה ותגובה לדברי איוב בפרק ו' 24 ("הורוני ואני אֶחְרִישׁ; ומה שְׁגִיתִי? הֲבִינוּ לִי"). הסבירו כיצד, והתבססו על דמיון לשוני בין שני הקטעים.
ב. מדוע לדעת בלדד האדם צריך להתבסס על ניסיונם של הדורות הראשונים? התבססו על הכתוב.
5. **א.** קראו פסוקים 11-13. מהו הדימוי שבו משתמש בלדד כדי להסביר את "אֶרְחוֹת כָּל שֹׁכְחֵי אֵל"? הסבירו אותו ואת הנמשל.
ב. קראו פסוק 14. על מי מדובר בפסוק זה על פי המשל ועל פי הנמשל? הסבירו.
6. **א.** קראו פסוקים 11-19. יש הטוענים ששלושת המשלים שאותם מזכיר בלדד בפסוקים אלה הם איום והאשמות מרומזים לאיוב ולגורלו. הסבירו טענה זו על פי כל אחד מהמשלים.
ב. קראו ירמיה י"ב 1-2, תהילים א' 3-1 ואיוב ח' 16-19. בקטעים האלה ירמיהו, משורר תהילים ובלדד דנים באותה סוגיה ומשתמשים באותו אמצעי ספרותי. מהי הסוגיה שבה דנים שלושתם, ובאיזה אמצעי ספרותי משתמשים שלושתם?
ב. הסבירו כיצד ניתן לראות בטענת בלדד השקפת גמול שונה מזו של ירמיהו.
ג. יש הטוענים שבלדד ומשורר ספר תהילים מביעים רעיון דומה: "צדיק – וטוב לו"; ויש הטוענים שבלדד ממשיך ומשלים את הרעיון של משורר תהילים ומדגים בפסוקים אלה את תפישת הגמול "רשע – ורע לו". הסבירו כל אחת מטענות אלה.
8. **א.** הסבירו את הקשר בין הפסוקים 11-19 לפסוק 20.
ב. בפסוק 3 ו-20 בלדד מציג רעיון דומה אך בדרך שונה. הסבירו טענה זו על שני חלקיה.
9. **א.** קראו איוב ח'. מדברי בלדד עולים כמה רעיונות. הביאו ציטוט מהפרק לכל אחד מהרעיונות הבאים:
א. הסבל הוא גם מנת חלקו של הצדיק, אך זה זמני והוא עוד יחזור לאיתנו;
ב. בלדד אינו בטוח שאיוב הוא צדיק מוחלט;
ג. האל הוא אלוהי הצדק;

ד. חיי האדם קצרים וחולפים;

ה. התפילה והחזרה בתשובה צריכות להיות בבסיס היחסים בין האל לאדם;

ו. סופם של חוטאים בחטאים חמורים הוא מוות;

ז. הרשע המשגשג, סופו הכחדה.

10. שאלה לדיון ולמחשבה:

רעי איוב וביניהם בלדד הגיעו לנחם את איוב, וכפי שראינו בדברי בלדד ניכר ניסיון לעודד את רוחו של חברו המיוסר, אך הוא גם מטיח בו דברים קשים ובוטים. מעבר לנושאים שדנו בהם במהלך ניתוח הפרק, רעי איוב מעלים אצל הקורא הרהורים גם בנושא של חברות אמת: מהי לדעתכם המשמעות של חברות אמת? כיצד היא נבחנת? האם נכון להוכיח חבר דווקא כשהוא במצוקה (אולי כדי לנערו, להעמיד בפרופורציה הנכונה את מצוקתו)?

איוב בהתדיינות עם רעיו, גוסטב דורה, תחריט, המאה ה-19

איוב ט'

מענה איוב

יט השב רוחי בי יִשְׁבְּעֵנִי מִמִּדְרִים: אֲסֹלֶכֶת אֲמִיץ הִנֵּה וְאֲסֹלֶכֶת
כא לְמִשְׁפָּט מִי וְעֵידֵנִי: אֲסֹלֶכֶת אֲמִיץ יִשְׁעֵנִי תִּסְאֵנִי וְיַעֲקֹשְׁנִי: תִּסְאֵנִי
כב אֲנִי לֹא־אֲדַע נִפְשִׁי אֲמַאֵס חַיִּי: אֶחָת הִיא עַל־כֵּן אֲמַרְתִּי תִּסְאֵנִי
כג וְיִשָּׁע הוּא מְכַלֵּה: אֲסֹשׁוּט יָמִית פֶּתֶאֶס לְמִסְתֵּנִים יִלְעָג: אֲרִיזָן
כד נִתְּנָה בִּיד־דָּשֶׁע פְּנִי־שֹׁפְטִיָּה יִכְסֶּה אֲסֹלֶכֶת אֲפֹא מִי־הוּא: וְיָמִי
טו קָלוּ מִי־דָן בְּרָחוּ לֹא־דָאוּ טוֹבָה: חֲלָפוּ עִס־אֲנִיזָת אֲבָה כְּנִשָּׁר
טז יִטוּשׁ עַל־יֶאֱכֹל: אֲסֹלֶכֶת אֲשִׁכַּח שִׁיחִי אֲעֻזָּה פְּנִי וְאֲבָלִיגָה:
יז יִגְדַּתִּי כֹל־עֲצָבִתִּי יִדְעֵתִי כִּי־לֹא תִנְקֵנִי: אֲנִכִּי אֲרִשָּׁע לְמֹזֶה
יח אֶהֱבֵל אִיגָע: אֲסֹלֶכֶת אֲחִירָחֶצֶתִּי בְּמֹר־שֶׁלֶג וְהִזְכֹּתִי בְּכָר בְּפִי:
יט אֲזַבֵּשׁתָּ תִּטְבֹּלֵנִי וְתַעֲבֹנֵנִי שְׁלֵמוֹתִי: כִּי־לֹא־אִישׁ כְּמוֹנִי אֲעֻנְנוּ
כא נְבוֹא יִחְדוּ בְּמִשְׁפָּט: לֹא יִשְׁפִּיעֵנִי מִזֶּכֶת יִשֵּׁת יָדוֹ עַל־שִׁנֵּינוּ:
כב יִסָּר מִעַלִּי שִׁבְעָן וְאִמָּתוֹ אֶל־תִּבְעֵתִי: אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֵנוּ
כג כִּי־לֹא־כֵן אֲנִכִּי עֲמֹדִי:

א ויָשָׁב רֹחִי בִּי וַיִּשְׁבְּעֵנִי מִמִּדְרִים: אֲסֹלֶכֶת אֲמִיץ הִנֵּה וְאֲסֹלֶכֶת
ב לְמִשְׁפָּט מִי וְעֵידֵנִי: אֲסֹלֶכֶת אֲמִיץ יִשְׁעֵנִי תִּסְאֵנִי וְיַעֲקֹשְׁנִי: תִּסְאֵנִי
ג אֲנִי לֹא־אֲדַע נִפְשִׁי אֲמַאֵס חַיִּי: אֶחָת הִיא עַל־כֵּן אֲמַרְתִּי תִּסְאֵנִי
ד וְיִשָּׁע הוּא מְכַלֵּה: אֲסֹשׁוּט יָמִית פֶּתֶאֶס לְמִסְתֵּנִים יִלְעָג: אֲרִיזָן
ה הִפְכֵם בְּאֶפְסוֹ: הִמְרָגִיו אֲרִיזָן מִמִּקְוָמָה וְעִמּוּדִיָּה יִתְפַּלְעִין: הִאֲמַר
ו לְחֵרֶם וְלֹא יִזְרַח וּבָעֵד כּוֹכְבִּים יִחַתֶּם: נָטָה שָׁמַיִם לְבָדוֹ וְדוֹרָךְ
ז עַל־בְּמִתִּי יָם: עָשָׂה־עֵשׂ כְּסִיל וְכִימָה וְחֲדָרֵי תִמּוֹן: עָשָׂה גְדֻלּוֹת
ח עַד־אֵין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר: הֵן יַעֲבֹד עָלַי וְלֹא
ט אֲרָאָה וְיִחַלְף וְלֹא־אֲבִין לוֹ: הֵן יִחַתְּפוּ מִי וְיִשְׁבְּעוּ מִי־יֹאמְרוּ
י אֵלֶיךָ מֶה־תַּעֲשֶׂה: אֱלֹהִים לֹא־יֵשִׁיב אֶפְסוֹ תַּחְתּוֹ שִׁחָחוּ עֲזָרִי רַחֲבָה:
יא אִף כִּי־אֲנִכִּי אֲעֻנְנוּ אֲבַחֲרָה דְּבָרֵי עַמּוֹ: אֲשֶׁר אֲסֹלֶכֶתִּי לֹא
יב אֲעֻנָּה לְמִשְׁפָּטִי אֲתַחֲנֵן: אֲסֹלֶכֶת אֲקָרָאֲתִי וְיַעֲנֵנִי לֹא־אֲמַיִן כִּי־
יג יֹאזִין קוֹלִי: אֲשֶׁר־שָׁעֲרָה יִשׁוּפְנִי וְהִרְבָּה פִּצְעֵי חֲנָם: לֹא־יִתְּנֵנִי

דברי איוב בפרק ט' הם בעיקר מענה לדברי בלדד חברו, ובו הוא משמיע טיעונים קשים כלפי האל.

הנושאים המרכזיים בפרק:

- א. 4-1 – אלוהים הוא אלוהי החוכמה והכוח, אך לא אלוהי הצדק;
- ב. 5-10 – תיאור עוצמת האל בטבע;
- ג. 11-21 – השפעת כוחו וחוכמתו של האל על האדם;
- ד. 22-24 – אין צדק בעולמו של האל;
- ה. 25-35 – איוב מתלונן על חיי החולפים מהר, וטוען כי המשפט עם האל אינו יכול להתקיים.

1-4 – אלוהים הוא אלוהי החוכמה והכוח, אך לא אלוהי הצדק

קראו פסוקים 2-4. דברי איוב בפסוקים אלה הם תגובה לדברי רעיו שנאמרו בפרקים הקודמים.

א. הסבירו את טענת בלדד בפרק ח' 3.

ב. האם איוב מסכים עם הטענה שלו? הסבירו.

תשובה:

א. בלדד טען: "האל יַעֲזֹב מִשְׁפָּט? וְאֵם שְׂדֵי יַעֲזֹב צֶדֶק?" – האם ייתכן שהאל יעוות משפט צדק? שאלות רטוריות שהתשובה עליהן היא שלילית – הרי הוא אלוהי הצדק, שמתגמל כל אדם בהתאם למעשיו.

ב. איוב – לכאורה מסכים עם בלדד ומאשר את טענתו: "אֲמֵנָם יָדַעְתִּי כִּי כֵן, וְמָה יִצְדַּק אֲנוֹשׁ עִם אֵל?" – אדם לא יכול להיות צדיק בפני האל ולא ינצח במשפט עמו, אך לא משום שהאדם ימצא אשם, אלא משום שהאל ישתיק את המתנגדים לו, והוא תמיד ייקצא צודק בדין.

לטענת איוב הבעייתיות ביחסי האל והאדם נובעת משתי סיבות:

- לא ניתן לתקשר עם האל, האל מתעלם מהאדם: "אֵם יִחַפֵּץ (האדם) לָרִיב (= להידיין משפטית) עִמּוֹ, לֹא יַעֲנֵנוּ (האל) אֶחָת מִנִּי אֱלֹהִים" – אדם שיחפוץ להידיין עם האל, לא יקבל מענה אפילו על טענה אחת מאלף הטענות שיציג, והאל לא יאפשר לו להציג את דבריו. בהמשך, האל אכן יתגלה לאיוב – אך לא ייתן לו הסבר לאסונות שהפיל עליו.

- **האל חזק, חכם אך לא צודק** – כלפי המתנגדים לו הוא ישתמש בחוכמתו ובכוחו כדי להשביתם: **"חכם לִבְּב וְאִמִּיץ כַּח (הכוונה לאל), מִי הַקָּשָׁה אֱלֹו וַיִּשְׁלֶם?"** – מי הוא זה שיעז להקשות עליו = להידיין עמו, ויצא בשלום? בתנאים אלה אף אחד לא יצא נגדו.

איוב מציג את האל כעריץ, אשר סותם את טענות המתדיינים איתו; ולכן בניגוד לטענות רעיו – איוב בעקיפין טוען שהאל אינו פועל על פי מידות הצדק.

5-10 תיאור עוצמת האל בטבע

- איוב מתאר כאן את כוחות האל בטבע, כהדגמה לטענתו שהאל הוא: **"חכם לִבְּב וְאִמִּיץ כַּח" (4).** דבריו נאמרים **כַּח מִנִּי** (= שיר שבח והלל) לאל.
- בדומה להמנון גם כאן יש קטלוג פריטים (מופיעים שבעה פריטים – מספר טיפולוגי), ובסוף סיכום, נושא משותף, אך דברי איוב הם פרודיה על המנון, כי **הוא מדגיש דווקא את כוחו ההרסני של האל:**
- 5 – א. **"הַמַּעֲתִיק הָרִים וְלֹא יָדְעוּ אֲשֶׁר הֶפְכֶם בָּאֶפֶן"** – איוב מתכוון כנראה ל**רעידת אדמה**. האל עוקר הרים, הופך אותם בחרון אפו ובמהירות כל כך גדולה, עד כי האדם או ההרים עצמם לא ירגישו ולא ידעו על היעלמותם.
- 6 – ב. **"הַמַּרְגִּיז (= המרעיד) אֶרֶץ מִמִּקְוָה"** – תופעת **רעידת האדמה**. **"וְעִמּוּדֶיהָ יִתְפַּלְצוּן"** = יסודות העולם ירעדו, יזדעזעו (הקדמונים האמינו שהאל הבורא הציב סלע ענק הנשען על עמודים המגיעים עד מי התהום, ומעל אלה פרש את הארץ).
- 7 – ג. **"הָאֵמֶר (= מצווה) לַחֲרֹס (= שמש) וְלֹא יִזְרַח"** – האל יכול לצוות על השמש שלא תזרח. הוא מתכוון לתופעה של **ליקוי החמה**, שראו בה מבשרת רעות.
- ד. **"וּבְעֵד פּוֹכְבִּים יַחֲתֹם (= יסגור)"** – הוא יכול לחסום את אור הכוכבים שלא יאירו את הארץ.
- 8 – ה. **"נֹטָה (= פורש) שָׁמַיִם לְבָדוּ"** – השמיים כאוהל הפרוש על הארץ, והאל בידיו הגדולות פורש אותם לבדו.
- ו. **"וְדוֹרֵךְ עַל בְּמִתֵּי יָם (= הגלים הגבוהים)"** – הוא דורך על הגלים הגבוהים והם נרמסים תחת רגליו.

במיתוס "אנומה אליש" – מִרְדּוּךְ, האל הבורא נלחם בתיאמת, אלת הים שסיכנה את העולם. הוא לכד אותה, שיסף את גופה ודָּרַךְ על גווייתה כאות ניצחון. אצלנו נאמר **"וְדוֹרֵךְ עַל בְּמִתֵּי יָם"** – רמז למיתוס.

בהמשך המיתוס מסופר שמרדוך ברא את הירח, השמש והכוכבים; **בפסוק 9** נאמר שהאל ברא את גרמי השמיים ו**בניגוד ל מ י ת ו ס** לא ניתן לומר, שהם ישויות אלוהיות עצמאיות.

- 9 – ז. **"עֲשֵׂה עָשׂ כְּסִיל וְכִימָה וְחֲדָרֵי תִמְנָן"** – אלה שמות של מערכות כוכבים, ואיוב מדגיש שהאל יצר אותם.
- 10 – **ולסיכום ההמנון:** **"עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת עַד אֵין חֶקֶר; וְנִפְלְאוֹת עַד אֵין מִסָּפָר"** – אלה הם דברי סיכום, שמטרתם להאדיר את האל בגלל מעשיו בבריאה שצוינו קודם.
- איוב מצטט כאן את דברי אליפז מפרק ה' 9. אליפז התכוון בדבריו להציג את נפלאות גדולת האל בטבע ובתחום המוסרי – אך איוב בחר להדגיש את גדולת האל **בטון אֵין מִסָּפָר** דווקא בכוחות ההרס בטבע (כפי שראינו בפסוקים 5-8).
- בכך איוב מדגיש גם שהאל הגדול בכוחו ובעוצמתו מתנכל לאדם האפסי וחסר החשיבות. לנוכח עוצמה זו של האל, האדם מפוחד ומשותק.

21-11 – השפעת כוחו וחוכמתו של האל על האדם

בפסוקים אלה איוב מדגיש את חוסר האונים שלו ושל כל אדם מול העוצמה הבלתי מוגבלת של האל.

11 – "הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה; וַיַּחֲלֹף וְלֹא אֶבִּין לוֹ" – האל הוא כוח מסתורי, רואה ובלתי נראה, לכן איוב אומר שהאל יכול לעבור מעליו והוא לא ירגיש בכך, ולא יוכל לתפוש אותו בשכלו – ומכאן נשאלת השאלה: אם האל הוא בלתי נראה ונתפש, כיצד איוב יתדיין עמו על מצבו?

12 – "הֵן יַחֲתֹף (= יחטוף, יגזול) מִי יִשְׁיבֶנּוּ (= יעצור בעדו)? מִי יֹאמֶר אֵלָיו מַה תַּעֲשֶׂה?" – כשהאל משתמש בכוחו הרב לשלילה ולהרס, מי יעז לעמוד כנגדו? איוב מציג שוב את בעיית חוסר התקשורת עם האל.

במילה "יַחֲתֹף" – איוב רומז לבניו המתים, שנגזלו ונחטפו ממנו על ידי האל.

13 – "אֱלֹהִים לֹא יָשִׁיב אָפּוֹ..." – בניגוד לטענה שהאל הוא אלוהי הסליחה, איוב טוען שהאל לא חוזר בו מזעמו. "תַּחֲתֹף שְׂחָחוּ (= נכנעו) עֲזָרֵי רָהֵב" – "רָהֵב" = שריד מיתני במקרא, כינוי לשר היס, שהוא ועוזריו יצאו להילחם נגד האל הבורא, ולבסוף נכנעו לו והובסו.

מכאן איוב עובר לתאר את יחסו של האל כלפיו:

14 – "אֵף כִּי (= קל וחומר) אֲנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ (= אענה על דבריו); אֲבַחֲרָה דְּבָרֵי עַמּוֹ? (= לא אוכל לבחור את דבריי בפניו)" – בדבריו אלה של איוב יש הצגת קל וחומר¹ ביחס לעוזרי רהב שהזכיר קודם: אם רַהֵב ועוזריו נכנעו לפני האל ולא יכלו להתמודד עמו – קל וחומר (= על אחת כמה וכמה) אני (= איוב) – לא אוכל למצוא דברים נבחרים ונכונים בפניו, ולא אמצא מענה שיצצה אותו – כדי שיניח לי.

כיצד דברי איוב בפסוקים 11-13 מתקשרים לדבריו בפסוקים 5-10?

תשובה:

בפסוקים 5-10 – איוב דיבר על כוחו ושליטתו של האל בטבע. כוחות אלה באים לידי ביטוי בתופעות טבע הרסניות כגון: הרי געש, רעידות אדמה, ליקוי חמה וכיוצ"ב;

בפסוקים 11-13 – מדברי איוב משתמע שהאל משתמש בכוחו הרב גם כדי לדכא ולהרוס את האדם, והאדם אינו יכול לעמוד ולהתגונן מפניו: "הֵן יַחֲתֹף מִי יִשְׁיבֶנּוּ? מִי יֹאמֶר אֵלָיו מַה תַּעֲשֶׂה?".

15 – "אֲשֶׁר אִם (= אף על פי ש...) צִדְקָתִי, לֹא אֶעֱנֶה (= אעיד); לְמִשְׁפָּטִי אֶתְחַנֵּן" – גם אם אהיה צודק, לא אוכל להעיד ולהשיב בפניו על צדקתי. מה שנותר לי זה להתחנן על דרישתי למשפט כדי להוכיח את צדקתי.

השורש ע. נ. ה.² במשמעות עדות משפטית – חוזר ארבע פעמים (בפסוקים 3, 14, 15 ו-16) ומבטא את שאיפתו העזה של איוב למשפט עם האל, שיעיד לפניו על צדקתו.

1. קל וחומר – דרך טיעון, על אחת וכמה, או כל שכן. כאשר לפנינו שני עניינים שאחד מהם חמור מהאחר, וניתן להסיק מהדבר הקל או הפשוט מסקנות לגבי הדבר החמור או המורכב יותר. אם לגבי מקרה קל או פשוט ננהג כך – על אחת כמה וכמה לגבי עניין שחמור ממנו. וגם ניתן באופן הגיוני להסיק מהמקרה החמור לגבי המקרה הקל.

2. השורש ע. נ. ה. מתקשר במקרא לעדות משפטית, כי בסיטואציה של חקירה, העדים או הנאשמים נדרשים לענות לשאלת החוקרים. לדוגמה: "לֹא תַעֲנֶה בְּרָעָד עַד שֶׁקֶר"

ייסורי איוב, יעקב שטיינהרט, חיתוך עץ, 1964

17-16 – "אם קראתי ויעניני?" זו שאלה רטורית: אם אקרא ואתחנן אליו, האם הוא יענה לי?

איוב עונה על כך: "לא אאמין כי יאזין קולי" – גם אם אפיל תחנונים לפניו שיענה לי, אני לא מאמין שהוא יאזין לתחנוניי הכנים – ויתרה מזאת יתייחס אליי בדרך הקשה: "אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרָה (= סערה) יִשׁוּפְנִי (= יכה ויפצע אותי); וְהִרְבָּה פְּצָעֵי חַנָּם (= ללא הצדקה)" – הוא יכה ויפצע אותי ברוח סערה (כפי שהרג את בניו ברוח סערה – ראו פרק א' 18-19). שוב מציג איוב את הטענה שהאל אינו אלוהי הצדק והרחמים.

בפרק ב' 3 – ה' האשים את השטן: "וַתִּסְתֵּינִי בֹו לְבַלְעֹו חַנָּם" – השטן הסית אותו לפגוע באיוב "חַנָּם" = ללא הצדקה;

כאן באמצעות החזרה על המילה "חַנָּם", איוב באופן אינטימי מאשים את האל עצמו שפגע בו חנם = ללא הצדקה.

18 – "לא יתנני (= לא יניח לי) הַשֵּׁב רוחי (= לנשום), כִּי יִשְׁבְּעֵנִי (= ימלא אותי) מִמְּרִים (= מאכלים מרים ורעים)" – נפשו של איוב גדושה ושבעה בסבל ובמרורים. האל לא מרפה מסבלו אפילו לזמן קצר כדי לנשום. ייסוריו הקשים דומים למאכל מר ורע הממלא את גרונו ולא מאפשר לו לנשום.

19 – איוב מגיע כאן למסקנה שהאל חזק ממנו ולכן תבוסתו בלתי נמנעת: "אם לִכְחַ אֲמִיץ הִנֵּה" – ביחסי הכוחות בינו לבין האל ברור שהאל הוא האמיץ, החזק; "וְאִם לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי?" – ואם אדרוש משפט "מִי יוֹעִידֵנִי?" – מי יקבע לי מועד לכך כדי לשמוע את טענותיי (מי השופט שיסכים לשמוע את טענותיי נגד האל?)

יש הטוענים שבביטוי "יועידני" היה "תיקון סופרים", ולפני התיקון היה כתוב "יועידנו".
א. הסבירו מהו תיקון סופרים.
ב. מדוע היה כאן צורך בתיקון?

תשובה:

א. "תיקון סופרים" – כאשר היה חשש לפגיעה בכבוד ה' נעשה תיקון בתוך הטקסט כדי למנוע פגיעה בה'.
ב. המילה "יועידנו" לפני התיקון הייתה מיוחסת לאל ומשמעות המשפט: מִיֵּהוּ הַשּׁוֹפֵט שִׁוְעִיד (= יזמין) את האל למשפט, כדי לענות על טענתי? משפט זה פוגע באל שמוזמן למשפט, ויש בכך חטא הגאווה;

לכן שינו ל"יועידני" – ואז המשפט מיוחס לאיוב: מִי הַשּׁוֹפֵט שִׁיִּסְכֵּם לְהַזְמִין אוֹתִי, ולקבוע לי מועד למשפט כדי לשמוע את טענותיי נגד האל?

סיכום הפסוקים 15-19 – האל אינו אלוהי צדק ומפעיל עליו כוח בלתי סביר: איוב המיוסר מבקש שהאל יענה לסבלו ויאזין למצוקתו – אך איוב יודע שבמקום זה, האל יכה ויפצע אותו ללא הצדקה ("חֲנָם") בכוחו (= "בְּשֹׁעֲרָה"); ולא רק שלא יענה לו ולא יתדיין עמו, אלא אף לא יניח לו לנשום, וימלא את נפשו מרורים – **מטפורה** לכאב ולייסורים. לכן מסקנת איוב היא (בפסוק 19) – שאין כאן צדק, כי האל חזק ממנו, ומתוקף היותו כזה אין שופט שיסכים לדון בטענותיו כנגד האל.

קראו פסוקים 14-17. הסבירו כיצד דברי איוב בפסוקים אלה הם מענה לדברי בלדד בפרק ח' 5-7.

תשובה:

בפרק ח' 5 **בלדד** דרש מאיוב: "וְאַל שְׂדֵי תִתְחַנֵּן" – כלומר שיתפלל ויתחנן אל האל כדי לעורר את רחמיו. בקטע זה **איוב** טוען שהוא אינו מאמין שהאל יאזין לקולו ולתחנוניו – נהפוך הוא, הוא ידכא אותו ויכה אותו ללא הצדקה: "וְהִרְבֵּה פָּצְעֵי חֲנָם".

20-21 – איוב ניצב בפני דילמה, הוא במלכוד:

"אִם אֶצְדֵּק פִּי יִרְשִׁיעֵנִי; תָּם אֲנִי וַיַּעֲקֹשֵׁנִי (= גם אם אני תם, פי יציג אותי כעיקש = כרשע)" – מצד אחד: אם איוב יטען שהוא צודק – בכך ירשיע ויאשים את האל, שפועל באי צדק, ויש בכך חטא כנגדו; מצד שני: אם ייכנע לאל ויטען שהצדק עם האל – הרי יש בכך הודאה, שהאל הצדיק והוא הרשע. התוצאה היא שבשני המקרים איוב יוצא חייב.

בגלל מלכוד זה איוב מגיע למסקנה: "תָּם אֲנִי, לֹא אֲדַע נַפְשִׁי (= איני חס על נפשי ועל חיי); אֲמָאֵס חַיִּי". המוצא היחידי לחייו הבלתי אפשריים הוא המוות ("אֲמָאֵס חַיִּי").

קראו פסוק 20-21. דברי איוב הם תגובה ותשובה לדברי בלדד בפרק ח' 20. הסבירו טענה זו והתבססו גם על דמיון לשוני.

תשובה:

בלדד בפרק ח' 20 טען שהאל "לֹא יִמָּאֵס תָּם; וְלֹא יִחְזִיק בְּיַד מְרֻעִים" – כלומר האל יעזור למי שהוא **תם** וישר, ולא יקפח אותו; לעומת זאת הוא לא יתמוך ברשעים.

איוב עונה על כך בפסוקים אלה ואומר שהוא אכן תם: "תָּם אֲנִי" (חוזר על כך פעמיים), ועל פי ההשקפה של בלדד, האל היה צריך להיות לצידו ולעזור לו – ולמרות זאת הוא מתייחס אליו כעיקש ורשע: "תָּם אֲנִי וַיַּעֲקֹשֵׁנִי". למרות היותו תם – הוא מיוסר וסובל ולכן הוא מואס בחייו.

24-22 – אין צדק בעולמו של האל

בפסוקים 20-21 איוב חזר פעמיים על הטענה: **"תֵּם אָנִי"** – ולמרות היותו כזה, האל העניש אותו ללא רחמים והצדקה. מניסיונו האישי **← מגיע איוב למסקנה (בפסוק 22) שאין צדק בעולמו של האל ←** ויביא דוגמאות לכך (בפסוקים 23-24).

22 – **"אחת היא, על כן אֶמְרֵתִי: תֵּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלָּה"** – **"אחת היא"** – מידה אחת נהוגה בעולם לגבי הצדיק ולגבי הרשע: גם את התם, הצדיק, וגם את הרשע הוא מְכַלָּה = משמיד באותה המידה.

הראיות שהוא מביא לחוסר הצדק בעולם:

דוגמה לאסונות שהם מידי שמים:

23 – **"אם שׁוֹט (= מכה, אסון) יָמִית פְּתָאִם"** – כשהאל מביא אסון נוראי, פתאומי, שממית את כולם (כמו אסונות טבע), **"לְמִסֵּת (= אוֹבֵדן) נְקִיִּים יִלְעָג"** – הוא ילעג גם לאובדן הנקיים והחפים מפשע. גורלם הוא כגורל הרשעים. גם הצדיקים האמורים להיות בחסות האל ובהשגחתו – יושמדו. בכך האל מתגלה כאדיש וכאכזרי, ששם ללעג את גורל הצדיקים. מכאן שאיוב מציג את תפישת הגמול: **"צדיק – ורע לו"**.

דוגמה לפגעים שהם בידי אדם:

24 – **"אֶרֶץ נִתְּנָה בְּיַד רָשָׁע, פְּנֵי שִׁפְטִיָּה יִכְסֶּה"** – האל נתן את השלטון בעולם לידי רשעים = עריצים, ואלה מנהלים את העולם כרצונם, מכסים את פני השופטים כדי שלא יבחינו בעוולות הנעשות במשפט. מכאן שאיוב מציג את תפישת הגמול: **"רשע – וטוב לו"**.

ה א ב ס ו ר ד הוא שבאיוב לא מתעללים שופטים עריצים – אלא האל עצמו.

המסקנה המשותפת לשתי הדוגמאות:

"אם לא אפוא מי הוא?" – שאלה רטורית: אם לא האל גרם לכל הכאוס הזה – מי הוא אפוא זה שגרם לכך? – מי האחראי לכל זה?

המסקנה המשתמעת מדבריו היא: **האל הוא האחראי לעיוותים אלה בעולם.**

26-25 – איוב מתלונן על חיוו החולפים מהר

בפסוקים הקודמים איוב דיבר על המצב האנושי בכלל, כאן חוזר לדבר על מצבו העגום:

איוב משתמש ב ש ל ו ש ה דימויים המתארים את המהירות שבה חיוו עוברים:

- **"יָמֵי קָלוּ (= חלפו במהירות, בקלילות) מִנִּי רֵץ; בָּרַחוּ, לֹא רָאוּ טוֹבָה"** – חיוו עוברים במהירות גדולה יותר ממהירות הריצה של **שליח מהיר (= "רֵץ")**;
 - **"חָלְפוּ עִם אֲנִיּוֹת אֲבָה (= גומא)"** – הדימוי הוא ל**אוניות אֲבָה**, השטות במהירות;
 - **"כְּנִשָּׁר יָטוּשׁ (= יטוס) עָלֵי אֶכְל"** – הדימוי הוא של **נִשָּׁר** הטס במהירות גדולה לקראת האוכל = הטרף.
- ראינו כאן דימויים של רצים מהירים: **בִּיבֶשָׁה** (שליח מהיר); **בִּים** (אוניות אֲבָה); **ובאוויר** (נשר).

ה נ מ ש ל: באמצעות דימויים אלה איוב מנסה להמחיש את המהירות שבה חולפים חיוו וְכָלִים, כשלא הייתה לו נחת והנאה מהם. כך הוא מנסה ליכות ברחמי האל על מצבו הטראגי.

27-31 – איוב מיואש כיוון שהאל ירשיע אותו בכל מקרה

27-28 – "אם אֶמְרִי אֶשְׁכָּחָה שִׁיחִי (= צערי); אֶעֱזֹבָה פָּנַי וְאֶבְלִיגָה" – לרגעים איוב מנסה להשכיח מעצמו את צערו, להבליג על כאבו, ולעזוב את תחושות העלבון והזעם;

אך הוא אינו מצליח להסיח את דעתו מסבלו: "יִגְרֵתִי (= פחדתי) כָּל עֲצָבָתִי (= מכל מכאובי), יָדַעְתִּי כִּי לֹא תִנָּקֵנִי" – הוא מתמלא פחד וייאוש מהידיעה שהאל לא יראה אותו כזכאי = נקי מחטאים, ולא יפטור אותו מייסוריו.

29 – איוב מסביר כאן מדוע הוא אינו מתחנן בפני האל על צדקתו: "אֲנֹכִי אֶרְשָׁע; לָמָּה זֶה הֶבֱל (= ללא תועלת) אֵינֶנּוּ?" – האל קיבל החלטה מראש להציג אותו כרשע, לכן מה הטעם שאיוב יטרח ויטייגע כדי להציג את חפותו בפני האל.

בפסוקים הבאים יציג תמונה/משל כדי להמחיש רעיון זה.

30-31 – איוב מציג את התמונה הבאה:

"אם התרחצתי במי שֶׁלֵג; וְהִזְכֹּתִי בְּבֹר כֶּפֶי ← אֲזֵ בִשְׁחַת (= בור של רפש) תִּטְבַּלְנִי; וְתַעֲבֹנִי שְׁלֹמוֹתִי" – איוב כביכול מנסה להתרחץ במי שֶׁלֵג מטהרים (או אשלג = חומר חטוי), כדי להיטהר ולכפר על העוונות; בנוסף, הוא מטהר את כפיו בבורית (= "בֹּר") – שהוא צמח ששימש לכביסה ולרחצה (כסבון); אך התוצאה היא שגם אחרי מאמציו הנואשים להיטהר – הנה האל משליך אותו לבור של רפש, עד כי בגדיו לא ירצו לעלות על גופו בשל טומאתו הרבה.

ה נ מ ש ל: גם אם איוב ינסה להיטהר מכל חטא וינסה להוכיח את חפותו ואת זכאותו – האל ידאג להרשיע אותו בדין, ויחס לו חטאים שלא עשה.

32-35 – לא ייתכן לקיים משפט מול האל

32 – "כִּי לֹא אִישׁ כְּמוֹנִי אֶעֱנֶנּוּ; נְבוֹא יַחֲדוּ (= כשווים) בְּמִשְׁפָּט" – איוב מיואש מן הניסיון לעמוד במשפט מול האל, שהרי האל אינו בן תמותה כמוהו, שעמו הוא יוכל להידיין כשווה מול שווה.

33 – "לֹא יֵשׁ (= אין) בִּינִינוּ מוֹכִיחַ (= גורם שלישי שישפוט בינינו) יִשֶׁת (= ישים) יָדוֹ עַל שְׁנֵינוּ" –

שתי משמעויות למשפט זה:

* "לֹא יֵשׁ" – במשמעות אין: אין מי שיכול להיות השופט שיעמיד את שנינו כשווים במשפט, שהרי מי יעז לשפוט את האל? (אם איוב יצא זכאי – השופט יצטרך להרשיע את האל, ומי השופט שיעז לעשות זאת?)

או * "לֹא יֵשׁ" – במשמעות הלוואי: איוב מבקש: "לֹא יֵשׁ בִּינִינוּ מוֹכִיחַ" – הלוואי שהיה בינינו מוכיח, כלומר גורם שלישי שהיה שופט ובורר בינינו באופן צודק.

מדבריו אלה של איוב משתמע שאין כאן משפט הוגנים: האל הוא השופט וגם המקטרג במשפטו – ולכן למען משפט הוגן, היה צורך בגורם שלישי.

34 – "יִסֹר מַעְלֵי שִׁבְטוֹ (מטפורה לייסורים); וְאָמַתּוֹ אֵל תִּבְעֲתֵנִי" – אילו היה גורם שלישי (מוכיח/שופט) שישפוט ביניהם – הוא היה יכול להסיר מעליו את הייסורים ואת האימה שהאל הטיל עליו;

או משמעות אחרת למשפט זה:

למרות התנאים הלא הוגנים הללו, איוב מוכן בכל זאת להתייצב למשפט, רק כדי שהאל יסיר מעליו את ייסוריו, יפסיק להטיל עליו פחד ואימה ויחדל מלייסר אותו.

35 – "אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאָנּוּ: כִּי לֹא כֵן אֲנֹכִי עֹמְדִי" – איוב לא נרתע, הוא החלטי להמשיך ולדבר למרות שאין יחסי שוויון בינו לבין האל, שהרי "כִּי לֹא כֵן אֲנֹכִי עֹמְדִי" – מעצם טבעו הוא אינו ירא ופחדן, האמת איתו וכן בשל ייסוריו אין לו מה להפסיד.

קראו פסוקים 33-34.

יש הטוענים שאיוב מעמיד כאן שני תנאים לקיומו של משפט צדק בינו לבין האל. מהם?

תשובה:

שני התנאים הנדרשים כדי לאפשר משפט צדק בין איוב לאל:

- "לֹא יֵשׁ בְּיָמָיו מוֹכִיחַ יְשֵׁת יָדוֹ עַל שְׁנֵינִי" (33) – כדי שיהיה משפט הוגן בינו לבין האל, איוב מבקש שיתייצב ביניהם מוכיח, גורם שלישי, שיהיה השופט, הבורר ביניהם (שהרי אין כאן תנאי משפט הוגנים: האל הוא השופט וגם צד במשפט המקטרג אותו).
- "יִסֵּר מַעְלֵי שְׁבִטוֹ, וְאִמְתּוֹ, אֶל תִּבְעֵתִי" (34) – איוב מבקש שה' יפסיק את פגיעתו בו, ויסיר מעליו את אימתו/ייסוריו, כי רק כך יוכל איוב להשמיע את טיעוניו כלפי האל ללא חשש.

לסיכום המענה של איוב:

- איוב בדבריו בפרק מעביר ביקורת קשה ובוטה על האל, שלא ניתן להתדיין עמו, ואת המתנגדים לו הוא ישבית באמצעות כוחו הרב;
- תופעות הטבע ההרסניות, שליטת האל בטבע, בים ואף בְּרָחֵב ובעוזריו – מוכיחות ללא ספק את עוצמתו הבלתי מוגבלת בעולם, ואם כן כיצד איוב האפסי יעמוד מולו ויצג את טענותיו?
- משאלת איוב היא שיתדיין עם אלוהים במשפט, כיוון שהוא בטוח בצדקתו – אך הוא מבין שהדבר בלתי אפשרי, כיוון שהאל לא ישיב לו ויתרה מזאת, הוא יכה אותו ויפצע אותו בחזקה;
- כל מה שנותר לאיוב הוא להתחנן לרחמי האל על חייו האבודים, העוברים מהר כ"רֶץ", כ"אֲנִיּוֹת אֶבֶה", וכ"נֶשֶׁר".
- איוב משתוקק לעמוד במשפט מול האל, אך מבין שלא ייתכן לקיים משפט צודק עמו, כיוון שהאל ירשיע אותו בכל מקרה, אין יחסי שוויון בינו לבין האל, ואין מי שיוכל להיות השופט.

שאלות על איוב ט'

1. קראו פסוקים 4-10. בפסוק 4 איוב אומר על האל שהוא "חָכֵם לֵבָב וְאִמְיָץ כַּחַ". הביאו שתי דוגמאות מפסוקים אלה לכל אחת מתכונות האל שמציין איוב (סך הכול – ארבע דוגמאות).
2. קראו פסוקים 5-13. ציינו והסבירו שני רמזים מיתולוגיים המופיעים בפסוקים אלה.
3. המילה המנחה בפסוקים 3-16 ו-32 היא מהשורש ע. נ. ה – באיזה הקשר היא מופיעה ומה תפקידה?
4. קראו פסוקים 11-18. בפסוקים אלה איוב רומז לאירועים טראגיים מעברו, שהופיעו בפתיחה לסיפור המסגרת (פרקים א' ו-ב'). הביאו שתי דוגמאות לכך.
5. קראו איוב ב' 3 ואיוב ט' 17. א. (1) ציינו דמיון לשוני בין שני הפסוקים. (2) הסבירו כיצד הדמיון הלשוני שמצאתם בסעיף א (1), מציג את דברי איוב כלפי האל בפרק ט' 17 באור אירוני.
6. ציינו מילה נוספת המופיעה באיוב ב' 3 ובאיוב ט' 20-22, והסבירו כיצד היא מעידה שטענת איוב מוצדקת.

6. קראו פסוקים 16-23. כיצד הגיע איוב למסקנה בפסוק 22 ש"תם וְרָשָׁע הוּא מְכַלָּה...", וכיצד הוא מדגים רעיון זה?
7. קראו איוב ט' 15-24.
- א. ציינו שתיים מהטענות של איוב כלפי האל על פי פסוקים אלה.
- ב. קראו גם בראשית י"ח 23-25 ואת הנאמר במדרש בראשית רבה (פרשה מ"ט ט'): "אמר ר' לוי: שני בני אדם אמרו דבר אחד - אברהם ואיוב. אברהם אמר: 'חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע'; ואיוב אמר (איוב ט): 'אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה'. אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה..."
- (1) הסבירו מה המשותף בין דברי אברהם לדברי איוב בקטעים אלה.
- (2) כיצד נימת הדברים של כל אחד מהם מסבירה מדוע "אברהם נטל עליה שכר" ואילו "איוב נענש עליה".
8. קראו איוב ח' 4-6 ואיוב ט' 23-24. הסבירו את ההבדל בין השקפת הגמול של בלדד בפרק ח' להשקפת איוב בפרק ט'.
9. קראו פסוק 24. דברי איוב הם תגובה ותשובה לדברי בלדד באיוב ח' 3. הסבירו טענה זו.
10. קראו ירמיה י"ב 1-2 ואיוב ט' 22-24.
- א. בקטעים אלה איוב וירמיהו מביעים השקפה דומה על דרכי צדק האלוהיות. הסבירו.
- ב. הסבירו כיצד אופן הצגת דמות האל בדברי איוב בִּזְטָה יותר מאשר בדברי ירמיהו. התבססו על הכתובים.
11. קראו פסוקים 28-35. איוב שואף לעמוד במשפט עם האל, אך טוען שמשפט כזה אינו אפשרי. מהם שלושת הנימוקים בדברי איוב אשר לטענתו המשפט עם האל אינו יכול להתקיים. הסבירו אותם.

12. שאלות לדיון ולמחשבה:

- איוב בזעקתו על גורלו הטראגי והבלתי מוצדק, הופך למעשה כשופר לאנושות המחפשת משמעות לייסורי האדם ולאי הצדק בעולם.
- הפילוסוף ניטשה אמר: "מי שיש לו איזה לִמָּה שלמענו יחיה, יוכל לשאת כמעט כל איך!".
- א. האם לדעתכם יש משמעות לייסורי האדם בעולם? מה הטעם לחיי האדם בצל הייסורים והסבל? מה יכול להעניק לאדם משמעות קיומית בצל הייסורים?
- ב. לנוכח השכול, האסונות, הגורל האבסורדי שהחריבו את חייו של איוב, ולנוכח התנכרות האל כלפיו ומשאלתו למות - דמיינו סיטואציה שבה אתם מנחמים אותו:
- אילו נימוקים הייתם מציגים בפניו כדי לשכנעו שגם מתוך השפל הנפשי והפיזי שבו הוא שרוי - תמיד יש סיכוי לתקומה, לשיקום ולצמיחה מחודשת, ולכן החיים עדיפים על המוות.
- מהי המשמעות (ה"לִמָּה" בדברי ניטשה) שהייתם מציעים לאיוב, שעשויה להעניק טעם מחודש לחייו וכוחות נפשיים להמשיך הלאה?

קהלת י"א 7-10

וּמִתּוֹק הָאוֹר וְטוֹב לְעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־
ח הַשָּׁמֶשׁ: כִּי אִם־שְׁנַיִם הִרְבֵּה יַחִיָּה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׁמַח וְיִזְכֹּר
ט אֶת־יְמֵי הַחַשְׁךְ כִּי־הִרְבֵּה יָהִיו כָּל־שָׁבָא הֶבֶל: שִׁמַּח בַּחוּר
וּבְלִדּוֹתָיִךְ וּבְיָמֶיךָ לִבְךָ בְּיָמֵי בַחוּרֹתֶיךָ וְהִלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ
וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדַע כִּי עַל־כָּל־אֱלֹהִים יִבְיֹאֵךְ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט: וּבְמַרְאֵה
וְהִסֵּר כָּעֵס מִלִּבְךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרְךָ כִּי־הִלְדוֹת וְהַשְׁחָרוֹת
הֶבֶל:

”ומתוק האור וטוב לעינים”

קהלת פותח את דבריו במגילה במשפט: ”מה יתרון לאדם בקל עמלו, שיעמל תחת השמש?” (קהלת א' 3) – כלומר, מה נותר לאדם מכל השקעתו וטרחתו, והאם החיים כדאיים לו לאור מצבו הקיומי בעולם.

7 – כאן קהלת משיב: כן!! ”ומתוק האור וטוב לעינים, לראות את השמש” – **האור הוא מטפורה לנעורים או לחיים**. קהלת טוען, שהחיים טובים, עצתו היא: בחר בחיים.

8 – ”כי אם שנים הרבה יחיה האדם, בכלם ישמח, ויזכר את ימי החשך, כי הרבה יהיו...” – ראוי שאדם ישמח בחייו, יתענג על כל מה שהחיים מזמנים לו, ויזכור שימי החושך (מטפורה למוות או לזקנה) יהיו רבים.
”...כל שבא הבל” – אחרי שנות השמחה יבואו ימי הזקנה והמוות, שהם הבל וריקנות גדולה. לכן צריך אדם לראות בחייו דבר יקר ערך.

9 – קהלת מטיף:
”שמח בחור בילדותיך, ויטיבך לבך בימי בחורתיך, והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך” – התענג על כל הטוב בימי נעורייך, נצל את החושים שעדיין מחודדים אצלך, לך אחר נטיות הלב ואחר מה שנראה בעיניך נעים וטוב (חזרה על המילה ”לב” שלוש פעמים בפסוקים 9-10 מדגישה רעיון זה).
בסיום דבריו אומר קהלת: ”ודע: כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט” – ה-ו' במילה ”ודע” היא ו' הניגוד: **שמח והתענג בחיידך, אבל דע, כי האל ישפוט אותך על כך**.

קראו קהלת י"א 9: ”ביקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה...”.

א. הסבירו מהי הסתירה בפסוק זה.

ב. כיצד ניתן ליישב סתירה זו בפסוק 9?

תשובה:

א. הסתירה: בחלק הראשון של הפסוק ממליץ קהלת להתמסר להנאות הרגע, ללכת אחר נטיות הלב ולפי מראה עיניים, אולם בחלקו השני ישנה אזהרה: ”ודע...” שאם אכן תלך בדרכי ליבך, ישפוט אותך האל (ואולי גם יענישך).

אם קהלת ממליץ על שמחה והנאות, מדוע מייד אחר כך מזהיר ומאיים, שעל כל ההנאות אלוהים יעמיד אותו למשפט?

ב. קהלת מטיף אמנם בחלקו הראשון של הפסוק לתענוגות ולשמחה כל עוד האדם צעיר ויכול ליהנות, אך על האדם לדעת **לשמוח במידה ובגבולות הנכונים בכפוף לחוקי ה'.** כי יש דין ויש דָּן. האדם ייתן לבסוף דין וחשבון על כל מעשיו. לפי פירוש זה, שני חלקי המשפט משלימים זה את זה ואין כאן סתירה.

א **ייתכן, שהחלק השני של המשפט הוא תוספת מאוחרת,** כדי להתאים את דברי קהלת לתפישה המקובלת במקרא על שכר ועונש ולהצדיק את הכללת ספר קהלת בתנ"ך.

10 – ”והסיר כעס מלבך, והעביר רעה מבשרך” – הימנע מעצב ומכעס. כך תרחיק רעה מגופך (כי העצב ועוגמת הנפש פוגעים בבריאות הגוף) ותמצא את השלווה והנחת בחיים הקצרים שיועדו לך.
עליך לשמוח בילדותך ובנעוריך ככל שאתה יכול, ”כי הילדות והשחרות, הבל” (”שחרות” = ימי הנעורים, כשלאדם עדיין שערות שחורות על ראשו) – תקופות אלה הן כהבל פה, שנודף ונעלם מהר.

קהלת י"ב

הגלגל אל-הבור: וישב העפר על-הארץ כשהיה והרוח
 תשוב אל-האלהים אשר נתנה: הכל הבלים אמר הקוהלת
 הכל הבל: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד-דעת את-
 העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה: בקש קהלת למצא
 דברי-חפץ וכתוב ישר דברי אמת: דברי חכמים פדרבנות
 וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: ויתר
 מהמה בני האהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה
 יגעת בשור: סוף דבר הכל נשמע את-האלהים ירא ואת-
 מעותיו שמור כיוזה כל-האדם: כי את-כל-מעשה האלהים
 יבא במשפט על כל-נעלם אס-טוב ואס-רע:

א וזכר את-בוראיו בימי בחורתיך עד אשר לא-יבאו
 ב ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין-לי בהם חפץ: עד
 ג אשר לא-תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו
 ד העבים אחר הגשם: ביום שיועו שמרי הפית והתעויות
 ה אנשי החיל וכתלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות:
 וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור
 ז וישחו כל-בנות השיר: גם מגבה ייראו ותחתיתם בדרך
 ח וינאץ השקד ויסתכל החגב ותפר האבינה כיהלך האדם
 ט אל-בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים: עד אשר לא-ירחק
 י חבל הפספס ותרץ גלת האב ותשבר כד על-המבוע ונרץ

סוף דבר הכל נשמע
 את האלהים ירא
 ואת מעותיו
 שמור
 כי זה
 כל האדם

1-7 – הזקנה והמוות

קהלת מייחד פסוקים אלה לימי הזקנה.

1 – "וזכר את בוראיו בימי בחורתיך:..."

יש המפרשים: "בוראיו" = אלוהיו, ואם כן – ידיעת בוראך צריכה להגביל את התנהגותך, כי אתה תצטרך לתת את הדין על מעשיך בפניו, או קהלת ממליץ לזכור, שהנעורים הם מתנת אלוהים לאדם.

אחרים מפרשים: "בוראיו" = בריאותך. זכור את בריאותך בימי צעירותך ודע לנצל את חיך "עד אשר לא יבאו ימי הרעה, והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ" – לפני שיגיעו ימים קשים של זקנה, שלא יהיה לך בהם עניין והנאה.

הביטוי "עד אשר" חוזר בפרק י"ב שלוש פעמים: בפסוקים 1, 2 ו-6 – בביטוי זה קהלת מטיף למיצוי ההנאות והשמחה בתקופת הנעורים, כל זמן שלא באו ימי הזקנה המתאפיינים בקהות חושים ובקדרות.

2-5 – משל לתהליך הזקנה

לפנינו תיאור עם דימויים רבים הממחישים את מצבו הקודר של הזקן:

2 – "עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח, והכוכבים, ושבו העבים אחר הגשם" – בתקופת הנעורים החיים מוארים באור השמש, הירח והכוכבים; לעומת זאת, חיי הזקן קודרים וחשוכים כימי חורף מעוננים. אורם של השמש, הירח והכוכבים חשך עבורו. אחרי הגשם, כשמתפזרים העננים – השמים לא מתבהרים עבורו והקדרות ממשיכה ללוות את חייו.

ניתן לראות בפסוק זה גם מטפורות הממחישות באופן הדרגתי את המעבר מנעורים לזקנה: תהליך הדרגתי מאור גדול ל-חושך: מהחיים בעיצומם וזוהרם – ועד הזקנה.

בתחילה – השמש, שהיא מטפורה לחיים ולחיוניות הנעורים; אחריה – האור; אחריו – הירח והכוכבים
 שאורם חלש ודועך לאט-לאט; ולבסוף – חושך גדול. בנוסף: העבים מעכירים את השמים אחר הגשם –
 זוהי מטפורה לימי הזקנה הקודרים, כמו תקופת החורף.

4-3 – גוף הזקן דומה לבית רעוע שאט – אט הולך וקורס:

קראו פסוקים 3-4. ציינו והסבירו שלוש מטפורות המציגות את התנוונות האיברים בגופו של הזקן.

תשובה:

- "שִׁזְעוּ (=ירעדו) שְׁמֵרֵי הַבַּיִת" – שְׁמֵרֵי הַבַּיִת הם מטפורות ל **יְדֵי יָם** הרועדות של הזקן (הידיים מכונות שומרי הבית כיוון שהן מגינות על הגוף);
 - "וְהִתְעוֹתוּ, אֲנָשֵׁי הַחֵיל" – אֲנָשֵׁי הַחֵיל הם מטפורה ל **רגלי** הזקן המתעקמות, המתעוותות (הרגליים מכונות אנשי חיל כי הן נושאות עליהן את הגוף);
 - "וּבָטְלוּ הַטְחָנוֹת כִּי מַעֲטוּ" – הַטְחָנוֹת הן מטפורה ל **שֵׁנִי יָם** שנושרות ומפסיקות לטחון, ללעוס;
 - "וְחִשְׁכוּ הָרָאוֹת בְּאַרְבּוֹת" – הָרָאוֹת בְּאַרְבּוֹת הן ה **עֵינֵי יָם** (המביטות מבעד לעפעפיים), עיני הזקן נחלשות ומתחילות להתערפל;
 - "וְסִגְרוּ דְלָתַיִם בְּשׁוֹק" – הַדְּלָתַיִם בְּשׁוֹק הן מטפורה ל **שַׁפְתֵּי יָם** שנסגרות – כיוון שאין שיניים, השפתיים מתכווצות ונסגרות חזק;
 - "בְּשֹׁפֶל קוֹל הַטְחָנָה" – הַטְחָנָה היא מטפורה ל **פֶּה** (שבו השיניים הטוחנות), קוֹל של הזקן היוצא מפיו דועך, אין לזקן כוח לדבר ולכן הוא מדבר בלחש.
- (שימו לב: נתבקשתם להתייחס לשלושה מהפרטים הנ"ל)

התיאורים הנ"ל ממחישים את קהות החושים אצל הזקן ואת ניתוקו מהחיים ומהסובב אותו.

מכאן מתאר קהלת מצבים שונים המאפיינים את חיי הזקן:

- * "וַיָּקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר" – **שֵׁנִי ו** נודדת, עד כי גם ציוצי הציפור יעירו אותו;
- * "וַיִּשְׁחוּ (=יונמכו) כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר" (4) – **שֵׁנִי עֵת ו** דועכת, כך שאוזניו לא שומעות אפילו את הקולות החזקים של המזמרות (= "בְּנוֹת הַשִּׁיר") **או** קולו נחלש;
- 5 – "גַּם מִגְבֵּה יְרָאֵה, וְחִתְחִתִּים בְּדֶרֶךְ" – הזקן פוחד מכל צעד, הליכתו קשה וכושלת, הוא פוחד מגבהים, וכל דרך ישרה הופכת עבורו לדרך חִתְחִתִּים רצופה מכשולים ואימה (חִתְחִתִּים = מהשורש ח.ת.ת. במשמעות פחד, אימה).
 "וַיִּנְאֹץ הַשֶּׁקֶד וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגֹב, וְתִפְרֵי הָאֲבִיוֹנָה":

"וַיִּנְאֹץ הַשֶּׁקֶד וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגֹב, וְתִפְרֵי הָאֲבִיוֹנָה" –
 יש המפרשים משפט זה כתיאור ניגודי למצבו של הזקן. יש המפרשים אותו כתיאור פיוטי של הזקן.
 הסבירו משפט זה על פי כל אחת מהפרשנויות.

תשובה:**פירוש המשפט כתיאור ניגודי למצבו של הזקן:**

ניתן לראות כאן תמונה של התעוררות הטבע: "וַיָּנֶאֱץ" = ניצה (ינץ) = פריחה: השקד פורח – סמל לאביב ולהתחדשות; והחגבים מתרבים (=וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגָב) – **בניגוד לבלבוב זה – אצל הזקן הדעיכה בעיצומה:** "וַתִּפֹּר הָאֲבִיוֹנָה" (תפר = תבטל, הָאֲבִיוֹנָה = תיאבון ותאוות היצרים) – התיאבון, תאוות היצרים והמין בטלים אצל הזקן.

"אביונה" היא גם פרי הצֶלֶף – הקדמונים האמינו, שהוא מגביר את הכושר המיני – אך אפילו האביונה לא תעורר את יצריו המיניים שחדלו.

התמונה המצטיירת היא שהטבע אדיש לגורל האדם. בטבע יש פריחה, התרבות – בעוד הזקן הולך ומתפורר.

פירוש המשפט כתיאור פיוטי של הזקן:

"וַיָּנֶאֱץ הַשִּׁקָד" – כפי שניצני השקד הם לבנים בפריחתם, כך גם שערותיו של הזקן מלבינות;

"וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגָב" – כמו חגב, גם גבו של הזקן מתקמר כאילו נושא על גבו משא כבד;

"וַתִּפֹּר הָאֲבִיוֹנָה" – יש המפרשים: אביונה היא פרי צמח הצֶלֶף, שמתפרק ומסיים את חייו עם הבשלתו בסוף הקיץ – הנמשל: כמו פרי הצלף, הזקן מתפרק ומסיים את חייו.

"כִּי הִלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ..." – הזקן עוזב את ביתו הזמני שהתמוטט (=גופו) ומגיע אל "בֵּית עוֹלָמוֹ" = אל הקבר, שם ביתו הנצחי.

"...וַיִּסְכְּבוּ בַשּׁוּק הַסּוּפָּזִים" – כאשר נושאים אותו אל הקבר, הסופדים מקוננים עליו ומדברים בשבחו.

כמה פרשנים מפרשים קטע זה (פסוקים 3-5) כתיאור של אחוזה המתנוונת לאחר מות אדונה:

העבודה נפסקת, הטחנות (=הטחנות) מפסיקות את עבודת הטחינה, ארובות התנורים מפסיקות לעבוד, ישנה התרגשות מצד שומרי האחוזה עד כדי רעידות ידיים (= "וַיָּעֻזוּ שְׁמֵרֵי הַבֵּית"), המקוננות ("בָּנוֹת הַשִּׁיר") מתכופפות בעת הקינה, ואפילו היסודות השונים בעיר ובטבע משתתפים באבל הכללי.

6 – קהלת מתאר את המוות בשני משלים (בשתי תמונות)

א. משל מנורת הזהב: "עַד אֲשֶׁר לֹא יִרְתֵּק (=ינותק) חֶבֶל הַכֶּסֶף, וַתְּרוֹץ (=תישבר) גִּלְתָּ (=מנורת) הַזֶּהָב" – לפנינו תמונה של מנורת זהב המשתלשלת מן התקרה בחבל כסף. השמן במנורה דולק והמנורה מפיצה אור, אך ברגע שניתק החבל, מנורת הזהב נופלת ונשברת והאור כבה.

הנמשל: האור במנורת הזהב – **מטפורה לרוח החיים**. האדם בחייו מפיץ מאורו ומחוכמתו על סביבתו; נפילת המנורה ושבירתה – מטפורה למוות, האדם במותו ככלי ריק וכמנורה שבורה שחדלה להאיר.

ב. משל הבאר וכד החרס: "וַתִּשָּׁבֶר כַּד עַל הַמְּבוּעַ (=באר), וַיִּרְץ (=נתץ, נשבר) הַגִּלְגָל אֶל הַבּוֹר" – התמונה היא של כד אשר עומד על פי הבאר, המורד על ידי גלגל אל הבאר כדי לשאוב מים. והנה נשבר הגלגל ועמו גם הכד.

הנמשל: המים בבאר סמל לחיים. כד החרס – **מטפורה לגוף** (שיסודו מעפר), האדם בחייו יונק מהחיים; נפילת הכד – מטפורה לנפילת האדם בקבר; שבירת הגלגל – מטפורה להפסקת מחזוריות החיים.

7 – הנמשל – סוף האדם: "וַיֵּשֶׁב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה" – האדם בא מהעפר (בראשית ב' 7) ושב אל העפר (כפי שנאמר בבראשית ג' 19: "עָפָר אָתָּה, וְעָפָר תָּשׁוּב");

וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה" – הגוף והנפש, שני היסודות שבאדם, נפרדים זה מזה:

הגוף שב אל העפר – כפי שתואר במשל כד החרס;
והרוח = הנשמה – שבה לאלוהים שנפח בו נשמת חיים (בראשית ב' 7). אורו ורוחו של אדם כבים – כפי שתואר במשל מנורת הזהב.

יש הטוענים, שיש כאן **רמז לחיים שלאחר המוות**: הגוף אמנם חוזר אל העפר, אך הנפש עולה אל האלוהים, אך קשה לומר שקהלת אמנם מאמין בהישארות הנפש לאחר המוות, והראיות לכך:

- בפרק ג' 21 קהלת מטיל ספק בכך ואומר: "מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמַעַלָּה?...";
- קהלת חותם את דבריו במשפט: "הַבָּל הַבָּלִים ... הַכֹּל הַבָּל" – אילו האמין קהלת בנצחיות הנשמה, השקפתו היתה אופטימית יותר, ולא היה חותם את מחקריו והרהוריו במשפט פסימי זה.

השלבים במעגלי החיים שהזכיר קהלת

1. **ילדות**: "שָׁמַח בְּחֹר בְּיִלְדוּתִיךָ" (י"א 9);
2. **בחרות** (שחרות): "וַיִּטְבַּח לֶבֶךְ בִּימֵי בְחֹרֹתֶיךָ" (י"א 9-10; י"ב 1);
3. **זקנה**: "בַּיּוֹם שִׁנְעוּ שְׁמִרֵי הַבַּיִת, וְהִתְעוּתוֹ אֲנָשֵׁי הַחֵיל; וּבָטְלוּ הַטַּחֲנוֹת כִּי מָעֵטוּ..." (י"ב 3-5);
4. **מוות**: "כִּי הִלַּךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ, וְסָבְבוּ בְּשׁוֹק הַסּוּפָדִים" (י"ב 5).

בפסוק 8 – קהלת מסיים את דבריו ב: "הַבָּל הַבָּל יִם"!!! המעגל נסגר. שלבים אלו במעגלי החיים שהוצגו במהלך הקטע, מובילים את קהלת למסקנה, שהחיים חסרי משמעות. אין משמעות וערך לחיי האדם, כי לבסוף הוא מזדקן ומת.

המשך קהלת י"ב 8-14 ← ראו בספר המלא

התוספות בנושא:

החוק במקרא

אלת הצדק – בידה האחת מאזני הצדק ובידה השנייה חרב, סמל לכוחה וליכולתה לשלוט.
עיניה המכוסות מסמלות את השאיפה לעשיית משפט צדק ללא משוא פנים

חוקי חמורבי

חמורבי היה מלך בבל שחי במאה ה-18 לפני הספירה. הוא מייסדה של הממלכה הבבלית, שבזכותו שיגשגה והתרחבה. בתקופתו היתה פריחה כלכלית ותרבותית. כך לדוגמה השפה האכדית בימיו הפכה לשפה רשמית לכל העם. מייחסים לחמורבי חוקים חברתיים חשובים שנחקקו בימיו. קובץ החוקים שלו היה הגדול והמקיף ביותר מבין קובצי החוקים המסופוטמיים (כ-282 חוקים). הוא קדם לחוקי התורה במאות שנים, ולכן ניכרת השפעתו על חוקי התורה ועל חוקי המזרח הקדום בכלל. זו הוכחה נוספת לטענה, שהחוק המקראי הושפע גם מהמרחב התרבותי הכללי.

החוקים כתובים בלשון אכדית, ויש להם פתיחה וחתימה (=פרולוג ואפילוג):

הפרולוג (=הפתיחה) לחוקי חמורבי

נכתב בגוף ראשון בסגנון פיוטי ובלשון גבוהה מפיו של המלך חמורבי:

כאשר האלים הגדולים אנו מלך האנני ואנליל אדון השמים והארץ, נתנו לאל מרדוך בנו בכורו של אָאָה את השליטה על בני האדם, הם נתנו לבבל את שמה האדיר ושמו אותה כעיר הבירה הנצחית על כל הארץ. אז אנו ואנליל העניקו לי את שמי חמורבי, החזק וירא האלים, במטרה להשליט צדק בארץ, כדי להיטיב עם בני האדם, להשמיד רשעים ועושי רעה, כדי למנוע מהחזק לעשוק את החלש, כדי שחמורבי יאיר כמו האל שמש על 'שחורי הראש' (=בני האדם), כדי שייטיב עם בני אנוש, ויהיה רועה עליהם... אנוכי המלך הגדול, השמש של בבל הקרנתי מאורי על ארץ שומר ואֶפְד... בעת שהאל מרדוך ציוה עלי להשליט צדק ומשפט בארץ, חוקקתי חוקי אמת וצדק בארץ, והיטבתי עם בני האדם.

האפילוג (=החתימה) לחוקי חמורבי

אלה חוקי הצדק אשר חוקק חמורבי החכם למען ארצו, שתנהג בדרך האמת והצדק. אנוכי חמורבי המלך הנשגב, אנליל מינה אותי להיות רועה ל"שחורי הראש". בתושייה ובאומץ הענקתי להם (מתכוון לעמו) מקומות שיבטיחו להם שלום ושלווה, הסרתי מדרכם מכשולים, אורי זרח עליהם. בכלי הנשק שהעניקו לי זַבְבָּה ואֶשְׁתֶּר; בתבונה שחנן אותי אָאָה ובחכמה מעשית שנתן לי מרדוך – התגברתי על האויבים, הבאתי שלום וביטחון לארץ והרעפתי עליה ברכה. הושבתי את בני התבל בנאות דשא והסרתי מעליהם כל אימה. אנוכי נבחר האלים, הרועה, העושה שלום, המשליט צדק – פרשתי חסותי על עירי, אימצתי בחיקי את תושבי ארץ שומר ואֶפְד. הענקתי להם מקלט שיחיו בשלווה, ודאגתי לשלום החלשים העשוקים, ליתום ולאלמנה.

הסבר

חמורבי רואה עצמו כעושה רצון האלים, והחוקים מובאים בהקשר של מתן דין וחשבון על מעשיו בפני האלים. צידוק שלטונו יונק מהשלטת משפט צדק ברחבי ממלכתו.

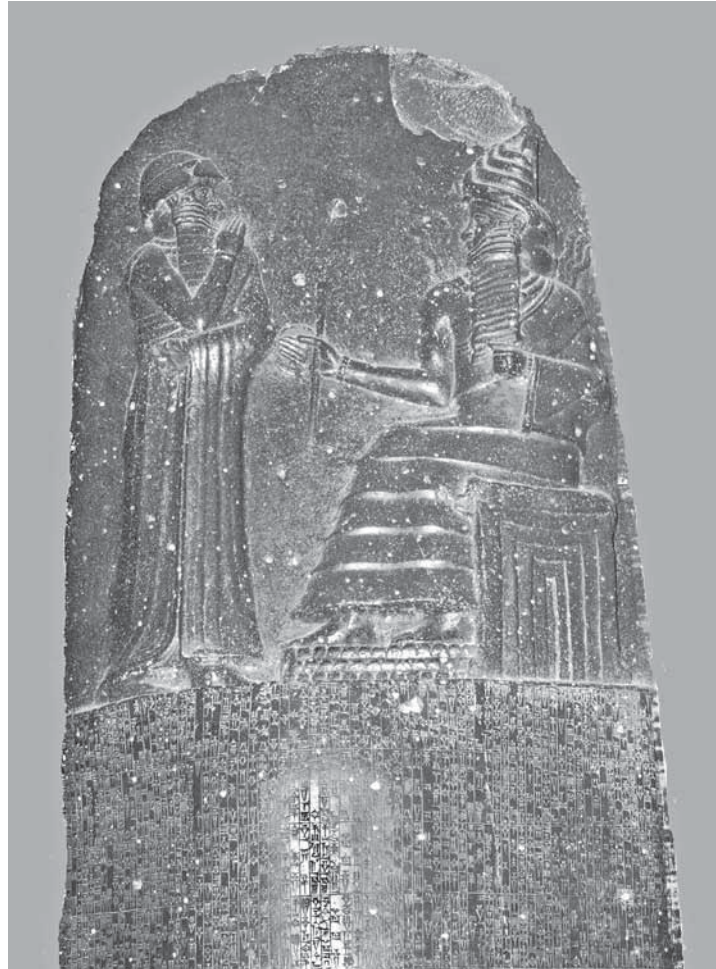
חוקי חמורבי הם אמיתות קוסמיות, שאל הצדק שמש היה מופקד עליהן והעניק אותן לחמורבי.

חמורבי עיצב אותן, ניסח אותן והעניק להן תוקף מעשי – מכאן משתמע, שהמלך גם יכול לשנות את החוק.

עניין זה שונה מהתפישה המקראית – החוק המקראי מבטא את רצון האל (ולא רצון מחוקק אנושי).

האל הוא המקור לחוק, ומהחוקים משתמע שה' מצווה אותם ולא אדם, ולכן הניסוח לא פעם בגוף ראשון. אפילו משה, נביא הנביאים, היה רק שליח ה' ולא מחוקק או מנסח החוקים.

כיוון שהאל הוא המקור לחוק, משתמע מכך שכל חטא (חברתי, מוסרי או דתי) הוא חטא לאלוהים ואי-ציות לרצונו.

מצבת חמורבי מלך בבל 1728-1686 לפני הספירה. נמצאת כיום במוזיאון הלובר בפריז.
בראש המצבה מתואר המלך חמורבי עומד לפני האל שמש היושב על כיסאו ומעניק לו את סמלי המלוכה והמשפט.
מתחתם חרוטים באבן בכתב יתדות "חוקי חמורבי". גובהה של המצבה כשני מטרים

השוואה בין חוקי התורה לחוקי חמורבי:

חוקי התורה

חוקי חמורבי

1. מקור החוקים:

מקור החוקים בתורה הוא ה'. ה' הוכיח את גדולתו ואת חסדו כלפי עמו בנס יציאת מצרים, ובמתן הארץ לעמו (שמות כ' 2), משום כך עם ישראל מחויב לקיים את החוקים שה' ציווה אותם;

מקור החוקים הוא המלך חמורבי, והוא עומד מעליהם.

2. מטרת החוקים:

- בתורה, החוקים שבין אדם לחברו נועדו ליצור חברה נאורה ומתוקנת, הדואגת לחלשים שבתוכה (לדוגמה: שמות כ' 13-14, ויקרא י"ט 11-18, 32-37).
- מבחינה דתית, תפקיד החוקים להחדיר בעם את יראת ה' ולחזק את הקשר בין העם לה' (לדוגמה: שמות כ' 2-11);

מטרת החוקים בחוקי חמורבי: להשליט בארץ צדק ומשפט, להגן על החלשים ולדאוג שישרור שלום בין בני-האדם.

3. היקף החוקים:

חוקי התורה עוסקים בכל תחומי החיים.

בתחום הדתי נמצא חוקים האוסרים על עבודה זרה. חוקים שתפקידם לחזק את האמונה המונותיאיסטית (לדוגמה: שמות כ' 2-11, דברים ו' 14-4, ויקרא י"ט 12) וגם חוקי קורבנות (לדוגמה: ויקרא י"ט 5-8).

בתחום שבין אדם לחברו נמצא חוקים שעניינם הגנה וסעד לחלשים בחברה (לדוגמה: ויקרא י"ט 13-14, 32-34), חוקים העוסקים במשפט צדק (לדוגמה: שמות כ' 13, ויקרא י"ט 15, 35-36), חוקים העוסקים בשמירה על נורמות התנהגות בסיסיות, ההכרחיות לקיום חברה אנושית נאורה ומתוקנת, כגון מכלול האיסורים: לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב ולא תחמוד שבעשרת הדיברות, וחוקים המצווים על כיבוד אב ואם.

ראוי לציין שהפרת החוקים שבין אדם לחברו מהווה עברה גם כלפי האל אשר ציווה על קיום החוקים האלה וקבע את העונש בצידם.

חוקי חמורבי

עוסקים בתחום המשפט

החילוני – ולא נמצאו

חוקים מהתחום הדתי

והפולחני, לכן מי שמפר

חוקים אלה, דינו להיענש

על ידי האדם.

שאלות על חוקי חמורבי בהשוואה לחוקי המקרא

1. קראו שמות כ"ב 20-23, דברים ו' 4-9 וכן את הנאמר בפתיחה לחוקי חמורבי (ראו שני עמודים קודם):
א. ציינו נקודת דמיון מבחינת תכלית החוקים בין הנאמר בשמות כ"ב 20-23 לבין הנאמר בפתיחה לחוקי חמורבי. התבססו על הכתובים.
ב. הסבירו את ההבדל בין הנאמר בדברים ו' 4-9 לבין הנאמר בפתיחה לחוקי חמורבי מבחינת מקור החוק והתחומים שבהם החוקים עוסקים.
2. קראו ויקרא י"ט 11-12, 33-35, דברים ד' 11-14 ואת הפתיחה לחוקי חמורבי:
א. מהו מקור החוק על פי דברים ד' 11-14 ומהו מקור החוק על פי הפתיחה לחוקי חמורבי? התבססו על הכתובים.
ב. (1) ציינו נקודת דמיון מבחינת תכלית החוקים ומטרתן בין הנאמר בויקרא י"ט 33-35 לבין הנאמר בפתיחה לחוקי חמורבי. התבססו על הכתובים.
(2) הסבירו את ההבדל בין הנאמר בויקרא י"ט 11-12 לבין הנאמר בפתיחה לחוקי חמורבי מבחינת היקף החוקים/התחומים שבהם החוקים עוסקים.

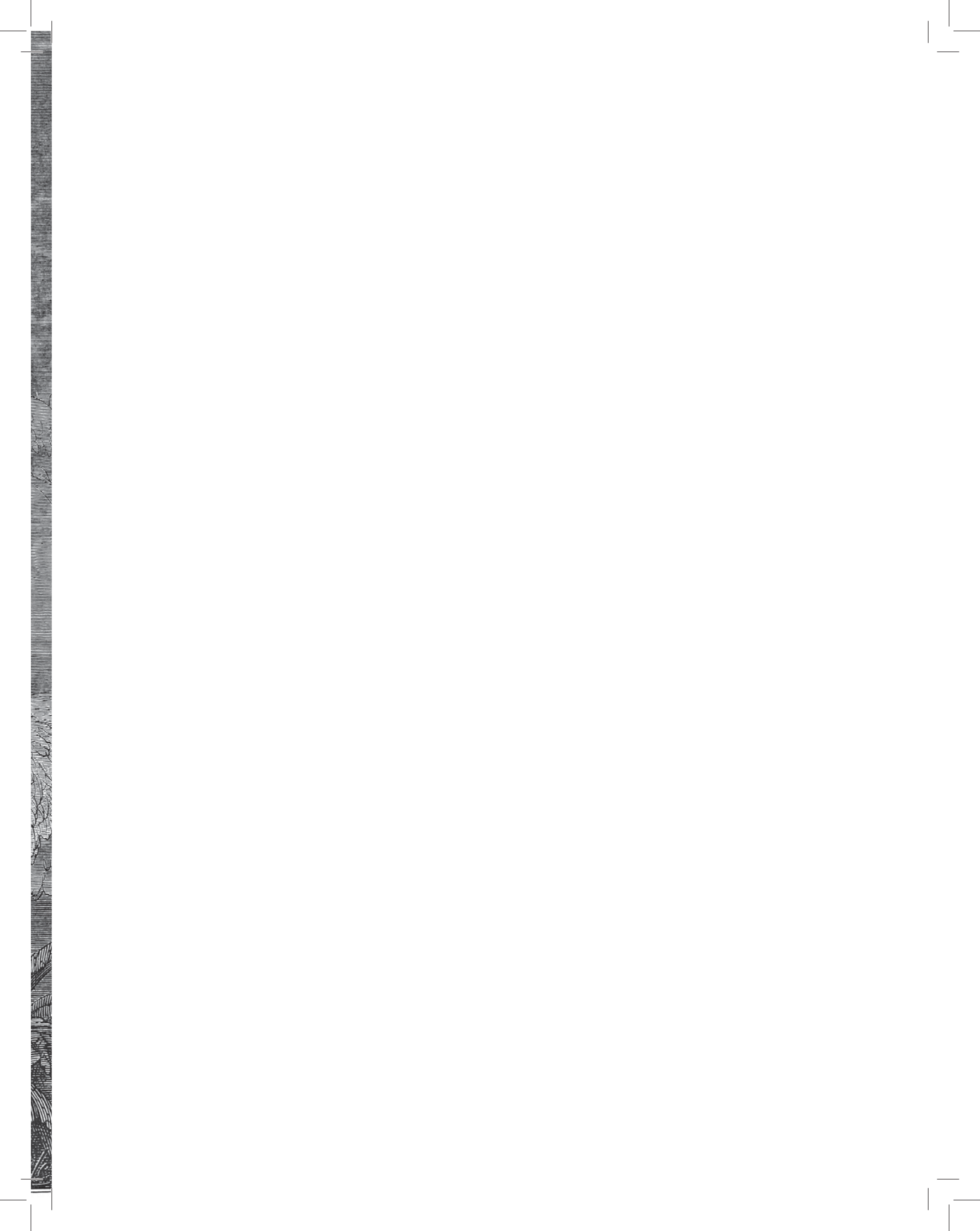
סכמו את תשובתכם באמצעות הטבלה הבאה, בסיו תשובתכם על הכתובים:

נקודות התייחסות	הפתיחה לחוקי חמורבי	שמות כ"ב 20-23	דברים ו' 4-9	דברים ד' 11-14	ויקרא י"ט 33-35, 12-11
מקור החוק					
תכלית/מטרת החוק					
היקף החוק, התחומים שבהם החוק עוסק					

המסקנות הנלמדות מהטבלה:

הדמיון בין החוק המקרא לחוקי חמורבי בנוגע למטרת החוקים:

נקודות השוני:

התוספות בנושא:

סיפורי אבות

"חלום יעקב" (נוסטב דורה, תחריט, המאה ה-19)

בראשית י"ט

חורבן סדום ועמורה והצלת לוט ומשפחתו

מֵצֵא עֲבָדָךְ חֵן בְּעֵינֶיךָ וּתְגַדֵּל חֶסֶדְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחְיֹת
אֶת־נַפְשִׁי וְאֶנְכִּי לֹא אוֹכַל לְהַמְלִיט הַהִרָה פֶּן־תִּדְבְּקֵנִי הָרָעָה
כ וּמָתִי: הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קָרִיבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהוּא מִצְעָר
כא אֲמַלְטָה נָא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הוּא וְתַחִי נַפְשִׁי: וַיֹּאמֶר אֵלָיו רב
הִנֵּה נִשְׁאָתִי פָּנֶיךָ גַּם לְדָבָר הַזֶּה לְבַלְתִּי הַפְּכִי אֶת־הָעִיר
כב אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: מִהֵרָה הַמְלִיט שָׁמָּה כִּי לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת דְּבָר
כג עַד־בָּאֵךְ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוּעֵר: הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא
ד על־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צִעְרָה: וְה' הַמְטִיר עַל־סָדֹם וְעַל־
כה עַמּוּרָה גִּפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן־הַשָּׁמַיִם: וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הָעָרִים
הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכֶּכֶר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמָּח הָאֲדָמָה:
כו וַתִּבָּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וְתַחִי נָצִיב מֶלֶח: וַיִּשְׁפֹּס אַבְרָהָם בִּבְקָר
כז אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פָּנָיו ה': וַיִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי
סדום וְעַמּוּרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּכָר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עָלֶה קִיטּוֹר
כח הָאָרֶץ בְּקִיטּוֹר הַכְּבִשָּׁן: וַיְהִי בִשְׁחַת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכְּכָר
ל וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפָכָה
ל בְּהֲפֹךְ אֶת־הָעָרִים אֲשֶׁר־יָשָׁב בָּהֶן לוֹט: וַיַּעַל לוֹט מִצְעָר
וַיֵּשֶׁב בְּהָר וּשְׁתֵּי בָנָתָיו עִמּוֹ כִּי יָרָא לִשְׁבֹּת בְּצוּעֵר וַיֵּשֶׁב
לא בְּמִעְרָה הוּא וּשְׁתֵּי בָנָתָיו: וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְעִירָה
אֲבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בְּאֶרֶץ לְבָא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ:
לב לָכֵן נִשְׁקָה אֶת־אַבְיָנוּ יוֹן וְנִשְׁכַּבָּה עִמּוֹ וְנַחֲיָה מֵאַבְיָנוּ זָרַע:
לג וַתִּשְׁקֹן אֶת־אַבְיָהֶן יוֹן בַּלִּילָה הוּא וַתִּבְאֵה הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב
לד אֶת־אַבְיָהָ וְלֹא־יָדַע בִּשְׁכָּבָהּ וּבְקוֹמָהּ: וַיְהִי מִמָּחָרָת וַתֹּאמֶר
הַבְּכִירָה אֶל־הַצְעִירָה הִדְשָׁכְבְּתִי אִמָּשׁ אֶת־אַבִּי נִשְׁקָנוּ יוֹן
לה גַּם־הַלִּילָה וּבָאִי שָׁכְבִי עִמּוֹ וְנַחֲיָה מֵאַבְיָנוּ זָרַע: וַתִּשְׁקֹן גַּם
לו בַּלִּילָה הַהוּא אֶת־אַבְיָהֶן יוֹן וַתִּקֶּם הַצְעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ
לו וְלֹא־יָדַע בִּשְׁכָּבָהּ וּבְקוֹמָהּ: וַתִּהְיֶינ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאַבְיָהֶן:
לו וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־
לז הַיּוֹם: וְהַצְעִירָה גַּם־הִיא יָלְדָה בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא
אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם:

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמְּלָאכִים סָדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יָשָׁב בִּשְׁעַר־
ב סָדֹם וַיֵּרְא־לוֹט וַיִּקֶּם לְקִרְאָתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אֲפִים אֶרְצָה: וַיֹּאמֶר
הִנֵּה נֹאֲדָנִי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עֲבָדְכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִי בְּרוּחָב נָלִין:
ג וַיַּפְצְרֵבֶם מֵאֵד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה ג
וּמִצּוֹת אָפָה וַיֹּאכְלוּ: טָרֶם יִשְׁכְּבוּ וְאִנְשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סָדֹם ד
נָסְבוּ עַל־הַבָּיִת מִנֶּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקְּצֵה: וַיִּקְרָאוּ אֶל־
ה לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלִּילָה הוֹצִיאָם
וְלִינוּ וְנִדְעָה אֹתָם: וַיֵּצֵא אֱלֹהִם לוֹט הַפֶּתַח וְהַדֹּלֶת סָגַר ו
ו אַחֲרָיו: וַיֹּאמֶר אֶל־נָא אַחִי תִרְעוּ: הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת ה
אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְנוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָא אֶתְהֶן אֵלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן
ז כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל־תַּעֲשׂוּ דְבָר כִּי־עַל־
ט כֵּן בָּאוּ בְּעַל קֶרְתִּי: וַיֹּאמְרוּ וְגִשְׁהִלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּאֵר ט
לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עָתָה נִרְעֵ לָךְ מֵהֶם וַיַּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט י
מֵאֵד וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדֹּלֶת: וַיִּשְׁלַחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדֵם וַיָּבִיאוּ י
אֶת־לוֹט אֵלֵיהֶם הַבָּיִתָה וְאֶת־הַדֹּלֶת סָגְרוּ: וְאֶת־הָאֲנָשִׁים יא
אֲשֶׁר־פָּתַח הַבָּיִת הִכּוּ בַּסִּנּוּרִים מִקֹּטֶן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לְמַצָּא
יב הַפֶּתַח: וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עַד מִי־לָךְ פֹּה חָתָן וּבְנֶיךָ י
וּבְנֹתֶיךָ וְכָל אֲשֶׁר־לָךְ בְּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם: כִּי־מִשְׁחָתִים י
אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פָּנָיו ה' י
וַיִּשְׁלַחְנוּ ה' לִשְׁחָתָהּ: וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל־חֲתָנָיו וּלְקָחֵי ד
בָּנָתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מִשְׁחָתִית ה' י
אֶת־הָעִיר וַיְהִי כַּמִּצְחָק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו: וַכְּמוֹ הִשְׁחָר עָלֶה וַיֹּאצִּצוּ ט
הַמְּלָאכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בָנֹתֶיךָ י
הַנִּמְצָאוֹת פְּתַסְפֹּה בְּעֵן הָעִיר: וַיִּתְּמָהֶם וַיַּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים ט
בִּידוֹ וּבִיד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בָנָתָיו בַּחֲמֹלֶת ה' עָלָיו וַיִּצָּאֻהוּ י
וַיַּנְחֵהוּ מִחוּץ לָעִיר: וַיְהִי כַּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַמְּלָכִי י
עַל־נַפְשְׁךָ אֶל־תִּבְטֵי אַחֲרֶיךָ וְאֶל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכְּכָר הַהִירָה
הַמְּלָכִי פְתַסְפֹּה: וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים אֶל־נָא אֲדֹנָי: הִנֵּה־נָא י

פרק י"ט הוא המשך הסיפור בפרק י"ח: שם שלחי ה' שהגיעו לאברהם בישרו לו על הולדת בנו ועל חורבן סדום ועמורה. בפרק זה שניים מהם מגיעים לסדום, ולוט מארח אותם בביתו. כזכור, לוט הוא בן אחיו של אברהם. בפרק י"ב ראינו שלוט התלווה אל אברהם בנדודיו לארץ כנען; בפרק י"ג (לא בתכנית הלימודים) לוט בחר להתיישב בסדום העשירה, על אף העובדה ש"אֲנָשֵׁי סָדֹם רָעִים וְחָטָאִים לָהּ" (מאד" (13)).

הנושאים המרכזיים בפרק י"ט:

- א. 3-1 – הכנסת האורחים של לוט;
- ב. 11-4 – התנכלות אנשי סדום ללוט ולאורחיו;
- ג. 23-12 – מלאכי ה' מצילים את לוט ואת משפחתו מהחורבן;
- ד. 29-24 – ה' מחריב את סדום ועמורה;
- ה. 38-30 – בנות לוט שוכבות עם אביהן ויולדות את מואב ועמון (בן עמי).

3-1 – הכנסת האורחים של לוט

3-1 – פסוק 1 ממשיך את הנאמר בבראשית י"ח 22: שני האנשים נפרדו מאברהם (באלוני ממרא) וכעת, לעת ערב, מגיעים לסדום, כאן הם מכוונים מלאכים.

לוט, היושב בשער סדום, רואה את האורחים המגיעים לעיר וחולק להם כבוד:
"**וַיֵּקֶם לְקִרְאָתָם, וַיִּשְׁתָּחוּ אֲפִים אֶרְצָה**";
הוא מזמין אותם אל ביתו: "**הִנֵּה נָא אֲדֹנִי, סוּרוּ נָא אֵל בֵּית עֲבָדְכֶם**";
מציע להם: "**וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם, וְהִלַּכְתֶּם לְדֶרֶכְכֶם**" ובהמשך מגיש להם סעודה.

השוואה

בין **הכנסת האורחים של אברהם** בבראשית י"ח 8-1 – **להכנסת האורחים של לוט**:

הדמיון:

- עם הגעת האורחים, אברהם ולוט משתחוים אליהם;
- אברהם ולוט מכנים עצמם כעבד ("עֲבָדְךָ" בי"ח 3 ו"עֲבָדְכֶם" בי"ט 2), ופונים אל אורחיהם בכינוי "**אֲדֹנִי**";
- שניהם מציעים לאורחים: "**וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם**";
- שניהם מגישים סעודה לאורחים:
לוט: "**וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה, וַיַּמְצוֹת אֹפָה וַיֹּאכְלוּ**" (3),
אברהם מגיש לאורחיו: "**... עֲגוֹת ... חֲמָאָה וְחֶלֶב, וְכֹן הִבָּקֵר ...**" (8-6).

ההבדלים בין שני הקטעים:

- על **לוט** נאמר שהוא ישב "**בְּשַׁעַר סְדֹם**" וכאשר ראה את האורחים: "**וַיֵּקֶם לְקִרְאָתָם**";
על **אברהם** נאמר שהוא ישב ב"**פֶּתַח הָאֵהֶל**" וכאשר ראה את האורחים: "**וַיֵּרָץ לְקִרְאָתָם**".
- אורחיו של **אברהם** מסכימים מיד להתארח אצלו;
אורחיו של **לוט** בתחילה מסרבים ללון בביתו ואומרים: "**לֹא, כִּי בָרְחוֹב נָלִין**" אך לוט מפציר בהם והם מסכימים. ייתכן שבסירובם רצו להעמידו בניסיון ולבדוק את נכונותו להזמין אל ביתו.
- בסיפור הכנסת האורחים של **אברהם** השתדלותו הרבה למען אורחיו ניכרת בתיאור נרחב יותר מזה של **לוט**. הפרטים המעידים על כך:
ריצתו לקראתם; המילים המנחות **מ.ה.ר. ו-ר.ו.ץ**; ריבוי הפעלים המלמדים שהוא עצמו שירת את אורחיו יחד עם אשתו ונעריו; והסעודה העשירה (הכוללת עוגות, חלב ובשר) שהוא מכין לכבודם.
על **לוט** לעומת זאת נאמר רק: "**וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה, וַיַּמְצוֹת אֹפָה וַיֹּאכְלוּ**" (3) – התפריט דל יותר ולא נאמר ששיתף אחרים במעשה הסעודה.

מה ניתן ללמוד מהשוואה זו?

לוט, על רקע הסביבה החוטאת שבה הוא חי, נוהג בהכנסת אורחים נדיבה מעל ומעבר למקובל בסביבתו, מכאן שהוא למד מדודו אברהם את המידות המוסריות הראויות.
ויחד עם זאת – ההשוואה מלמדת ש**אברהם** היה מסור יותר בהתייחסותו אל אורחיו, דבר המציג אותו כ**דמות נעלה יותר מלוט**.

11-4 – התנכלות אנשי סדום ללוט ולאורחיו

פסוקים אלה הם הוכחה מוחשית לדברי ה' על סדום ועמורה:

"וַעֲקַת סִדֹּם וְעַמּוֹרָה כִּי רָבָה; וְחָטְאוּתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד" (בראשית י"ח 20)

4 – אנשי סדום שומעים על הגעת האורחים של לוט ובהמוניהם מקיפים את ביתו: **"טָרַם יִשְׁכְּבוּ, וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סִדֹּם נֹסְבוּ עַל הַבַּיִת, מִנֶּעַר וְעַד זָקֵן, כָּל הָעָם, מִקְצָה (= מכל קצות העיר)".**

רש"י פירש: **"כָּל הָעָם מִקְצָה"** – מקצה העיר עד הקצה, שאין אחד מוחה בידם, שאפילו צדיק אחד אין בהם". פירוט האנשים מכל גיל ומכל מקום מלמד שכל העיר וכל סוגי האוכלוסייה בה היו חוטאים, דבר המצדיק את הרס העיר כולה בהמשך.

5 – תושבי העיר אומרים ללוט: **"אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה? הוֹצִיָאם אֵלֵינוּ וְנַדְעָה אֹתָם"** – בכך הם דורשים ממנו שיפר את כללי היסוד של הכנסת אורחים ראווה, שימסור לידיהם את אורחיו כדי שכולם ידעו אותם במשכב זכר ובאונס קבוצתי.

לוט יוצא להגנת אורחיו בתושייה ובאומץ לב:

6-8 – הוא יוצא החוצה וסוגר את הדלת אחריו (במטרה להגן על אורחיו בגופו) ובשתי דרכים מנסה לשכנע את אנשי סדום לא לפגוע בהם:

- **"אֵל נָא אֲחִי תִרְעֵנִי" (7)** – הוא פונה אליהם בנימוס ובתחנונים שלא נָרְעוּ לאורחיו, וכדי לרכך אותם, הוא מכנה אותם **"אֲחִי"**;

- הוא מציע: **"הִנֵּה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת, אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּ אִישׁ, אוֹצִיָאָה נָא אֹתָהֶן אֵלֵיכֶם, וַעֲשׂוּ לָהֶן כָּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם; רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל, אֵל תַּעֲשׂוּ דָבָר, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בָצַל קִרְיָתִי" (8)** – הכנסת האורחים כה חשובה לו, עד כי הוא מוכן להקריב את שתי בנותיו הבתולות למען אורחיו. הוא מעדיף שאנשי סדום ישכבו עמו, ובלבד שלא יפגעו באורחיו שבאו אל ביתו (דבריו אלה מלמדים גם שמשכב זכר נחשב חטא חמור יותר ממשכב ואינוס בתולה).

9 – לוט אינו מצליח לשכנע אותם. **המחבר מציג כאן את התגובות השונות של אנשי סדום:**

- חלק אמרו: **"גֵּשׁ הָלָאָה"** – הסתלק מכאן למקום אחר;
- אחרים אמרו: **"הָאֶחָד בָּא לָגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט?"** – הנה איש (מתכוונים ללוט) שלא שייך לבני עירנו, והוא במעמד של גר במקום (= **"בָּא לָגוֹר"**), וכעת מעז להוכיח אותנו על מעשינו ולשפוט אותנו?
- אחרים כנראה אמרו: **"עֲתָה, נָרַע לָךְ מֵהֶם"** – כעת נביא עליך רעה גדולה יותר מאשר התכוונו לעשות להם;

- **"וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד"** – חבורה אחרת כנראה ניסתה ללחוץ על לוט להוציא אליהם את האנשים;
- לבסוף תושבי סדום עוברים לאלימות פיזית: **"וַיִּגְשׁוּ לְשַׂבֵּר הַדָּלֶת"** – בהמוניהם נקהלים וניגשים לשבור את הדלת כדי להגיע לאורחי לוט.

10-11 – המלאכים מכניסים את לוט הביתה, את הדלת סוגרים ואת כל הקהל **"מִקֵּטָן וְעַד גְּדוֹל"** שבפתח הבית **"הָכּוּ בַּסִּנּוּרִים"** = הם מסנוורים אותם וגורמים להם לעיוורון זמני, כך שקשה היה להם למצוא את הפתח.

נקודות הדמיון:

- א. בשני הסיפורים מגיעים אורחים לעיר, ורק אדם אחד שהוא זר במקום מארח אותם: בסיפור סדום: לוט מארח את שני המלאכים. בסיפור "פילגש בגבעה": איש מהר אפרים מארח בעיר גבעה (שאנשיה משבט בנימין) את איש הלוי עם פילגשו ונערו (שופטים י"ט 14-21);
- ב. בשני הסיפורים תושבי העיר מקיפים את בית המארח ודורשים "לדעת" את האורח. בשני הסיפורים ניתן למצוא גם דמיון לשוני: בסיפור סדום נאמר: "וְאִנְשֵׁי הָעִיר אֲנָשִׁי סָדָם נִסְבּוּ עַל הַבַּיִת ... וַיֹּאמְרוּ לוֹ: הוֹצֵאֵם אֵלֵינוּ, וְנַדְעָה אֹתָם" (בראשית י"ט 4-5). בסיפור "פילגש בגבעה" נאמר: "... אֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשִׁי בְּנֵי בְלִיעֵל נִסְבּוּ אֶת הַבַּיִת ... וַיֹּאמְרוּ: ... הוֹצֵא אֶת הָאִישׁ ... וְנַדְעֵנוּ" (שופטים י"ט 22);
- ג. הפנייה של לוט לתושבי סדום: "אַל נָא אֲחִי, תִּרְעֵנוּ" – מקבילה לפניית המארח (איש אפרים) לאנשי גבעה: "אַל אֲחִי אֵל תִּרְעֵנוּ נָא";
- ד. בשני הסיפורים המארח מציע לאורחים "תחליף", בדמות הנשים שבבית ואומר: "וַעֲשׂוּ לָהֶן פֶּטוּב בְּעֵינֵיכֶם", ובלבד שלא יבצעו משכב זכר עם האורחים: לוט מציע את שתי בנותיו הבתולות; המארח בסיפור פילגש בגבעה מציע את בתו הבתולה ואת הפילגש של איש הלוי.

ההבדל:

- סיפור סדום ועמורה מזעזע, אך הוא מסתיים טוב מבחינת האורחים (המלאכים) – הם מצליחים להכות את אנשי סדום בסנוורים ולהבריחים;
- סיפור "פילגש בגבעה" מזעזע הרבה יותר: הוא מסתיים באונס קבוצתי אכזרי ביותר של כל תושבי העיר את הפילגש ולבסוף במותה הטרגי.
- ההקבלה והסיום הטראגי בסיפור "פילגש בגבעה" מחזקים את הביקורת על אנשי גבעה השייכים לשבט בנימין: אנשי גבעה מצטיירים כגרועים יותר מאנשי סדום, הידועים במקרא כחוטאים בחטאים חמורים. מחבר הסיפור בשופטים הכיר כנראה את הסיפור בבראשית ובניסיונותיו להכפיש את שבט בנימין (ששאל השתייך אליו) מנסה לזעזע את הקורא בסיפור קשה יותר מבראשית.

12-23 – מלאכי ה' מצילים את לוט ואת משפחתו מהחורבן

- 12-13 – המלאכים דורשים מלוט להוציא מהעיר את כל משפחתו כיוון שהם עומדים להשחית את המקום, והננימוק לחורבן: "כִּי גָדְלָה צַעֲקָתְכֶם אֶת פְּנֵי ה', וַיִּשְׁלַחנֹה ה' לְשַׁחֲתָהּ" – המילה "צַעֲקָתְכֶם" מלמדת על חטאי העיר, זו צעקת העשוקים בעיר. השורשים ז.ע.ק / צ.ע.ק הופיעו גם בבראשית י"ח 20-21 בהקשר לחטאי סדום ועמורה.
- מעיון בחוק בשמות כ"ב 21-22 נראה שחטאם הוא מוסרי-חברתי: "כָּל אֱלֻמָּנָה וְיָתוֹם, לֹא תַעֲנוּן... כִּי אִם צַעֲקָה יִצְעַק אֵלַי, נִשְׁמָע אֶשְׁמָע צַעֲקָתוֹ..." (כך גם בפסוק 26) – ה"צעקה" מציינת את הקריאה הנואשת של העשוק הסובל מעיוות הדין.

14 - לוט פונה אל "חֲתָנִיו, לְקַחֵי בְנֵתָיו (= שנשאו את בנותיו או שארסו אותן)", ומזרז אותם לצאת מהעיר כיוון שהיא עומדת להיחרב.

אלה חושבים שהוא מתבדח עמם: "וַיְהִי כַמְצָחַק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו" ולא מתייחסים לדבריו ברצינות.

15-16 - עם עלות השחר המלאכים מאיצים בלוט לעזוב את המקום: "קום קח את אשתך ואת שְׁתֵּי בְנֵתֶיךָ, הַנְּמָצָאִת, פֶּן תִּסָּפֶה (= שלא ייהרג) בְּעֵזֶן הָעִיר" - מדבריהם משתמע שחתניו ונשותיהם (בנות לוט) יישארו בעיר ולא יינצלו מהחורבן, אך לעומתן שתי בנותיו "הַנְּמָצָאִת" בביתו - יעזבו את העיר עם אביהן ויינצלו. או ייתכן שללוט היו רק שתי בנות שעזבו את העיר עם אביהן, וחתניהן נותרו בעיר סדום שנחרבה.

תגובת לוט לדרישת המלאכים היא: "וַיִּתְּמַהְמָה" - נראה שלוט מהסס לעזוב את העיר. סיבות אפשריות להיסוס שלו: ייתכן שהוא היה מבולבל ולא האמין שה' אכן ישחית את העיר; ואולי קשה היה לו לוותר על רכושו בעיר (על דמותו החומרנית לומדים מבראשית י"ג 10-13).

המלאכים מחזיקים בידו וביד אשתו ובנותיו ומוציאים אותם מחוץ לעיר בשל "חֲמַלַת ה' עָלָיו" (16).

17 - הם דורשים ממנו שיימלט אל ההר במהרה ואומרים לו: "אַל תִּבְטֵא אַחֲרֶיךָ". דרישה זו מופנית גם אל כל בני משפחתו (דבר הנלמד מפסוק 26).

הסיבות האפשריות לדרישה זו ממנו:

כך אולי הם רצו לחסוך ממנו את הדאגה לרכושו ולידידיו שנותרו מאחור;

או יש בכך אזהרה מפני הסתכלות בגזר הדין האלוהי שהמביט בו דינו מוות (מקטעים שונים במקרא משתמע שההתבוננות באל עלולה לגרום לסכנת מוות);

או אולי בכך מאיצים בו לברוח פן יתמהמה ויפגע פיזית מהאש והגופרית בעת שרפת העיר.

18-22 - לוט מודה לחסדיהם, אך חושש שלא יספיקו להימלט להר ועלול להיפגע מהרס האזור. הוא מבקש: "הֲיֵה נָא הָעִיר הַזֹּאת קִרְבָּה, לְנוֹס שָׁמָּה, וְהוּא מִצְעָר (= קטנה); אֲמַלְטָה נָא שָׁמָּה, הֲלֹא מִצְעָר הוּא, וַתְּחִי נַפְשִׁי" - בקשתו היא שלא ישמידו את העיר הקרובה שמכונה "מִצְעָר" (היא בתחום הגיאוגרפי של סדום), כדי שיוכל להימלט לשם ולהציל את נפשו.

המלאך נענה לבקשת לוט: "הֲיֵה נִשְׂאֵתִי פָנֶיךָ, גַּם לְדָבָר הַזֶּה: לְבַלְתִּי הִפָּכִי אֶת הָעִיר, אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ" (21).

לוט מצליח להציל את העיר מחורבן, אך הנימוק להצלת המקום היה מאינטרס אישי-תועלתני - כדי שהוא עצמו ישרוד שם. על כך מעיד אופן דיבורו, כשהוא שם עצמו במרכז ודבריו מנוסחים בגוף ראשון יחיד: "... וְאַנֹכִי, לֹא אוֹכַל לְהַמְלִיט הָהָרָה, פֶּן תִּדְבָּקֵנִי הָרָעָה וּמָתִי (= אמות). ... אֲמַלְטָה נָא שָׁמָּה, הֲלֹא מִצְעָר הוּא, וַתְּחִי נַפְשִׁי" (19-20).

מפסוק 30 נראה שלאחר כניסתו לצוֹעַר הוא שוב נתקף פחד ("כִּי יָרָא לְשֹׁבֶת בְּצוֹעַר") ועובר לשבת במערה.

קראו פסוקים 20-23. הסבירו את מדרש השם המופיע בפסוקים אלה.

תשובה:

בפסוק 22, לאחר היענות המלאך להציל את העיר שלוט רוצה לברוח אליה, נאמר: "עַל פֶּן קָרָא שֵׁם הָעִיר צוֹעַר" - העיר נקראת צוֹעַר. מדרש השם שלה הוא "מִצְעָר", שמובנו דבר קטן או מועט. השם מתקשר לנימוק שמביא לוט בעד הצלת העיר: "הֲלֹא מִצְעָר הוּא" (20) - כלומר לוט מבקש שלא יהרסו אותה, שהרי זו עיר קטנה ואנשים בה מעט ולכן אין להקפיד עליה;

או בביטוי "הֲלֹא מִצְעָר הוּא" לוט מתכוון לומר: בקשתי היא מצערה = קטנה ביחס לחסדך הגדול ולכן קל למלא אותה.

קראו בראשית י"ח 23-32 ו-י"ט 17-22. ציינו נקודות דמיון ונקודות שוני בין בקשת אברהם בראשית י"ח לבקשת לוט בראשית י"ט. מה ניתן ללמוד מהשוואה זו על כל אחד מהם?

תשובה:

הדמיון: שניהם מנסים להציל עיר כלשהי. **אברהם** מבקש להציל את סדום ועמורה מחורבן; **לוט** מבקש להציל את העיר צוער שמיועדת להיחרב.

השוונה: **אברהם** מבקש רחמים והצלה על העיר ויושביה ללא שום אינטרס אישי; **לוט** מבקש להציל את העיר למען עצמו, כלומר למען אינטרס אישי, כדי למצוא שם מקום מקלט.

השוואה זו מאדירה את דמותו של אברהם ביחס ללוט: **אברהם** נלחם למען הצלת חוטאים. הוא נאבק באופן עקרוני ובלתי מתפשר למען הצדק והמשפט; **לוט** לעומתו אינו נאבק למען אנשי עירו, אינו נלחם למען עקרון הצדק והמשפט – אלא מרוכז בעצמו ובהצלת נפשו.

מהן המילים המנחות המופיעות בפסוקים 17-22? מה מבקש הכתוב להדגיש באמצעותן?

תשובה:

המילה המנחה מהשורש מ.ל.ט / **להַמְלִיט** (חוזרת שלוש פעמים בפי המלאך [17, 22] ופעמיים בפי לוט המתחנן להימלט למצער [19, 20]) – הכתוב מדגיש באמצעותה את הצלת לוט ומשפחתו מהצרה. החזרה על מילה זו והדמיון הצלילי בין השורש מ.ל.ט לשם **לוט** – מדגישים את דמותו של לוט כטיפוס אגוצנטרי, המרוכז רק בהצלת עצמו ובחרדתו להימלט מהמקום.

מילה מנחה נוספת היא **נפש** (חוזרת בפסוקים 17, 19 ו-20) – באמצעותה מודגש המאמץ של המלאך להציל את לוט ומשפחתו, ואת ניסיונותיו של לוט להציל את נפשו מהחורבן.

או "הָעִיר" (חוזרת בפסוקים 20, 21 ו-22) – מדגישה את ניסיונותיו של לוט להציל את העיר שאליה הוא רוצה לברוח, ואת היענות המלאך לבקשתו.

מילים מנחות אלו מדגישות את חרדתו של לוט **להימלט** מהמקום ואת דרישתו להציל את **העיר** מִצָּעָר למען הצלת **נפשו** – מכך נראה שלוט ממוקד בחרדתו, אינו מגלה כל אהדה כלפי גורל אנשי סדום, ואינו מבקש להצילם – בניגוד לאברהם שנלחם עם ה' למען הצלת אנשי סדום.

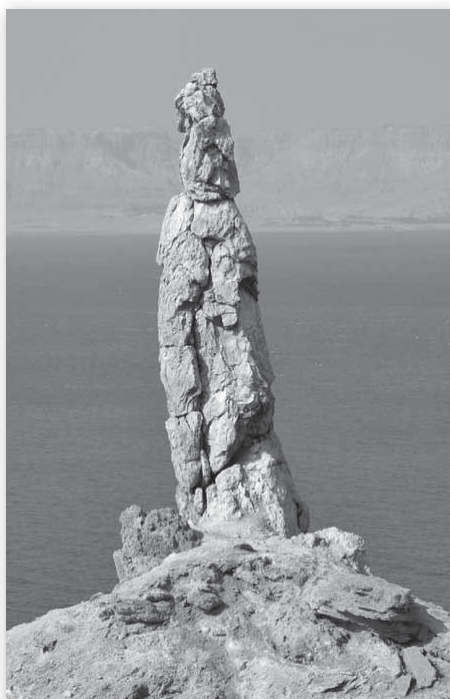

24-29 – ה' מחרִיב את סדום ועמורה

24-25 – ה' ממטיר מן השמיים אש וגופרית על סדום ועמורה, והתוצאה היא: **"וַיַּהֲפֹךְ" (= השמיד עד היסוד) אֶת הָעָרִים הָאֵל, וְאֶת כָּל הַכֶּכֶר, וְאֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָרִים, וְצִמַּח הָאֲדָמָה¹.** השורש **ה.פ.כ.** (חוזר בפסוקים 21, 25 ו-29) מלמד על ההרס המוחלט של המקום, עד כי לא נותר שריד מהמקום, מיושביו ומכל הצומח (למעט צוער).

1. אזור ים המלח בסדום הוא המקום הנמוך ביותר בעולם, הנמצא בתחום השבר הסורי-אפריקאי, כיום על גבול ישראל-ירדן, וים המלח מכונה ים המוות. האזור משופע בסלעי מלח ובעמודי מלח והוא עשיר הן במעינות גופרית והן בגופרית וגבס. סיפור הפיכת סדום ועמורה לחלקת ארץ חרבה הוא **סיפור אטיולוגי** המסביר את התופעות הגיאוגרפיות והטופוגרפיות באזור ים המלח מבחינה דתית: אלוהים הפך את המקום בשל החטאים החמורים של תושבי סדום ועמורה.

ההשמדה היסודית של סדום ועמורה
 בשל חטאיהם המוסריים מזכירה
 את השמדת הארץ בימי נוח
 בשל החטאים המוסריים של אותו הדור.

הנאמר בבראשית י"ט 26 על אשת לוט:
 "וַתֵּבֶט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו, וַתְּהִי נָצִיב מֶלֶח"
 – הוא סיפור אטיולוגי המסביר את
 קיומו של נציב המלח המצוי באזור סדום,
 שדומה בצורתו לגוף אנושי.

26 – אשתו של לוט עוברת על הצו שבדברי המלאך: "הִמְלִיט עַל נִפְשְׁךָ, אֶל תֵּבֵט אַחֲרֶיךָ... (בפסוק 17) – היא מביטה לאחור "וַתְּהִי נָצִיב מֶלֶח", כלומר הופכת לעמוד = מצבה של מלח.

27-29 – השכם בבוקר אברהם משקיף על פני סדום ועמורה ועל כל
 ארץ הכיכר "וַיֵּרָא, וַהֲנֵה עָלֶה קִיטֹר (= עשן) הָאָרֶץ, כְּקִיטֹר הַכֶּבֶשֶׂן"
 – הוא רואה עשן סמיך העולה מן המקום הדומה לעשן הכבשן.

בפרק י"ח אברהם ביקש מה' להציל את העיר בעבור עשרה צדיקים
 שבתוכה – מסיום הסיפור כאן נראה שלא נמצאו עשרה צדיקים
 בסדום.

בפסוק 29 – המחבר מדגיש שעם השמדת העיר ה' זכר את אברהם
 והציל את לוט מהשמדה.

קראו פסוקים 16-29. הביאו מפסוקים אלה שתי סיבות להצלת
 לוט. בססו דבריכם על הכתוב.

תשובה:

הסיבות:

- ה' מגלה חמלה ורחמים כלפיו: "בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו" (16);
- לוט ניצל בזכות אברהם: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם; וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה" (29).

30-38 – בנות לוט שוכבות עם אביהן

30 – לוט עובר מצוער "כִּי יֵרָא לְשֹׁכֶת בְּצוּעֵר", ומתיישב במערה בהר יחד עם שתי בנותיו.

31-32 – בתו הבכירה של לוט אומרת לצעירה: "אָבִינוּ זָקֵן; וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לְבֹא עֲלֵינוּ כְּדָרֶךְ כָּל הָאָרֶץ" – היא מציינת
 שאביהן זקן ובקרוב ימות, וסבורה שלא נותר בעולם איש פרט להן ולאביהן לאחר השמדת כל יושבי סדום
 ועמורה.

היא כנראה חוששת שהגזע האנושי עלול להיכחד, ומציעה לאחותה: "לֵכָה נִשְׁקָה אֶת אֲבִינוּ יָיִן, וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ"
 – יש להשקותו בייין, פן יסרב להצעתן לשכב עמו;

מטרתה בכך: "וַנְּחִיָּה מֵאֲבִינוּ זָרַע" – נלד מאבינו בנים כדי לקיים את המשכיות שם המשפחה או את
 הגזע האנושי בכלל.

33-35 - בתחילה שוכבת עמו הבכירה, ולמחרת הצעירה. על לוט השיכור נאמר פעמיים: "וְלֹא יָדַע בְּשֹׁכְבָהּ וּבְקִמָּהּ" (בפסוקים 33 ו-35) - הוא לא ידע ולא הבין במזימת בנותיו.

במעשי בנות לוט באביהן ניתן לראות עיקרון של "מידה כנגד מידה":
לוט בחוסר רגישות היה מוכן להקריב את בנותיו, שתושבי העיר יעשו בהן מעשה מיני אסור;
בנות לוט - מבצעות באביהן מעשה מיני אסור.

37-38 - הבנות הרות מאביהן, וכל אחת מהן יולדת בן:
 הבכירה קוראת את שמו "**מוֹאֵב**" ומדרש שמו: מֵאֵב, בנה נולד לה מאביה.
 מדרש שם זה נרמז גם בדבריה: "וַיִּנְחֶיהָ מֵאֲבִינוּ זָרַע" (32, 34);

הצעירה גם היא יולדת בן וקוראת שמו "**בֶּן עָמִי**", שהוא האב הראשון של "בְּנֵי עַמּוֹן" - מדרש שמו: נולד לבן משפחתו ולא לאיש נוכרי (עמי = קרוב משפחתי).
 מדרש שמו נרמז גם במעשה האם: "וַתִּקֶּם הַצֶּעִירָה וַתִּשָּׁכַב עִמּוֹ" (35).

המילים המנחות בפסוקים 30-38:
 השורש **ש.כ.ב.** - חוזר (שבע פעמים) בקטע בהקשר למשכב הבנות עם אביהן;
 השורש **ש.ק.ה.** (להשקות) בצירוף "יין" - חוזר (ארבע פעמים) בקטע בהקשר להשקיית הבנות את אביהן ביון;
 המילה "**לִילָה**" (חוזרת שלוש פעמים) - הבנות מנצלות את חשכת הלילה ואת שיכרונו כדי לשכב עמו.

הסיפור בפסוקים 30-38 הוא **אטיולוגי**, הבא להסביר את מוצאם של העמים מואב ועמון.
 (בדברים כ"ג 7-3 בני מואב ועמון אסורים לבוא בקהל ישראל, על פי בראשית י"ט - כיוון שמוצאם מגילוי עריות; ובפסוקים אלה בדברים - נמצא גם נימוקים אחרים לדרשה זו).

יש הטוענים שמגמת סיפור זה היא להקניט/להשמיץ את עמון ומואב² ששכנו בקרבת ישראל והיו ביחסי איבה עם ישראל. הסיפור מלמד שלידתם של עמים אלה מקורה בגילוי עריות שקדמה לה שכרות.

ההסתייגות מפרשנות זו:

- מצד אחד משכב בנות לוט עם אביהן הוא אמנם מעשה חמור: גילוי עריות, תוך ניצול חוסר האונים של אביהן בעת שכרותו, אך מצד שני: המחבר מציין פעמיים את מטרתן "וַיִּנְחֶיהָ מֵאֲבִינוּ זָרַע" - הן לא פעלו מתוך דחף מיני פרוע, אלא כשנדמה להן שלא נותר איש בעולם שיוכל להפרות אותן, הן נוקטות יוזמה לשם פרייה ורבייה, כדי להציל את המין האנושי מִפְּלִיָּה, וכדי לקיים את המשכיות משפחתן.
 הן אמנם מצטיירות כחסרות דעת ופזיזות - אך כוונותיהן היו טובות.
- כמו-כן, לוט עשה את המעשה שלא במודע, במצב של שכרות שנכפתה עליו שלא מרצון ("וְלֹא יָדַע בְּשֹׁכְבָהּ וּבְקִמָּהּ" - 33 ו-35).

2. עמון שכנה ממזרח לירדן: על הגדה הצפונית של נחל היבוק והגלעד והבָּשָׁן בצפון, ועד נחל חשבון ומואב בדרום.
 מואב שכנה בעבר הירדן, ממזרח לים המלח ולנהר הירדן, בין עמון בצפון לאֲדוֹם בדרום.

שימו לב:

בת לוט ילדה את מואב ← רות המואבייה (על שמה מגילת רות) היא מצאצאי מואב ← ורות היא סבתו של דוד המלך, מייסדה של ממלכת יהודה.

הזמין בין סיפור הצלת לוט וקורותיו עם בנותיו לסיפור נוח:

1. נוח ולוט היו הצדיקים היחידים שחיו בין אנשים שחטאו בשחיתות מוסרית, ולכן ה' משחית/משמיד את הארץ/העיר:
בראשית ו' 11-13: "... ותשחת הארץ לפני האלהים, ותמלא הארץ חמס... ויאמר אלהים לנח... והנני משחיתם את הארץ";
בראשית י"ט 13: "... כי משחיתים אנחנו את המקום הזה, כי גדלה צעקתם את פני ה'".
2. נוח ולוט ניצלים מהשמדה המונית בשל צדיקותם היחסית לסביבתם;
3. שניהם משתכרים, מאבדים עשתונות ונגררים למעשים אסורים:
בראשית ט' 21: "וישת מן היין, וישכר; ויתגל בתוך אהלם";
בראשית י"ט 33: "... ותשקין את אביהו יין, בלילה הוא...".
4. בשני הסיפורים הבן/בנות מנצלים את שכרון אביהם כדי לעשות בו מעשה מיני אסור/גילוי עריות:
בראשית ט' 22-24: "וירא חם... את ערות אביו... ויגדע את אשר עשה לו בנו הקטן" (יש המפרשים "ראה" כרמז ליחסי מין אסורים – ראו ויקרא כ' 17);
בראשית י"ט 33-36: בנות לוט שוכבות עם אביהן והרות ממנו: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן".
5. שני הסיפורים הם סיפורים אטיולוגיים ומגמתם להקטין/להשמיץ את העמים שהיו ביחסי איבה עם ישראל: את הכנענים ואת העמונים והמואבים שמוצאם מגילוי אריות.

ההקבלה בין שני הסיפורים יכולה ללמד:

כפי שמעשהו של חם באביו נוח היה מגונה ובשל כך צאצאיו (הכנענים) קוללו –
כך המעשים של בנות לוט ראויים לגינוי.

שאלות על בראשית י"ט

1. קראו בראשית י"ח 1-8 ובראשית י"ט 1-3.
יש הטוענים שהשתדלותו של לוט למען האורחים היא מרשימה יותר מזו של אברהם. הביאו ראיה לטענה זו מפסוקים אלה בבראשית י"ט. (היעזרו גם בבראשית י"ט 4-9)
2. קראו בראשית י"ט 7-9.
א. (1) הביאו ראיה מפסוקים אלה לניסיון של לוט לעורר בקרב אנשי סדום את התחושה שהוא חלק מהם.
(2) הביאו ראיה מפסוקים אלה על מעמדו של לוט בקרב אנשי סדום, והסבירו אותה.
ב. קראו את דברי רמב"ן בפירושו לפסוק 8: "מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו, שהיה טורח מאוד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו, אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו, אין זה כי אם רוע לב, שלא היה עניין הזימה בנשים רחוק בעיניו... לכך אמרו רבותינו: בנוהג בעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו, יהרוג או נהרג, וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן!".
(1) מהו השבח שאפשר ללמוד על לוט על פי פירושו של רמב"ן?
(2) הסבירו את דברי הביקורת של רמב"ן על התנהגותו של לוט.
- ג. (1) קראו בראשית י"ח 25 ו-י"ט 9. הסבירו כיצד השימוש החוזר באותו השורש בפסוקים אלה מציג את חומרת חטאם של אנשי סדום.
(2) קראו בראשית י"ט 4-6. בתיאור שבפסוקים אלה בולטים פירוט יתר והגזמה. הביאו דוגמה לכך, וציינו את מטרת שילובם בקטע.

3. קראו בראשית י"ח 9-14 ו-י"ט 10-13. בשני הקטעים מגיעים אל אברהם ואל לוט שליחי ה'. במה שונה תפקיד "האנשים" בבראשית י"ח מתפקיד "המלאכים" בבראשית י"ט? הביאו ראיה מכל אחד מהכתובים.
4. קראו בראשית י"ט 14 ואת דברי המדרש הגדול: "וַיְהִי כַמְצָחַק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו... אמרו לו (ללוט): שוטה שבעולם! נבלים, כנורות וחלילים בעיר, ואתה אומר סדום נהפכת?" כיצד מסביר המדרש הגדול את תגובת חתניו של לוט בפסוק 14?
5. קראו בראשית י"ח 20-32 ו-י"ט 22-25. בכל אחד מהקטעים שלפניכם מוצג דיאלוג בהשתתפות אברהם (בפרק י"ח) ולוט (בפרק י"ט).
- א. (1) מה ניסה כל אחד מהם להשיג במהלך הדיאלוג ומה ההישג בסופו?
(2) הסבירו במה שונה אופן הדיבור (סגנון הדיבור) של אברהם מזה של לוט, ומה ניתן ללמוד מכך על כל אחד מהם.
- ב. ציינו מילה מנחה (או מילים מנחות) המופיעה בדברי אברהם ובדברי לוט, והסבירו את תרומתה (או את תרומתן) להצגת דמותו של כל אחד מהם.
- ג. יש הטוענים שבהתנהגות לוט ובדבריו ניכרים חוסר אמונה כלפי שליחי ה'. הביאו שתי ראיות לכך מפסוקים 15-19.
- ד. במה שונה מעמדו של אברהם בפני ה' לעומת מעמדו של לוט בפני האל? בדבריכם התבססו על בראשית י"ח 17-20 ועל בראשית י"ט 29.
6. קראו בראשית י"ט 30-38 ואת מדרש רבה, שבו מוצגת המחלוקת של חז"ל על מעשי בנות לוט: "ר' הונא אמר: מתחילת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים..."
ר' סימון אמר: מתחילת עיבורו של מואב לא לשם שמים אלא לשם זנות". (בראשית רבה נ"א, סימן י"ג)
- א. הביאו שתי ראיות מהכתוב בבראשית לחיזוק טענתו של ר' הונא והסבירו אותן.
ב. הביאו ראיה מהכתוב בבראשית לחיזוק טענתו של ר' סימון והסבירו אותה.
7. קראו בראשית ט' 20-27 ו-י"ט 30-38.
- א. יש הטוענים שמגמת שני הקטעים היא להקניט/להשמיץ את תושבי הסביבה. הסבירו טענה זו תוך התייחסות לשתי נקודות דמיון שנועדו להקניט.
- ב. ציינו טענה אחת המפריכה את הפרשנות שהועלתה בסעיף א' ומסתייגת מממנה בנוגע לסיפור לוט ובנותיו. התבססו על הכתוב.
8. קראו דברים כ"ג 4 ובראשית י"ט 30-38.
- א. הסבירו על פי החוק בדברים את ההסתייגות מהמואבים ומהעמונים.
ב. מה עשויה להיות הסיבה להסתייגות זו, על פי המסופר בבראשית?
9. א. אנשי סדום נחשבים לאנשי רשע, שחטאם היה מוסרי. הסופרת יוכי ברנדס מתארת את התפשטות הרשע בעיר כלפי גורמים שונים כך: "הרשע של סדום דבק גם בו (בלוט) ... הדה-הומניזציה מתחילה באורחים, ממשיכה במהגרים, עוברת לעניים ומגיעה ל... נשים".
(י' ברנדס, שבע אמהות, "אמו של מואב", הוצאת כנרת זמורה ביתן, 2010)
- הביאו ראיה מפסוקים 4-9 לכל אחת מהטענות המסומנות בקו בציטוט שלפניכם, והסבירו אותן.
- ב. יוכי ברנדס כותבת עוד: "בת לוט... בסבלנות... מתכננת את נקמתה באביה... אני חושבת שהכלל של 'מידה כנגד מידה' נוצר בצלמה ובדמותה של נקמה זו...". (י' ברנדס, שם, שם, שם...)
- קראו פסוקים 7-8 ו-31-36, והסבירו כיצד אפשר לראות במעשה בת לוט באביה נקמה בו על פי העיקרון של "מידה כנגד מידה".

ניבים וביטויים מנושאי הלימוד בתנ"ך

ד"ר איריס יניב

התלמידים נדרשים להכיר ולהבין את משמעותם של הביטויים ושל הפסוקים שלהלן בהקשרם המקורי ובמשמעותם העכשווית. על התלמידים להבחין בין המשמעות המקורית לבין המשמעות העכשווית שלהם.

דוגמאות לשאלות על "ניבים וביטויים" - ראו בסוף ההסברים.

נושא: מפילוג הממלכה ועד שיבת-ציון

מלכים א'

1. מלכים א' י"א 27	"הָרִים יָד בְּמֶלֶךְ" - מרד במלך. כיום משתמשים בביטוי "להרים יד" במובן של "להכות". לדוגמה: יוסי הרים יד על דני.
2. מלכים א' י"ב 10-11	"אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֲיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים" - רחבעם מאיים על שבטי הצפון שלא די בכך שלא יקל את עול המסים שקבע אביו, שלמה (כפי שהם ביקשו ממנו), אלא הוא אף יעלה את המסים עוד יותר. כדי להמחיש את דבריו הוא משתמש במטפורה: השוטים הם מטפורה למסים שקבע שלמה, ואילו העקרבים הם מטפורה למסים הגבוהים יותר שיקבע רחבעם, לדבריו. כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים להדגיש החמרה במצב לעומת מצב קודם. לדוגמה: שר האוצר הכריז שיעלה את המסים, והם יהיו גבוהים יותר מאשר בימי קודמו. על כך נאמר: "אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֲיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים".
3. מלכים א' י"ב 16	"מֵה לָנוּ חֶלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בָּבֶן-יִשִּׁי לְאַהֲלֵיךָ יִשְׂרָאֵל" - שבטי הצפון חשים שאינם חלק מיהודה ומבית דוד, ולכן הם קוראים לאנשיהם לשוב לאוהליהם (יש הטוענים שבביטוי "לְאַהֲלֵיךָ יִשְׂרָאֵל" נערך "תיקון סופרים" - ראו בניתוח הפרק בספר). כיום משתמשים בביטוי זה בהקשר לאנשים שאין להם כל רצון או עניין להיות קשורים או שותפים לקבוצה אחרת או אנשים המוחים על כך שאינם מעורבים בעניין כלשהו. לדוגמה: עובדי המפעל הכריזו שאין להם חלק ונחלה בתכניות של ההנהלה לגבי המפעל.
4. מלכים א' כ"א 4	"סֵר וְזָעַף" - כועס, עצוב. הביטוי מתאר את אחאב לאחר שנבות סירב למכור לו את כרמו. כיום משתמשים בביטוי באותה משמעות. לדוגמה: יוסי היה סר וזעף כיוון שנכשל במבחן.
5. מלכים א' כ"א 19	"הֲרַצְחָתָּ וְגַם יִרְשָׁתָּ?!!" - ה' מצווה על אליהו לומר את המשפט הזה לאחאב. כוונתו היא להוכיח את אחאב, שלא הסתפק ברצח נבות, אלא גם ירש את כרמו ללא ייסורי מצפון ובלי לברר כיצד הגיע הכרם לידיו. כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין אדם שפגע ועשה עוול חמור לאדם אחר, ורוצה להפיק תועלת מפגיעה זו וליהנות מההשלכות שלה. לדוגמה: לא די שהפושע רצח את הקשישה, הוא גם שדד את כספה. על זה נאמר: "הרצחת וגם ירשת?!".

מלכים ב'

6. מלכים ב' י"ז 10 "עַל כָּל גִּבְעָה גִבְעָה וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן" - הכוונה היא שהוקמו מקומות פולחן לאלילים על גבעות ותחת עצים (בעיקר עצי אלה ואלון), מכיוון שאלו נחשבו מקומות מקודשים. הביטוי נוקט לשון הגזמה: "כָּל גִּבְעָה", "כָּל עֵץ", ולכן כיום משתמשים בביטוי זה במובן של בכל מקום. לדוגמה: תמונות של בר רפאלי מופיעות תחת כל עץ רענן.	
7. מלכים ב' י"ז 14 "וַיִּקְשׁוּ אֶת עֲרָפָם" - ההקשר מתאר את ממלכת ישראל, שלמרות פניות חוזרות ונשנות של נביאי ה', המשיכה לחטוא לה'. העונש על כך, לדברי המחבר, הוא חורבן הממלכה בשנת 722 לפני הספירה. גם כיום "קשה עורף" - הוא כינוי לאדם עקשן וסרבן, שממאן לקבל מרות. לדוגמה: דנה היא קשת עורף, היא מסרבת בכל תוקף לישון בזמן, ולכן היא עייפה בבית הספר.	
8. מלכים ב' י"ח 21 "מִשְׁעֶנֶת הַקֶּנָה הָרְצוּץ" - "קֶנָה" הוא קנה סוף. כאשר נשענים עליו, הוא נשבר, והקצה החד של הקנה עלול לחדור לידו של הנשען ולפצוע אותו. הביטוי מהווה מטפורה להישענות על דבר רעוע, לא חזק מספיק, שההישענות עליו לא תועיל, ואף עלולה להזיק. בפרקנו פונה רבשקה לתושבי ירושלים ואומר להם שהברית שכרתו עם מצרים, בתקווה שזו תעזור להם כנגד אשור, היא כמו הישענות על קֶנָה רצוץ, שכן מצרים לא תסייע להם. גם כיום משתמשים בביטוי ככינוי לאדם או לגוף חלש, שאי אפשר לסמוך עליו, וההישענות עליו לא תועיל בשעת הצורך, ואפילו עלולה להזיק. לדוגמה: קיוויתי שקרן הפנסיה שלי תסייע לי להתקיים לעת זקנה, אך היא התגלתה כמשענת קנה רצוץ.	
9. מלכים ב' כ"א 12 "כָּל שִׁמְעִי (שִׁמְעָה) תִּצְלַנָּה שְׁתֵּי אָזְנוֹי" - זהו ביטוי מטפורי, המתאר בלשון מליצית מה יקרה למי שישמע על גורל יהודה וירושלים. ניתן להבין את הצורה "תִּצְלַנָּה" בשתי דרכים: (1) מלשון "צלצל" - מי שישמע על גורל העיר - אוזניו כאילו תצטלצלנה מגודל האסון; (2) מלשון "צלייה" - מי שישמע על גורל יהודה וירושלים - אוזניו כאילו תיצלנה באש בגלל גודל האסון. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין תגובה קשה, זעזוע ותדהמה ממה שנשמע. לדוגמה: אספר לך על האסון שקרה למשפחת לוי, ותיצלנה שתי אוזניך.	
10. מלכים ב' כ"ב 7 "כִּי בְּאִמּוֹנָה הֵם עֹשִׂים" - הביטוי מתאר את מסירותם של העושים במלאכת בדק הבית בימי יאשיהו מלך יהודה, שהשתמשו בכסף שנאסף אך ורק למען חיזוק בית המקדש, ולא לשום מטרה אחרת, כי הם עשו את עבודתם נאמנה. גם כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים להבהיר שאנשים מסוימים פועלים מתוך מסירות ונאמנות לתפקידם, ולא מתוך אינטרס אחר. לדוגמה: יוסי ורינה נסעו לחו"ל במסגרת תפקידם, ולא למטרות אישיות, כי באמונה הם עושים.	
11. מלכים ב' כ"ג 2 "לְמִקְטָן וְעַד גָּדוֹל" - הביטוי מדגיש שכל תושבי יהודה באו לטקס כריתת הברית שערך יאשיהו מלך יהודה: מן הקטנים (התינוקות) ועד הגדולים (הזקנים). גם כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים להדגיש שכולם שותפים לדבר מה. לדוגמה: כולם מסכימים שיש לדאוג למחזור אשפה - מקטן ועד גדול.	

דברים

12. דברים י"ב 9	"אל המנוחה ואל הנחלה" - בתקופת המדבר בני ישראל טרם הגיעו לנחלתם (ארץ כנען) ועדיין אין להם מנוחה (מאויביהם), ולכן הם אינם צריכים לבצע את חוק ריכוז הפולחן. אך כאשר בני ישראל יגיעו אל המנוחה ואל הנחלה - הם יצטרכו להקפיד לרכז את הפולחן במקום הנבחר. גם כיום משתמשים בביטוי כדי להצביע על מצב של רגיעה ושל שקט או כשמישהו זוכה לחיים נוחים או מגשים את יעדיו. לדוגמה: מדינת ישראל עדיין לא הגיעה אל המנוחה ואל הנחלה - עדיין יש אויבים המבקשים את רעתנו.
13. דברים י"ב 12	"אין לו חלק ונחלה אתכם" - הכתוב מדגיש שיש להתייחס לבני שבט לוי כמו אל אחת מהשכבות החלשות (לדוגמה: העבדים המוזכרים בפסוק) כי אין לו נחלה (בני לוי משרתים בקודש), בעוד שלבני שאר השבטים יש נחלה, שממנה הם יכולים להתפרנס. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין שלפלוני אין כל קשר או עניין בנושא הנדון או כשרוצים להצביע על הצורך להתחשב בקבוצה מסוימת, שהיא קצת חריגה וחלשה יותר. לדוגמה: יש אנשים היוצאים להגנת ילדי העובדים הזרים, כי זוהי קבוצה שאין לה חלק ונחלה איתנו, עם שאר העם במדינת ישראל, ולכן היא זקוקה לתמיכה.

ירמיה

14. ירמיה א' 14	"מצפון תפתח הרעה" - ירמיהו שומע מה' שהפורענות, הצרה הגדולה או האסון, יגיעו מכיוון צפון. גם כיום משתמשים בביטוי כדי לציין צרה או בעיה שעלולות להגיע ממקור כלשהו, לאו דווקא מהצפון. לדוגמה: המתיחות בגבול לבנון עדיין קיימת, ויש החוששים ש"מצפון תיפתח הרעה".
15. ירמיה י"ב 1	"דרך רשעים צלחה שְׁלוֹ כָּל בְּגָדֵי בָגֶד" - לנוכח גורלו המר, ירמיהו שואל את ה': מדוע רשעים מצליחים בחיים? מדוע בוגדים (= "בְּגָדֵי בָגֶד") חיים בשלווה (= "שְׁלוֹ")? גם כיום שאלה זו מבטאת תמיהה וביקורת על העיוות בדרכי הצדק האלוהיות, שבא לידי ביטוי בחוסר הצדק בעולמנו. לדוגמה: הצורך הנאצי ד"ר מְנַגֵּלֶה האחראי לביצוע ניסויים אכזריים באסירי המחנות ולמותם של יהודים רבים - לא נתפס מעולם ומת ככל הנראה בשיבה טובה, ועל כך אני שואל: ה', "מדוע דרך רשעים צלחה, שְׁלוֹ כל בוגדי בגד???"
16. ירמיה י"ב 3	"כצאן לטבח" - כנקמה על ההתעללות שירמיהו חווה מהאנשים סביבו, הוא מבקש מה' להרוג אותם כמו שטובחים (= הורגים) צאן (= כבשים ועזים). כיום הדימוי "כצאן לטבח" מתאר את מי שהובל אל מותו מבלי שניסה להתנגד, כמו צאן המובל לשחיטה. לדוגמה: בראשית ימי מדינת ישראל נתפסו רבים מקורבנות השואה ככאלה שהלכו כצאן לטבח. (הקישור בין הביטוי "כצאן לטבח" לבין קורבנות השואה נולד מתוך דבריו של אבא קובנר, שכתב כרוז ב-31 בדצמבר 1941 כדי לעודד את תושבי גטו וילנה למרוד בנאצים, ושם קרא: "אל נלך כצאן לטבח!"). כיום איננו תופסים עוד את קורבנות השואה כאנשים שהלכו כצאן לטבח.

17. ירמיה כ"ח 2	"שְׁבַרְתִּי אֶת עַל (מֶלֶךְ בָּבֶל)" - חנניה הנביא טוען בשם ה', שהוא (ה') ישבור את עול מלך בבל, כלומר: ישחרר את אנשי יהודה משעבוד בבל. "עול" הוא כלי/מכשיר ששימש כדי לרתום בהמה בזמן עבודתה. "עול" הוא מטפורה לשעבוד, לסבל. גם כיום משתמשים בביטוי "שְׁבַר עוֹל" או "פָּרַק עוֹל" כדי לציין מרד. לדוגמה: החשמונאים שברו את עול השלטון היווני, ולזכר זאת אנו חוגגים עד היום את חג החנוכה.
18. ירמיה ל"א 2	"אֶהְבֶּת עוֹלָם" - ירמיהו מתאר (בשם ה') את אהבת ה' לעמו כאהבה נצחית. כיום משתמשים בביטוי גם כדי לציין אהבה בין בני אדם, ולא רק בין ה' לעם ישראל. לדוגמה: רמי ודינה נשבעו לאהוב זה את זה אהבת עולם.
19. ירמיה ל"א 11	"וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד" - ירמיהו מתאר את שיבת העם לארצו, ומבטיח שהם לא ידעו עוד צער וסבל (= "דַּאֲבָה"). כיום מקובל להשתמש במשפט: "המקום (= ה') ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים, וְלֹא תוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד" - כדי לנחם אֲבֵלִים.
20. ירמיה ל"א 14	"קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים" - הנביא ירמיהו מתאר קול של בכי גדול ומר ("נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים"), הנשמע "בְּרָמָה" = בקול רם (פירוש אחר - ראו בניתוח פרק זה בספר). גם כיום אנו משתמשים בביטוי "בְּכִי תַמְרוּרִים" כדי לציין בכי חזק. לדוגמה: דני בכה בכי תמרורים כיוון שלא עבר את הגיבוש ליחידה המובחרת שבה רצה לשרת.
	"רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ מֵאֲנָה לְהַנָּחִם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ" - ירמיהו מתאר את רחל אמנו הבודה על אובדן בניה ומסרבת להינחם מהאבל עליהם. בניה האובדים הם שבטי הצפון, שהוגלו בשנת 722 לפני הספירה על ידי אשור, ומאז אבדו עקבותיהם. במסורת ישראל רחל מייצגת את דמות האם המתפללת ומבקשת רחמים עבור בניה המצויים בצרה.
21. ירמיה ל"א 19	"הֲבֵן יָקִיר לִי אֶפְרַיִם, אִם יֶלֶד שְׁעָשָׁעִים?" - ירמיהו פונה לשבטי הצפון (= ממלכת אפרים) ושואל אותם בשם ה': האם אפרים אינו בני היקר? האם הוא אינו בן אהוב, שאביו משתעשע איתו? התשובה לשאלות הרטוריות הללו היא: כן, אפרים יקר לה' כמו בן אהוב. לכן ירמיהו אומר, שה' יחזיר את שבטי הצפון לארץ. גם כיום משתמשים בביטוי "בן יקר" כדי לציין בן אהוב. לדוגמה: אבי הוא ה"בן יקר" של אמו, והיא דורשת שיבוא בכל שבת וחג אל ביתה.

יחזקאל

22. יחזקאל י"ח 2	"אֲבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֵר וְשְׂנֵי הַבָּנִים תִּקְהִינָה" - יחזקאל מצטט פתגם זה, שהיה שגור בפי העם. "בוסר" הוא פרי לא בשל. כאשר אוכלים אותו, יש תחושה לא נעימה בשיניים: הן נעשות קהות (= לא חדות). כוונת המטפורה היא לומר שהאבות חוטאים (אוכלים פרי בוסר), והבנים הם שסובלים בגלל חטאיהם (שיניהם נעשות קהות). גם כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים לציין שדור הבנים נענש וסובל בשל חטאי ההורים. לדוגמה: דור האבות לא חתר לעשיית שלום, ודור הבנים נאלץ לחיות על חרבו. על זה נאמר: "אבות אכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה".
---------------------	--

23. יחזקאל י"ח 20	"הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת" - כנגד עמדת העם, יחזקאל מדגיש שכל אדם אחראי למעשיו, ורק הוא יישא בעונש על מעשיו, ולא בניו. גם כיום זוהי תפיסת הענישה לפיה שופטים בבתי המשפט במדינת ישראל ובכל העולם המערבי.
24. יחזקאל י"ח 31	"לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה" - בעזרת ביטויים אלה מנבא יחזקאל את התחדשותו של עם ישראל. גם כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים להביע התחדשות. לדוגמה : מנהיגה זו הפיחה רוח חדשה בארגון שלנו.
25. יחזקאל ל"ז 4	"הַעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת" - העצמות היבשות מסמלות את מצבו הנואש של עם ישראל בגלות בבל. גם כיום משתמשים בביטוי זה כמטפורה לקבוצת אנשים שאין להם חזון או אידיאלים או כשרוצים לתאר מצב קשה של אנשים שהם מדוכאים וחסרי תקווה. לדוגמה : לפני שהגיע המנהל הזה היינו כולנו מיואשים וחסרי תקווה כמו עצמות יבשות.
26. יחזקאל ל"ז 8	"וַיִּקְרָם עֲלֵיהֶם עוֹר ... וְרוּחַ אֵין בָּהֶם" (קדם עור וגידים) - יחזקאל מתאר את השלבים בהחייאת העצמות היבשות, כפי שהוא רואה אותם בחזונו. בין השאר הוא מתאר את העלאת העור על העצמות. מכאן נובע כיום הביטוי "קדם עור וגידים", כלומר: התגבש, צמח, התפתח והפך למשהו חי. לדוגמה : הרעיון להעלות מופע בסוף השנה קדם עור וגידים בעקבות כתבה בטלוויזיה.

ישעיה

27. ישעיה מ' 3	"קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פָּנוּ דֶרֶךְ ה' יִשְׂרוּ בַּעֲרֵבָה מִסְלָה לְאַלְהֵינוּ" - הנביא קורא בקול: פנו לה' דרך במדבר, ישרו בערבה מסילה (= דרך סלולה) לאלוהינו. כך יש לקרוא את הפסוק על פי טעמי המקרא. כיום משתמשים בביטוי "קול קורא במדבר" (בניגוד לטעמי המקרא) כדי לציין קול בודד, נידח, שאין מקשיבים לו, למרות חשיבות דבריו. לדוגמה : שוב ושוב יצא העיתונאי נגד העוולות בעירייה, אך דבריו היו בבחינת קול קורא במדבר.
28. ישעיה מ' 4	"וְהָיָה הָעֶקֶב לְמִישׁוֹר" - זהו המשך חזונו של הנביא: הוא מתאר מצב שבו כל מה שעקוב (= עקום, לא ישר, עקלקל) יהפוך למישור, ולכן הדרך של העם בחזרה לציון תהיה קלה. גם כיום הביטוי מציין מצב שבו כל הקשיים נעלמו, והדרך הפכה קלה. לדוגמה : כמה ימים לפני ההצגה נפתרו כל הקשיים, העקוב היה למישור, וההצגה הועלתה בהצלחה רבה.
29. ישעיה מ' 7	"אֲכַן חֲצִיר הָעֵם" - הנביא מדמה את העם לחציר (עשב מייבש, המשמש למאכל בהמות) שחולף במהירות, בניגוד לדבר ה', שהוא נצחי. כיום משתמשים בביטוי כדי לציין ניוון ושקיעה רוחנית של ציבור מסוים או אכזבה מהתנהגותו בשעת אמת. לדוגמה : בישראל מתחלפות ממשלות לעתים קרובות. על זה נאמר "אכן חציר העם".

חוכמה

1. איוב א' 16	"עוד זה מדבר וזה בא" - ביטוי זה מציין את תכיפות האסונות שנחתו על איוב: הוא לא הספיק להתאושש ולעכל בשורה רעה אחת, והשליח בא למסור לו בשורה רעה נוספת. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין דברים שמתרחשים ברצף בזה אחר זה. לדוגמה: הקריין דיווח על תאונת דרכים אחת, ועוד זה מדבר וזה בא, והגיע דיווח על תאונת דרכים נוספת.
2. איוב א' 21	"ה' נתן וה' לקח יְהי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ" - איוב אומר משפט זה לאחר ארבעת האסונות שנחתו עליו בזה אחר זה. בכך הוא מבטא את השלמתו עם מה שאירע: הוא קיבל הכול מה' - ועתה ה' החליט לקחת הכול. כיום משתמשים בביטוי זה בעת הלוויה, ובכך מביעים השלמה עם המוות וקבלתו, כיוון שבא מהאל.
3. איוב ב' 7	"מִכֶּךָ רָגְלוֹ עַד (וְעַד) קִדְקִדּוֹ" - הביטוי מתאר את מכת השחין שבה הוכה איוב: כל עורו - מכף רגלו ועד קודקודו (ראשו) לקה במחלה. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין את כל הגוף. לדוגמה: לאחר שאכלתי בוטנים, הייתה לי פריחה מכף רגל ועד ראש.
4. איוב ב' 10	"גַּם אֶת הַטּוֹב נִקְבַּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֵת הָרָע לֹא נִקְבַּל!" - אלו דברי איוב לאשתו לאחר שהיא מציעה לו לברך (= לקלל) את אלוהים ולמות. הוא נוזף בה על ידי שאלה רטורית זו: האם ייתכן שנקבל רק את הטוב מאלוהים, ואת הרע לא נקבל??? מבחינתו, אמונה באל היא בטוב וגם ברע. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין קבלה והשלמה עם מה שהאל מעניק למאמיניו. לדוגמה: הוריו של החייל הדתי שנהרג אמרו לכתב החדשות: "את הטוב נקבל מאת האלוהים, ואת הרע לא נקבל!"
5. איוב ל"ח 3	"אֲזַר נָא כְּגֶבֶר חֲלָצִיךָ" - האל קורא לאיוב להתכונן לענות לשאלותיו. "אזור" הוא חגורה, שגברים נהגו ללבוש על מותניהם (= חלציים), לרוב בעת יציאה לקרב. כיום משתמשים בביטוי "אזר חלציו" במשמעות של התגבר, העז. לדוגמה: החייל אזר חלציו ויצא לפעולה המסוכנת.
6. איוב ל"ח 36	"מִי נִתֵּן לְשֹׁכְנֵי בֵּינָה?" - זו אחת השאלות ששואל האל את איוב במסגרת המענה שלו. "שכוי" הוא סוג של תרנגול. האל שואל: מי נתן לעוף זה בינה (=חוכמה)? התשובה היא, כמובן, האל. כיום נוהגים לברך את ה' בברכה הראשונה של ברכות השחר: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה".
7. איוב מ"ב 6	"עֹפֶר וָאֶפֶר" - איוב מודה בפני האל שהוא רק עפר ואפר, כלומר: חסר ערך לעומתו. גם כיום משתמשים בביטוי באותה המשמעות. לדוגמה: רציתי לפנות לראש הממשלה בענייני, אבל מי אני לעומתו? רק עפר ואפר.

ניבים וביטויים בנושא:

חוק

שמות

1. שמות כ"א 11	"חנם אין כסף" - העבד העברי משתחרר לאחר שש שנות עבדות ללא תשלום כלשהו. גם כיום משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה : קיבלתי את השעון הזה במתנה, חנם אין כסף.
2. שמות כ"א 24	"עין תחת עין" - הכוונה היא לכך שאדם שפגע בעין חברו - יפגעו בעינו שלו. כיום משתמשים בביטוי, אך במשמעות מטפורית של "מידה כנגד מידה". לדוגמה : הפושע, שמכוניתו נפגעה על ידי חברו, פגע במכונית של חברו - "עין תחת עין".

ויקרא

3. ויקרא י"ט 14	"לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל" - בפסוק זה המחוקק אוסר לקלל אדם שאינו שומע או לשים מכשול בפני מי שאינו רואה, כלומר: אסור לפגוע במי שחסר אוניס. כיום משתמשים בביטוי "לפני עור לא תתן מכשל" כמטפורה, כלומר: אל תכשיל אדם תמים, או אל תיתן עצה לא הוגנת לאדם שלא בקיא בעניין כלשהו. לדוגמה : פניתי בבקשה ליוסי: אנא יעץ לדני ביושר, ואל תיתן מכשול בפני עיוור.
4. ויקרא י"ט 16	"לא תלך רכיל בעמך" - החוק אוסר על רכילות ועל לשון הרע. גם כיום משתמשים בביטוי זה באותה משמעות. לדוגמה : ביקשתי מרותי לא ללכת רכיל על סיגל.
5. ויקרא י"ט 18	"לא תעמד על דם רעך" - החוק אוסר על האדם לעמוד אדיש מהצד כאשר רעהו במצוקה, ולא להתנער מהאחריות לגורלו. חובה להושיט עזרה למי שנמצא בסכנה. ב-1998 נחקק במדינת ישראל חוק "לא תעמוד על דם רעך", המחייב אדם לעזור לרעהו הנמצא במצוקה. אם לא - יוטל עליו קנס.
6. ויקרא י"ט 32	"לא תקם ולא תטור את בני עמך" - החוק אוסר לנקום ולשמור טינה לאדם שהוא מעמך. "ואהבת לרעך כמוך" - אדם צריך לאהוב את חברו כמו שהוא אוהב את עצמו. ר' עקיבא קבע שמשפט זה הוא "כלל גדול בתורה", וגזר ממנו כללי התנהגות רבים. העיקרון המשותף לכולם הוא: "מה ששנוא עליך - אל תעשה לחברך" (דברי הלל הזקן). כלומר: התייחס לחברך כמו שהיית רוצה שיתייחסו אליך. עיקרון זה השפיע גם על הנצרות ונמצא גם בדתות אחרות.
6. ויקרא י"ט 32	"מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" - כוונת המחוקק היא לומר שיש לקום בפני אדם זקן (= "שיבה") כביטוי לכבוד כלפיו ("הדרת" = כיבדת). גם כיום אנו משתמשים במשפט זה כדי לעודד צעירים לכבד את המבוגרים ולקום לפניהם. לדוגמה : באוטובוסים וברכבת מופיע משפט זה.

7. ויקרא י"ט 36	"מֵאֲזֵנִי צֶדֶק אֲבִנִי צֶדֶק אִיפֹת צֶדֶק" - "מֵאֲזֵנִים", "אֲבָנִים" ו"אִיפֹת" הן דרכים למדידה ולשקילה. החוק מצווה להשתמש בהן באופן ישר וצודק; לא לרמות. כיום משתמשים בביטוי "אִיפֹת וְאִיפֹת" במובן של אפליה, הבדל בהתייחסות; כאילו יש אמות מידה שונות (שתי אִיפֹת), ולא אמת מידה אחת. לדוגמה: יוסי טען בפני המורה שהיא נוהגת בדרך של אִיפֹת וְאִיפֹת, ואינה מתייחסת אליו כמו אל שאר התלמידים.
-----------------	---

דברים

8. דברים ד' 11	"עַד לֵב הַשָּׁמַיִם" - זהו תיאור הר סיני בעת התגלות ה' עליו, האש עלתה עד השמיים. כיום גם "לֵב הַשָּׁמַיִם" משמעו במרומי השמיים, ואנו משתמשים בביטוי כדי להעצים תיאור של עניין כלשהו. לדוגמה: זעקות הילדה עלו עד לב השמיים.
9. דברים י"ד 29	"אִין לו חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ" - ראו הסבר הביטוי לעיל בדברים י"ב 12 (בנושא: מפילוג הממלכה ועד שיבת ציון - ביטוי מספר 13).
10. דברים ט"ו 17	"עֶבֶד עוֹלָם" - עבד עברי שבחר לא להשתחרר אחרי שש שנות עבדות - יכול להישאר כעבד עולם, לשם כך הוא עובר טקס רציעה. כיום משתמשים בביטוי זה (או בביטוי "עבד נרצע" - עבד שעבר רציעה ונשאר עבד עולם) באופן מטפורי. לדוגמה: יוסי הוא עבד עולם / עבד נרצע לעבודתו - הוא עובד משעות הבוקר המוקדמות ועד הערב.
11. דברים ט"ז 14	"וְשִׁמַּחְתָּ בְּחֶגְדְּךָ" - ביטוי זה נאמר על חג הסוכות, שבו מצווים בני ישראל לשמוח. כיום משתמשים בביטוי כברכה גם לגבי חגים אחרים.
12. דברים ט"ז 15	"וְהֵייתָ אֶךְ שִׂמְחָה" - גם ביטוי זה נאמר על חג הסוכות. כיום ניתן להשתמש בו גם כתיאור של מצב רוח באופן כללי. לדוגמה: על דני ניתן לומר שהוא "וְהֵייתָ אֶךְ שִׂמְחָה" - תמיד במצב רוח טוב, מחייך ומתבדח.
13. דברים כ' 3	"אֵל יֵרֶךְ לְבַבְכֶּם" - הכוהן מעודד את העם לפני היציאה למלחמה ואומר לחיילים שלבם לא יהיה רך, כלומר: שלא יפחדו. כיום משתמשים בביטוי "לב רך" לציין מישהו שהוא עדין, רחמן ורגשן. לדוגמה: חגית היא בעלת לב רך: בכל פעם שהיא רואה גור חתולים אומלל - היא לוקחת אותו הביתה.
14. דברים כ' 19	"כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׁדֶה...?" - במקור, ביטוי זה מהווה חלק מתמיהה, מִשְׁאַל־האם עץ השדה הוא אדם, שאתה צר עליו?! התשובה היא: ודאי שלא! אתה נלחם באדם, לא בעץ. לכן החוק קובע מה מותר ומה אסור לעשות עם העצים של האויב בזמן מלחמה. כיום, בעיקר בעקבות שירו של נתן זך, "כי האדם עץ השדה", נוהגים להבין את הביטוי כמשווה בין האדם לבין העץ ומראה עד כמה הם דומים. להלן חלק ממילות השיר, המדגימות רעיון זה: "כי האדם עץ השדה / כמו האדם גם העץ צומח".

15. דברים כ"ד 17	"לא תטה משפט" - החוק אוסר להטות משפט, כלומר: איסור לשפוט באופן לא צודק. גם כיום משפט צדק הוא אחד הערכים החשובים ביותר בתרבות היהודית, הישראלית והמערבית. לפי חוק היסוד העוסק בשפיטה (מ-1984 ותיקון אחרון ב-1992), שופט בשעת מינויו מצהיר הצהרת אמונים לפני נשיא המדינה, ואומר: "אני מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה, לשפוט משפט צדק, לא להטות משפט ולא להכיר פנים".
------------------	--

נושא: הבריאה וראשית האנושות

בראשית (1)

1. בראשית א' 2	"תהו ובהו" - כך מתואר מצבו של העולם לפני שהאל התחיל במעשה הבריאה. הכוונה היא לכאוס, לחוסר סדר, לחוסר ארגון או לריק, שאין בו דבר. כיום משתמשים בביטוי במשמעות הראשונה: כאוס, חוסר סדר. לדוגמה: כשנכנסתי לתפקיד, המשרד היה במצב של תוהו ובוהו, והייתי צריכה קודם כול לארגן את הדברים.
2. בראשית א' 10	"וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב" - ביטוי זה חוזר שוב ושוב בסיפור הבריאה של פרק א', ומציין את שביעות רצון האל ממה שברא. גם כיום אנו משתמשים בביטוי "כי טוב" במשמעות דומה. לדוגמה: לאחר שהבית נצבע ונוקה ראיתי כי טוב, והבנתי שקנייתו הייתה רעיון מוצלח.
3. בראשית א' 16	"הַמָּאֹר הגָּדֹל ... הַמָּאֹר הקָטָן" - ביום הרביעי בורא האל את המאורות. המאור הגדול הוא השמש, והמאור הקטן הוא הירח. כיום אנו מכנים אנשים מכובדים, שמעריכים את חוכמתם ופועלם, בשם "מאורות". לדוגמה: בעיני חז"ל, משה רבנו היה המאור הגדול, ואילו יהושע היה המאור הקטן.
4. בראשית א' 22	"פְּרוּ ורְבוּ" - זוהי המצווה הראשונה שמצווה האל את בני האדם (הזכר והנקבה שברא). גם כיום זו נחשבת מצווה חשובה ביותר ביהדות. בגלל חשיבותה, היהדות אוסרת התנזרות מחיי משפחה.
5. בראשית א' 27	"בְּצֶלֶם אֱלֹהִים" - האדם נברא "בצלם אלוהים", כלומר: יש דמיון וקרבה בין האל והאדם, עובדה המקנה לאדם עליונות על פני הברואים שנוצרו לפניו, ומכאן הדרישה לנהוג בו בכבוד. גם כיום נוהגים לומר שיש לשמור על כבוד האדם ועל זכויותיו, מפני שהוא נברא בצלם אלוהים. לדוגמה: אחד מארגוני זכויות האדם בישראל נקרא "בצלם".
6. בראשית ב' 7	"נִשְׁמַת חַיִּים" - האל נתן חיים באדם שיצר. כיום אנו נוהגים להשתמש בביטוי כדי לציין שמישהו או משהו יקרים ללבנו מאוד. לדוגמה: דנה היא נשמת חיים של הוריה, כיוון שהיא נולדה לאחר שנים רבות של עקרות.

7. בראשית ב' 8	"גן-עדן" - זהו תיאור מקומו של הגן שנטע ה': גן הנמצא בעֶדֶן. למושג "גן-עדן" כיום יש שני שימושים עיקריים: 1. לפי שלוש הדתות המונותאיסטיות, זהו המקום שאליו יגיעו הצדיקים לאחר מותם. 2. המושג "גן-עדן" מציין מטפורה למקום שֶׁלֶן, יפה ומושלם. לדוגמה: נסענו לטיול לאיים הקנאריים. המקום הוא ממש גן-עדן.
8. בראשית ב' 18	"עֵזֶר כְּנָגְדִי" - האל מגלה שהאדם בודד, ומנסה ליצור למענו "עזר כנגדו" - מישהו שיהיה איתו ויפיג את בדידותו. ביהדות ביטוי זה מיוחס לאישה, שהגבר זקוק לה לצדו. הביטוי מתייחס גם לגורמים אחרים, שאנו זקוקים להם, ולא דווקא לאישה. לדוגמה: הכלב ג'וני הוא עזר כנגד לבעליו העיוור.
9. בראשית ב' 23	"עֵצִים מְעַצְמֵי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי" - כך מסביר הגבר את השם "אישה", שהוא נותן לה. כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין קרבת דם, לאו דווקא בין איש לאישה. לדוגמה: התאכזבתי מאוד מיוסי אחי, בשר מבשרי, שִׁמְעֵל באמוני בצורה כזו.
10. בראשית ג' 7	"עֵלָה תֵּאֱנָה" - לאחר האכילה מעץ הדעת טוב ורע, הגבר והאישה לקחו עלים מעץ התאנה ועשו להם חגורות כדי לכסות את מערומיהם. כיום משתמשים בביטוי זה כמטפורה לְדָבָר שנועד להסוות ולכסות עניין אחר; או ניסיון להסתיר מחדל, כישלון. לדוגמה: דני בגד באשתו, והשתמש בתירוצים הקשורים לעבודתו כעלה תאנה להסתרת הבגידה.
11. בראשית ג' 9	"אֵיכָה?" - כלומר: איפה אתה? זוהי השאלה הרטורית שבאמצעותה פונה ה' לאדם כדי לאפשר לו להתוודות על חטאו (האכילה מעץ הדעת טוב ורע). כיום משתמשים בשאלה במשמעות דומה. לדוגמה: פנינו ללשכת הסעד ושאלנו "איכה"? מי יעזור לילדה המסכנה הזאת?
12. בראשית ג' 19	"בָּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" - לאחר חטא האכילה מעץ הדעת טוב ורע, האל מעניש את האדם, בין השאר, בכך שייאלץ לעבוד עבודה קשה ומייגעת כדי להתפרנס. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: אני עובדת ליד המחשב מבוקר עד ערב כדי להביא בזיעת אפי לחם למשפחתי.
	"כִּי עָפַר אֶתָּה וְאֵל עָפַר תָּשׁוּב" - האל מודיע לאדם, שהוא בן תמותה: ה' יצר את האדם מהעפר, והאדם יחזור לעפר/לאדמה לאחר מותו. כיום משפט זה מסמל את אפסות האדם, ונוהגים לומר אותו בטקס הקבורה הנוצרי.
13. בראשית ד' 5	"וַיִּפְּלוּ פָּנָיו" - קין היה עצוב ומאוכזב מכך שהאל לא קיבל את מנחתו, אלא את מנחת הבל אחיו. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: פניו של דני נפלו כאשר ראה את הציון שקיבל במבחן.

14. בראשית ד' 7	"לִפְתַּח חֲטָאת רִבְּץ" - האל אומר לקין, שהחטא רובץ לפתחו כמו חיה המחכה לטרפה. כיום הביטוי מציין שהיצר הרע קיים באדם ועלול להכשילו בכל רגע. לדוגמה: אמרתי לרמי שאמנם לפתח חטאת רובץ, והוא עלול להיכשל שוב בחטא הזה, אך הוא יכול גם להילחם בכך.
15. בראשית ד' 9	"הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי?" - לאחר שקין רצח את הבל, ה' שואל אותו היכן הבל אחיו, וביטוי זה הוא תשובת קין לה'. כיום זהו ביטוי לאדם המתנער מאחריות כלפי מישהו. לדוגמה: יוסי נעדר כמה ימים מבית הספר. חיפשתי אותו רבות, ושאלתי את חברו דני עליו, אך הוא ענה לי: "השומר אחי אנוכי?" היהדות מתנגדת למשפט שאומר קין ומציבה כנגדו את הרעיון ההפוך של מעורבות ואחריות: "כל ישראל ערבים זה בזה" (או זה לזה). בשנות השבעים (של המאה העשרים) הפך הביטוי "שומר אחי אנוכי!" (בסימן קריאה, לא עם סימן שאלה, כמו בדברי קין) לסיסמה המבטאת מחויבות של מדינת ישראל ליהודים הסובלים מלחץ עמים אחרים, כמו יהדות ברית המועצות לשעבר.
16. בראשית ד' 10	"קול דְּמִי אֲחִידָּ צַעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" - זה מה שאמר האל לקין כשכעס עליו לאחר רצח הבל אחיו. כיום ביטוי זה מעיד על יכולתו של האל לדעת ולהבין את כאב הקורבנות גם כשאִינו גלוי לעין, ואת הרעיון, שהחטא יכופר רק באמצעות ענישה. לדוגמה: כאשר הילדה רוז נרצחה על ידי סבא שלה, נכתב בעיתונים: "קול דמי רוז זועקים מן האדמה למיצוי הדין עם הרוצח".
17. בראשית ד' 12	"נַע וְנָד" - קין קיבל עונש על רצח הבל אחיו: להיות נווד, ולא להתיישב במקום אחד. כיום גם בימים אנו משתמשים בביטוי כדי לציין אדם שאין יציבות בחייו. לדוגמה: רמי עובר מדירה לדירה ומעבודה לעבודה, הוא מין נע ונד כזה.
18. בראשית ד' 13	"גָּדוֹל עֹנִי מִנְּשָׂא" - זוהי תשובת קין לעונש שהטיל עליו האל להיות נע ונד (ועל שתי הדרכים להבין את דבריו ראה בניתוח הפרק בספר). כיום משתמשים בביטוי במובן של חטא שלא ניתן לסלוח לו. לדוגמה: לפני הבחירות האחרונות אמר הרב עובדיה יוסף, שמי שיצביע בעד ליברמן, "גדול עונו מנשוא, לא יכופר לו".
19. בראשית ד' 15	"וַיֵּשֶׁם ה' לְקִין אוֹת" (אות קין) - ה' שם לקין אות (סימן) שיגן עליו, כדי שלא יפגעו בו. לא כתוב מהו האות. כיום אות קין מציין סימן לקלון, למעשה מביש או לחטא חמור. לדוגמה: הפושע לשעבר ניסה להשתקם, אך עברו רדף אותו כמו אות קין.
20. בראשית ד' 20	"יֵשֶׁב אֱהֵל וּמִקְנָה" - אחד מצאצאי קין מתואר כרועה צאן, הנווד עם אוהלו ממקום למקום לפי צורכי העדר. כיום משתמשים בביטוי זה כדי לתאר רועי צאן ובקר נודדים. לדוגמה: מרבית הבדווים במדינת ישראל הם כבר לא יושבי אוהל ומקנה, אלא יושבי קבע.

21. בראשית ו' 3	"וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה" - כעונש על חטא בני האלוהים עם בנות האדם, גזר האל שחיי אדם יהיו 120 שנה, ולא יותר. מכאן בא האיחול המקובל למי שחוגג יום הולדת: "עד מאה ועשרים".
22. בראשית ו' 4	"נָפְלִים" - מהזיווג בין בני האלוהים ובנות האדם נולדו נפילים, כלומר: <u>ענקים</u> . גם <u>כיום</u> אנו משתמשים במילה זו כדי לתאר אדם גדול בממדיו. <u>לדוגמה</u> : שחקן הכדורסל שאקיל אוניל הוא נפיל - גובהו 2.16 מטרים.
23. בראשית ו' 5	"יֵצֵר מַחֲשָׁבֶת לִבּוֹ רֶק רַע כָּל הַיּוֹם" - זוהי המסקנה שאליה מגיע האל לגבי האדם: שכל היום האדם חושב רק איך לעשות דברים רעים. גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי זה כדי לציין אדם רע. <u>לדוגמה</u> : יוסי רק זומם איך לעשות רע לאחותו, יֵצֵר מחשבות לבו רק רע כל היום.
24. בראשית ו' 6	"וַיִּתְּעַצֵּב אֱלֹהִים" - ביטוי זה מתאר את תגובת האל לנוכח חטאי בני האדם: הוא <u>עצוב ומצטער</u> . גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי באותה משמעות. <u>לדוגמה</u> : כשראיתי את תוצאות המבחן, נעצבתי אל לבי.
25. בראשית ו' 8	"מָצָא חֵן" - נוח היה הצדיק היחיד בעולם, ולכן מצא חן בעיני ה', כלומר: <u>התחבב עליו</u> , ונשאר בחיים. גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי זה במשמעות דומה. <u>לדוגמה</u> : טלי מצאה חן בעיני רמי, אבל הוא לא מצא חן בעיניה.
26. בראשית ט' 12	"אוֹת הַבְּרִית" - <u>אות (= סימן) הברית</u> שנותן האל לבני האדם לאחר המבול הוא הקשת בענן. הקשת מסמלת את הבטחת האל שלא להביא יותר מבול על הארץ. גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. <u>לדוגמה</u> : ברית המילה היא אות ברית בין ה' לבני עמו.
27. בראשית ט' 16	"בְּרִית עוֹלָם" - לאחר המבול, האל כורת ברית נצחית, לעד, עם האנושות, ומבטיח שלא יביא עוד מבול על הארץ. גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי זה במשמעות דומה. <u>לדוגמה</u> : ביני לבין אחותי יש ברית עולם: הבטחנו לדאוג להורינו כאשר הם יזדקנו.
28. בראשית ט' 20	"אִישׁ הָאָדָמָה" - לאחר המבול, נוח איש האדמה, כלומר: <u>החקלאי, האיכר</u> , נוטע כרם. גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי זה במשמעות דומה. <u>לדוגמה</u> : שמעתי בחדשות, שאנשי האדמה (= החקלאים) איימו, שאם לא ירשו להם להעסיק פועלים זרים, הם לא יעבירו סחורות לחנויות, ואז יהיה מחסור בפירות וירקות.
29. בראשית י"א 1	"שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים" - כך מתאר המחבר המקראי את מצב בני האדם לפני חטא מגדל בבל: כל בני האדם דיברו באותה שפה, וזה יצר <u>אחדות והסכמה ביניהם</u> . גם <u>כיום</u> אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. <u>לדוגמה</u> : אוהדי בית"ר ירושלים מדברים שפה אחת, שאדם מבחוץ לא תמיד יכול להבין.

30. בראשית י"א 3	"אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" - בני האדם פונים זה אל זה ומדברנים זה את זה לבנות את העיר ואת המגדל. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: אמרנו איש אל רעהו: הבה נתאחד ונלחם נגד הבנייה בחוף פלמחים.
31. בראשית י"א 4	"עִיר וּמִגְדָּל וְרֵאשׁוֹ בְּשָׂמַיִם" - זה מה שרצו בני האדם לבנות: עיר ובה מגדל, שיגיע עד השמיים. ניתן לראות בכך ביטוי לגאווה וליהירות של בני האדם. כיום הביטוי "רֵאשׁוֹ בְּשָׂמַיִם" מבטא התרחקות מעניינים גשמיים וארציים, ושאפה להתעלות במדרגות רוחניות; או ביטוי לגאווה או ביטוי הממחיש בדרך של הגזמה גובה רם. לדוגמה: הוא מסתובב כשראשו בשמיים, כאילו הוא החכם מכולם.
	"נַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם" - אחת המטרות של בני האדם בבניית מגדל שראשו בשמיים היא להפוך למפורסמים - ששםם יהיה ידוע ומוכר בעולם, ויישאר אחריהם גם לאחר מותם. כיום בביטוי "אנשי שֵׁם" מתכוונים לאנשים מכובדים מפורסמים וידועים. לדוגמה: דוד בן-גוריון, חיים ויצמן, משה שרת, ועוד הם מאנשי השם שתרמו לצינונת ולמדינת ישראל.

תהילים

32. תהילים ח' 3	"מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנָּקִים" - המשורר אומר שהאל מוכיח את עוֹזוֹ, את כוחו המופלא בבריאה, באמצעות הפה של העוללים והיונקים (היודעים לניק או למלמל) והם חסרי כוח. מתוך ביטוי זה למדה המסורת היהודית, שכוח תפילתם של ילדים קטנים חזק מזה של מבוגרים. לכן חשוב להתחיל ללמד ילדים כשהם צעירים מאוד (לפי המסורת - בגיל שלוש).
33. תהילים ק"ד 15	"וַיֵּין יִשְׁמַח לִבָּב אָנוּשׁ" - האל דואג לכל מחסורו של האדם, כולל יין שישמח את לבבו. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לשבח את שתיית היין (לא השכרות). לדוגמה: בסעודת ראש השנה הרמנו כוסית יין, שהרי נאמר: יֵין יִשְׁמַח לִבָּב אָנוּשׁ.

נושא: סיפורי אבות

בראשית (2)

1. בראשית י"ב 1	"לָךְ לָךְ" - זו ההוראה שנותן ה' לאברם: לעזוב את מקומו וללכת למקום שהאל יאמר לו. כיום הצירוף "לך לך" הפך לניב המבטא את הנדודים של היהודים. לדוגמה: לאחר הפרעות ברוסיה בשנת 1903, היהודים עשו "לך לך" לארצות שונות.
2. בראשית י"ב 5	"הִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ" - ביטוי זה מתאר את העבדים ואת השפחות שקנו (= עֶשׂוּ) אברם ושרה ולקחו אותם במסעם לכנען. כיום משתמשים בביטוי "לעשות נפשות" במשמעות של: לגייס אנשים לרעיון מסוים, וזאת על סמך המדרש, המספר שלפני צאתם לכנען, אברם גייר את הגברים ושרי את הנשים. כלומר: הם גרמו לעבדים ולשפחות להאמין בה'. דוגמה לשימוש בביטוי כיום: בימינו קל לעשות נפשות לרעיון של מחזור אשפה.

3. בראשית ט"ז 5	"חֲמִסִּי עָלֶיךָ" - ביטוי זה מביע את כעסה של שרי על אברם לאחר שהגר שפחתה נכנסה להיריון מאברם, ואז החלה לזלזל בשרי. גם כיום אנו משתמשים בביטוי כדי להביע כעס גדול. לדוגמה: אמרתי לאחי: חמסי עליך, אני נתתי בך אמון, ואתה הפרת אותו.
4. בראשית ט"ז 6	"יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ" - זהו המשך דבריה של שרי הכועסת על אברם. היא מבקשת שה' ישפוט בינה לבין אברם בנוגע לסכסוך שנגרם בגלל הזלזול של הגר בשרי. גם כיום משתמשים בביטוי זה כאשר רוצים לציין סכסוך שלא יוכרע בין בני אדם, אלא שהאל יכריע בו. לדוגמה: ההורים אמרו לבנם שהסתכסך איתם, שה' ישפוט בינם לבינו.
5. בראשית ט"ז 12	"עֲשֵׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ" - זוהי תשובת אברם לשרי לעשות להגר מה שהיא רוצה. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: דני שאל את אימא שלו מה לעשות עם גור הכלבים שמצא, והיא אמרה לו לעשות איתו מה שטוב בעיניו.
6. בראשית ט"ז 12	"פְּרָא אָדָם" - מלאך ה' מברך את הגר ואומר לה שבנה יהיה אדם, שיחיה כמו פרא. "פרא" הוא חמור בר, שחי במדבר ואינו ניתן לריסון, לביות ולאילוף. כלומר: הבן שייוולד להגר יחיה במדבר ויהיה חופשי ועצמאי - בניגוד אליה, השפחה. כיום כשאומרים על מישהו שהוא "פְּרָא אָדָם" מתכוונים שהוא חסר גבולות, פראי, לא מרוסן, מתנהג שלא כשורה. לדוגמה: יוסי הוא פרא אדם. הוא שבר חלון בבית הספר והושעה מהלימודים.
7. בראשית ט"ז 12	"יָדוּ בְּכָל יַד כָּל בּוֹ" - זהו המשך דברי מלאך ה' להגר. הוא אומר לה שהבן שייוולד לה יהיה מעורב במלחמות עם שכניו: הם יילחמו בו, והוא יילחם בהם. כיום כוונת הביטוי היא לאדם שמתגרה בכולם, מזיק לכל מי שנקרה בדרכו ופוגע בכולם, ולכן כולם מנסים לפגוע בו בחזרה; או תיאור של אדם שמתערב בכל דבר, גם כשזה אינו נוגע לו. לדוגמה: דוד הוא ראש הכנופיה השולט באזור, ידו בכול ויד כל בו.
8. בראשית י"ז 8	"אֶחָזֶת עוֹלָם" - בביטוי זה ה' מבטיח לאברהם שארץ כנען תהיה ארצו (= אחוזה) של זרעו לעולם. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות של נחלה או רכוש שניתנו לצמיתות. לדוגמה: במדינת ישראל ישנו ויכוח אם השטחים הם אחוזת עולם שלנו או לא.
9. בראשית י"ח 5	"פֶּת לֶחֶם" - פרוסת לחם. זה אחד הדברים שמציע אברהם לאורחיו כדי לשכנעם להישאר ולהתארח אצלו. ביהדות ישנו מנהג לקבל אורח חשוב בפת לחם ובמלח כסמל לברכה. לדוגמה: כאשר ביקר הרצל בארץ ישראל בשנת 1898 התקבל בלחם ומלח בנס ציונה וברחובות.

8. בראשית י"ח 10 "כַּעֲת חֵיה" - בעוד שנה מהזמן הזה. האל מבטיח לאברהם שהוא יחזור בעוד שנה, ולאברהם ושרה יהיה בן ששרה תלד. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: יוסי ועדינה התחתנו השנה, ואנחנו מקווים שכעת חיה ניפגש למסיבת הלידה של בנם או בתם.	
9. בראשית י"ח 11 "בְּאֵים בְּיָמִים" - זְקֵנִים. המחבר המקראי מציין שאברהם ושרה זקנים כדי להדגיש את הנס הצפוי בלידת בנם בגיל כזה. גם כיום אנו משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: הוריי היקרים עברו לגור בדיר מוגן כיוון שהם כבר באים בימים.	
10. בראשית י"ח 12 "אַחֲרֵי בְלִתִּי הֵיטָה לִּי עֲדָנָה" - אלו דברי שרה, הצוחקת בקרבה לאחר ששמעה שתלד. היא מתקשה להאמין שאחרי שהיא כבר זקנה (= זָקְנָה) היא תיכנס להיריון ותלד (= עֲדָנָה). המילה "עֲדָנָה" היא מילה יחידאית (מופיעה רק פה בכל התנ"ך), ולכן נוהגים לפרש אותה על פי ההקשר. גם כיום אדם האומר ביטוי זה מתכוון לומר שלאחר אובדן התקווה והייאוש שבהם היה שרוי - הוא זכה לישועה גדולה. לדוגמה: לאחר המחלה הקשה של גילה הייתה לה עדנה כאשר נולד הנכד הראשון שלה. כמו כן, כיום אנו משתמשים במושג "גיל הבלות" כדי לתאר אישה מבוגרת שאינה מקבלת את המחזור החודשי.	
11. בראשית י"ח 21 "הַצֶּעֱקֶתָ?" - ה' מחליט לשתף את אברהם בהתלבטויות שלו לגבי גורל סדום. הוא אומר לו שהחליט לבדוק האם יש ממש בצעקות שעולות אליו מן העיר. גם כיום אנו משתמשים בניב זה במשמעות דומה: האם העניינים הם אכן חמורים וקשים כפי שתוארו? האם יש צדק בטענות שהועלו? לדוגמה: המורה שמעה את תלונות התלמידים על עומס המבחנים, ואמרה שתבדוק האם כצעקתה. כלומר: האם המצב באמת חמור כל כך? האם יש הצדקה לתלונות או שאין להן שחר?	
12. בראשית י"ח 25 "הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט!" - זוהי קריאה נרגשת של אברהם לאלוהים לאחר שהאל סיפר לו על תכניותיו בנוגע לסדום. אברהם שואל את האל: האם דווקא אתה, האל שאחראי על הצדק והמוסר בעולם, נוהג לא בצדק? כיצד ייתכן דבר כזה? גם כיום משתמשים בביטוי זה כשרוצים להביע זעזוע על חוסר צדק. לדוגמה: בעיתון התפרסמה כתבה שכותרתה היא: "השופט לא יעשה משפט!", ובה ביקורת כלפי פסק הדין של השופט.	
13. בראשית י"ח 27 "וְאַנְכִי עֹפֵר וְאַפֵּר" - ראו הסבר לעיל באיוב מ"ב 6 (בנושא: חוכמה, ביטוי מספר 11).	
14. בראשית כ"א 16 "כַּמִּטְחֹי קִשְׁת" - הגר משליכה את בנה ישמעאל, הגוסס מרוב צמא, מתחת לאחד השיחים במדבר, ויושבת ובוכה במרחק של טווח ירייה של חץ מקשת. גם כיום ביטוי זה משמעו מרחק/טווח הפגיעה של חץ מקשת או של פגז הנורה מתותח. במשמעות המטפורית הכוונה היא למרחק בטוח מְדַבֵּר כלשהו. לדוגמה: הילדים שיחקו "תופסת" במרחק של מטחוי קשת מהוריהם.	

15. בראשית כ"ב 7 "וַיֵּאֱחָב הָשֶׁה לְעֵלָה" - יצחק שואל את אביו אברהם: היכן הִשֶּׁה (הכבשה) שאמורים להקריב עולה לה'? הוא אינו יודע שהוא, יצחק, מיועד להיות הקורבן. כיום משפט זה הפך לסמל המייצג את תמימותו של הקורבן, שאינו יודע שהוא עתיד להיות הקורבן. לדוגמה: בפיוט "העוקד, הנעקד והמזבח" המושר בראש השנה, נאמר: "ויענה יצחק לאביו ככה / אבי: ראה אש ועצי מעֶרְכָּה / איה אדוֹנִי שֶׁה אשר כְּהֻלָּה?"	
16. בראשית כ"ב 8 "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" - למרות המעשה הקשה שאברהם חושב שהוא עומד לעשות - הקרבת בנו לה', הוא ובנו הולכים יחדיו כאב ובן. ביטוי זה מציין את הקרבה ביניהם. כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין קרבה בין אנשים. לדוגמה: שתי האחיות הלכו יחדיו ב"צעדות המוות", ושמרו זו על זו, וכך שרדו את הזוועה.	
17. בראשית כ"ב 12 "אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֶר" - זוהי הקריאה שקרא מלאך ה' אל אברהם מן השמיים, ובכך עצר אותו מלהקריב את יצחק בנו. כיום המשפט הפך סמל לזעקה שנועדה למחות כנגד פגיעה בילדים ובחסרי אונים. לדוגמה: ספרו האוטוביוגרפי של הרב לאו, המתאר את קורותיו כילד בשואה, נקרא "אל תשלח ידך אל הנער".	
18. בראשית כ"ב 17 "כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם" - מלאך ה' מברך את אברהם לאחר העקידה. הוא משווה את זרעו של אברהם לדברים שלא ניתן לספור אותם (כוכבים, חול) כדי להדגיש כמה רב יהיה זרעו. כיום משתמשים בדימויים אלה כדי להדגיש ריבוי. לדוגמה: המנהל הבטיח לתת לעובדיו הטבות מפליגות כחול אשר על שפת הים.	
19. בראשית כ"ג 1 "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" - הכוונה היא לשנותיה (שְׁנֵי = שנים) של שרה. על פי הכתוב, היא חיה 127 שנה. כיום משתמשים בביטוי "שְׁנֵי חַיֵּי" כדי לציין את שנות חייו של אדם. לדוגמה: יעקב אבינו אמר ששני חייו היו קשים.	
20. בראשית כ"ג 4 "אֶחָזֶת קֶבֶר" - אברהם מתעקש לקנות אחוזת קבר (חלקת אדמה שבה יוכל לקבור) לשרה. זאת כדי שאחווה זו תישאר בחיק משפחתו. כיום ביטוי זה משמעו חלקת אדמה המיועדת לקבורת בני המשפחה.	
21. בראשית כ"ג 12 "עַם הָאָרֶץ" - הביטוי מציין את שכבת העילית - העשירה והמשכילה בעיר או בעם. בסיפור מערת המכפלה, עם הארץ הם נכבדי בני חֵת, המנהלים משא ומתן עם אברהם. כיום לביטוי זה יש שתי משמעויות: כלל תושבי המדינה; או אחד מפרוטי העם, כינוי לאדם חסר השכלה, בור. לדוגמה: יוסי הוא בור ועם הארץ, הוא אינו יודע דבר על המתרחש בארץ.	

22. בראשית כ"ג 15 "וַאֲרָבַע מֵאֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בִּינִי וּבִינָךְ מֶה הוּא?" - עפרון, הבעלים של השדה שבו נמצאת מערת המכפלה, שואל את אברהם: מה זה בשבילנו, שני אנשים עשירים, 400 שקל כסף עבור השדה והמערה? הוא חשב שמחיר מופקע כזה של השדה יגרום לאברהם להירתע, אך אברהם שילם את הכסף, וקנה את השדה. גם כיום משתמשים בביטוי במשמעות דומה: אין בעניין הנדון שום קושי ושום חשיבות לגבינו. לדוגמה: שני המנהלים העשירים דנו על עסקה כלכלית ביניהם. אחד מהם אמר לשני: מיליון שקל ביני ובינך מה הם?	
23. בראשית כ"ג 16 "עֲבֹר לַסֹּחֵר" - ביטוי זה מציין שהכסף שנתן אברהם לעפרון עבור השדה (400 שקל כסף) היה כסף חוקי, כשר, כדת ודין. גם כיום משתמשים בביטוי "(מטבע או כסף) עובר לסוחר" במשמעות דומה: מטבע, מוצר או סחורה שנהנים מביקוש בשוק המטבעות, הסחורות או המוצרים, ולכן קל לסחור בהם, לשווק אותם ולקבל תמורתם ערך ראוי. לדוגמה: דני שילם ליוסי עבור מכוניתו מאה אלף שקלים עובר לסוחר.	
24. בראשית כ"ה 23 "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" - זהו חלק מדברי ה' לרבקה, שהולכת לדבר איתו בזמן הריונה כיוון שהיא מרגישה התרוצצות בבטנה. האל אומר לה שיצאו ממנה תאומים, שייהפכו לשני עמים, והרב (= התאום המבוגר יותר) יעבוד (= יהיה עבד) את הצעיר (= התאום הצעיר יותר). גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין בכיר שנשלט על ידי הזוטר ממנו. לדוגמה: מתברר שבמשרד הזה שולטת הפקידה, ולא המנהל - רב יעבוד צעיר.	
25. בראשית כ"ה 27 "אִישׁ יֹדַע צִיד" - כך מתאר המחבר המקראי את עֶשָׂו, שהיה צייד. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לתאר צייד. לדוגמה: רמי הוא איש יודע ציד - הוא מסייע לחברה להגנת הטבע להילחם במכת חזירי הבר הפולשים לבתים ולחצרות בחיפה ובסביבתה.	
"אִישׁ שָׂדֶה" - זהו תיאור נוסף של עֶשָׂו. כיוון שהוא צייד, הוא נמצא זמן רב בשדה. עליו לארוב לחיות כדי לתפוס אותן. גם כיום משתמשים בביטוי במשמעות דומה או ככינוי לעובד אדמה, איכר. לדוגמה: דני הוא איש שדה - מאז שהיה נער השתתף בחוגי סיירות ואהב להיות בטבע.	
"אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהֳלִים" - כך מתאר המחבר המקראי את יעקב. יעקב, בניגוד לאחיו עֶשָׂו, לא היה בשדה, אלא באוהל. הוא מתואר כאיש תם - תמים, וזאת למרות מעשי המרמה שלו המתוארים בהמשך. כיום משתמשים בביטוי "אִישׁ תָּם" כדי לתאר אדם תמים, חסר ערמומיות. כיום "יֹשֵׁב אֹהֳלִים" הוא כינוי לאדם המסתגר בביתו ואינו נוהג להתחבר עם אנשים או כינוי לתלמיד חכם המקדיש את עצמו ללימוד התורה. לדוגמה: רוני הוא איש תם יושב אוהלים - אוהב להיות בביתו ונמנע מקשר הדוק מדי עם הסביבה.	

"הַלְעִיטָנִי נָא מִן הָאָדָם הַזֶּה" - אלה דברי עֶשָׂו ליעקב כאשר הוא חוזר רעב מהשדה והציד, ורואה את יעקב מבשל. עֶשָׂו מכנה את התבשיל שהכין יעקב "האדום האדום הזה", על שם צבעו, ומבקש מיעקב "להלעיטו" (= להאכיל אותו) בתבשיל. גם כיום אדם האומר ביטוי זה מגלה להיטות ותאוה למטעמים המגרים את חושי ומבקש לקבל מהם. לדוגמה: באתי הביתה וראיתי את בן זוגי מבשל. ביקשתי ממנו: הלעיטני נא מן האדום האדום הזה.	26. בראשית כ"ה 30
"נִזִּיד עֲדָשִׁים" - זה מה שבישל יעקב - מאכל מעדשים אדומות, כנראה, ולכן צבע התבשיל היה אדום. כיום משתמשים בביטוי כדי לציין משהו חסר ערך, שתמורתו ניתן משהו בעל ערך, כמו שעֶשָׂו מכר ליעקב את בכורתו תמורת אכילה מנזיד העדשים שבישל. לדוגמה: נתתי למיכל את כל הסיכומים שלי לקראת המבחן תמורת נזיד עדשים - כריך גבינה שאכלתי בהפסקה.	27. בראשית כ"ה 34
"וּתְכַהֵין עֵינָיו" - עינו של יצחק הזקן כהו, כלומר: הוא לא ראה היטב. גם כיום משתמשים בביטוי זה באותה משמעות. לדוגמה: עינו של אבי הזקן כהו, והוא מתקשה לראות.	28. בראשית כ"ז 1
"עָלִי קִלְלָתְךָ בְּנִי" - אלו דברי רבקה ליעקב, החושש לרמות את אביו יצחק פן יצחק יזהה אותו והוא ייתפס. רבקה אומרת לו שלא ידאג, כי היא "תספוג" את הקללה על החטא במקומו. גם כיום משתמשים בביטוי במשמעות דומה. לדוגמה: האם אמרה לְבִנָּה: עלי, בְּנִי, כל צרותיך ומכאוביך. הלוואי שהייתי יכולה לעזור לך.	29. בראשית כ"ז 13
"הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהִידִים יָדֵי עֶשָׂו" - זה מה שאומר יצחק העיוור כאשר יעקב בָּנו מרמה אותו ומעמיד פנים שהוא עֶשָׂו כדי לקבל את ברכתו של יצחק. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לציין מעשה מרמה והטעיה, המציג תמונה מסולפת ושקרית. לדוגמה: דני השתמש בתעודה מזויפת והעמיד פנים שהוא מִיִּשְׁהוּ אחר, על זה נאמר: "הקול קול יעקב והידיים ידי עֶשָׂו".	30. בראשית כ"ז 22
"עַל חֲרָבְךָ תַּחֲיָה" - זהו חלק מדברי יצחק לבנו עֶשָׂו, לאחר שאחיו יעקב גנב במרמה את הברכה מהאב. כוונתו היא, שעֶשָׂו יאלץ להילחם כל הזמן. גם כיום משתמשים בביטוי זה כדי לתאר גורל של עם או של אדם שנגזר עליהם להמשיך ולחיות במצב של מלחמה מתמדת. לדוגמה: מדינת ישראל חיה על חרבה כבר יותר מ-60 שנה.	31. בראשית כ"ז 40
"וּפְרָקְתָּ עוֹלָם מֵעַל צוּאֲרְךָ" - זהו המשך דברי יצחק לעֶשָׂו באותו הקשר. הוא מתכוון לכך שעֶשָׂו ינסה למרוד באחיו יעקב, שישלוט בו. גם כיום כוונת הביטוי "לפרוק את עולו של פלוני מעליו / מעל צווארו", משמעותו מרד ושחרור של אדם מהמרות או מהתלות שפלוני כפה עליו. לדוגמה: ניל"י הייתה תנועה מחתרתית של יהודים, שהוקמה בשנת 1915 וניסתה לפרוק בעזרת אנגליה את עול האימפריה העות'מאנית, ששלטה אז בארץ.	

32. בראשית כ"ז 46 "קָצַעְתִּי בְחַיִּי" - אלו דברי רבקה ליצחק. היא מבטאת את מורת רוחה מהרעיון שיעקב, כמו עֶשָׂו אחיו, יישא אישה כנענית. היא טוענת שהיא מעדיפה למות מאשר לראות את יעקב נוהג כך. גם כיום אדם האומר ביטוי זה מבטא בכך ייאוש עד כדי אובדן הטעם להמשך חייו. לדוגמה: דנה קצה בחייה בגלל כל המצוקות, ולכן ניסתה לפגוע בעצמה. "לְמָה לִי חַיִּים?" - זהו המשך דברי רבקה ליצחק. גם ביטוי זה מביע חוסר רצון להמשיך ולחיות. גם כיום אדם האומר זאת מבקש להביע את מצוקתו ואת חוסר הטעם להמשך חייו. לדוגמה: אם המצב לא ישתפר - למה לי חיים?	
33. בראשית כ"ח 12 "וְרֹאשׁוֹ מִגֵּיעַ הַשָּׁמַיְמָה" - ראו הסבר לביטוי "עִיר וּמְגֹדֵל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם" (בנושא: הבריאה וראשית העולם, ביטוי מספר 31).	
34. בראשית כ"ח 17 "שָׁעַר הַשָּׁמַיִם" - יעקב מקיץ מחלום הסולם ואומר שהחלום גרם לו להבין שהמקום שבו הוא נמצא הוא "שַׁעַר הַשָּׁמַיִם", כלומר: מקום שבו מתחברים ונפגשים השמיים (מקום משכנו של האל) והארץ (מקום משכנו של האדם). גם כיום משתמשים בביטוי באופן דומה: חיבור בין השמיים לארץ. לדוגמה: יש המאמינים שהתפילה ולימוד התורה הם השער לשמיים.	
35. בראשית כ"ט 18 "בְּרַחֵל בִּתְּךָ הַקְטָנָה" - יעקב הגדיר במדויק לָבָן במי מבנותיו הוא מעוניין לאישה. דברים אלה אינם משאירים ספק שיעקב היה מעוניין אך ורק ברחל. כיום משמעות הביטוי היא: הסבר מדויק ומפורש שאינו מותיר מקום לספקות, תנאי ברור שאינו משתמע לשני פנים. לדוגמה: הסברתי לו ברחל בתך הקטנה מה יהיו התוצאות, במקרה שלא ימלא את ההוראות באופן מדויק.	
36. בראשית כ"ט 20 "וַיְהִי בְעֵינָיו כִּימִים אַחָדִים" - ביטוי זה מתאר את תחושת יעקב האוהב, שעבד שבע שנים כדי לשאת את רחל לאישה. למרות המאמץ והעבודה, הזמן הרב חלף עבורו "כימים אחדים" בגלל אהבתו לרחל. גם כיום כוונת הביטוי היא שזמן ארוך מאוד נחשב עבור פלוני לזמן קצר בשל מטרות שהציב לעצמו או כיוון שבזמן שעבר הוא נהנה מאוד. לדוגמה: נדרשו לי ארבע שנים לסיים את התואר, אך השנים היו בעיניי כימים אחדים, כיוון שכל כך נהניתי מהלימודים.	
37. בראשית כ"ט 26 "לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקוֹמִנוֹ" - זוהי תשובת לָבָן ליעקב, כאשר יעקב מתרעם על כך שֶׁלָבָן נתן לו את לאה במקום את רחל. לָבָן מסביר ליעקב שלא מקובל אצלם להשיא את הבת הצעירה (רחל) לפני הבת הבכירה (לאה). גם כיום משמעות הביטוי היא שלא נהוג אצלנו לעשות מעשה/מנהג זה. לדוגמה: מיכל סיימה לאכול וקמה מן השולחן בלי לפנות את הכלים, דבר שלא ייעשה במקומנו.	
38. בראשית ל"ב 12 "וַהֲפִנִי אִם עַל בָּנִים" - יעקב מביע חשש שֶׁעֶשָׂו אחיו יתקיף אותו ויכה אותו ואת משפחתו מכה קשה. גם כיום משמעות הביטוי "להכות אם על בנים" היא להכות מכה קשה ומכרעת שבה גם הבנים וגם אמם נפגעים. לדוגמה: מדינת ישראל חששה שמחבל מתאבד חדר לתל אביב ויכה אם על הבנים.	

39. בראשית ל"ז 2	"וַיָּבֹא (יוסף) אֶת דְּבָתָם רָעָה" - יוסף מלשין על אחיו בפני אביהם, יעקב. הוא מספר ליעקב דברים רעים על אחיו. כיום "להוציא דיבה" פירושו לפרסם על מישהו דבר רע שלא עשה. זוהי עבירה גם לפי ההלכה היהודית וגם לפי חוק איסור לשון הרע משנת 1965.
40. בראשית ל"ז 3	"בן זִקְנִים" - יעקב נהג ביוסף כאילו היה בן זקונים, כלומר: בן שנולד לעת זקנותו. גם כיום משתמשים בביטוי כדי לציין בן/בת שנולדו אחרונים להורים מבוגרים. לדוגמה: דני הוא בן הזקונים של הוריו, ולכן הם פינקו אותו. "כְּתִנֶּת פָּסִים" - יעקב עושה כותונת פסים לבנו האהוב יוסף. במקרא, כותונת פסים היא בגד מפואר שהוא סמל למעמד רם. כיום לכותונת פסים יש גם משמעויות אחרות: בגד לשינה (פיג'מה) או סמל לאסיר בכלא או ליהודים בשואה, שלבשו מדי אסיר.
41. בראשית ל"ז 16	"אֶת אָחִי אֲנֹכִי מִבְּקֶשׁ" - יעקב שלח את יוסף לאֶחָיו, אך הוא תעה ואיבד את דרכו. איש פגש את יוסף ושאל אותו מה הוא מחפש, ותשובת יוסף הייתה שהוא מחפש (= מבקש) את אֶחָיו. כיום משפט זה משמש: - בהקשר לאסירי ציון (כינוי ליהודים, בעיקר בתקופת השלטון הקומוניסטי ב-1922-1991, שלא הורשו לעלות לישראל משיקולים פוליטיים) או מסורבי עלייה. - כסיסמתן של משלחות נוער לפולין.
42. בראשית ל"ז 19	"בַּעַל הַחֲלוּמוֹת" - כך מכנים האחים את יוסף כאשר הם רואים אותו מתקרב אליהם, ובכך הם מביעים לעג על חלומותיו של יוסף. כיום משתמשים בביטוי זה ככינוי לאדם בעל דמיון פורה, שהוזה בהקיץ או תימהוני המעלה רעיונות שאין יכולת לבצע אותם. לדוגמה: ז'ול ורן היה בעל חלומות - כבר במאה ה-19 הוא חזה את המצאת הצוללת.
43. בראשית ל"ז 30	"וַאֲנִי אָנֹכִי בָא?" - ראובן אומר משפט זה כאשר הוא מגיע אל הבור כדי להוציא משם את יוסף ולהחזירו לאביו, יעקב. ראובן מגלה שהבור ריק, וחש תסכול וחוסר אונים. הוא מביע חשש: כיצד יעמוד כעת בפני אביו? גם כיום אדם האומר ביטוי זה מביע בכך ייאוש, חוסר ביטחון וחוסר ידיעה כיצד עליו לפעול ומה יהיה איתו. לדוגמה: איני מקבלת משכורת החודש, אך המשכנתא ממשיכה לרדת, ואני אנה אני באה?
44. בראשית ל"ז 33	"טָרַף טָרַף יוֹסֵף" - זו המסקנה שמגיע אליה יעקב - שיוסף נטרף על ידי חיה, כשהוא רואה את כתונת הפסים של יוסף מגואלת בדם. גם כיום הביטוי מבטא קריאת צער על אסון גדול שקרה. לדוגמה: האם שמעה על האסון שקרה לִבְנָה וקראה בצער: "טורף טורף יוסף!"

דוגמאות לשאלות על "ניבים וביטויים" ← ראו בעמוד הבא!

דוגמאות לשאלות על "ניבים וביטויים"

1. קראו **מלכים א' י"ב 16**. בפסוק זה אנשי ישראל מבקשים לומר לרחבעם: "מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל".
 - א. הסבירו את ההכרזה המופיעה בפסוק זה וציינו את תפקידה.
 - ב. הסבירו את משמעותה בימינו.
2. בדברי ה' על אחאב **במלכים א' כ"א 17-19** יש ביטוי שמשתמשים בו גם בעברית של ימינו.
 - א. ציינו את הביטוי והסבירו כיצד ביטוי זה משקף את שני החטאים של אחאב בסיפור כרם נבות?
 - ב. הסבירו מהי משמעות ביטוי זה בימינו.
3. קראו **מלכים ב' י"ז 13-14**. מהו הביטוי המופיע בפסוק 14, שמשתמשים בו גם בימינו?
 - א. הסבירו מהי משמעותו בימינו.
 - ב. הסבירו כיצד ההיסטוריוגרף מדגיש באמצעות ביטוי זה את כפיות הטובה של ישראל כלפי ה'.
4. **במלכים ב' י"ח 21** רבשקה מכנה את מצרים "משענת הקנה הרצוע".
 - א. הסבירו מהו המסר שמנסה רבשקה להעביר לחזקיה באמצעות ביטוי זה?
 - ב. בפזמון השיר "חליפות" בביצוע "הדג נחש" מופיע ביטוי זה ונאמר: "אנשים (אין לכם באמת תירוץ) / 'תם יודעים (החליפות לא שמות קצוץ) / עליהם לסמוך (משענת קנה רצוע) / הם יודעים שזו ספירה לאחור עד הפיצוץ". הסבירו את משמעות הביטוי "משענת הקנה הרצוע" בימינו, כפי שמשתמע גם בשיר "חליפות".
5. קראו **ירמיה א' 10-15**. בקטע שלפניכם יש שני מראות סמליים.
 - א. הסבירו כיצד המראה הסמלי הראשון ומשמעותו מחזקים את דברי ה' לירמיהו בפסוקים אלה.
 - ב. על המראה הסמלי השני נאמר: "מצפון תפתח הרעה". מהי המשמעות של ביטוי זה בימינו? (מבחן בגרות מועד חורף תשס"ז, 2007)
6. קראו **יחזקאל י"ח 2**.
 - א. הסבירו את המשל "אבות יאכלו בשר, וּשְׁנֵי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה".
 - ב. מהי תפישת הגמול המשתמעת ממשל זה, ומהי משמעות הביטוי בימינו?
7. בדברי העידוד של הנביא **יחזקאל בפרק ל"ז 8** יש ביטוי שמשתמשים בו גם בעברית של ימינו.
 - א. ציינו את הביטוי והסבירו את משמעותו בימינו.
 - ב. הסבירו את תרומת הביטוי להבנת מצבו העתידי של העם על פי דברי יחזקאל.
8. קראו **ישעיה מ' 6-8**. בפסוק 7 ישעיה אומר: "...אֲכַן חָצִיר הָעֵם..." - ביטוי שמשתמשים בו גם בימינו.
 - א. הסבירו את המשמעות של מטפורה זו בהקשר לדבריו של ישעיהו בקטע, ומהו המסר שהוא מנסה להעביר באמצעותה לעם.
 - ב. הסבירו את המשמעות של ביטוי זה בימינו. תוכלו להיעזר בשירו של חיים נחמן ביאליק שנקרא "אכן חציר העם", ובו הוא כותב: "אכן חציר העם, יבש היה כעץ / אכן אובד העם... / הוא לא ייקץ אם לא יעירונו השוטים / הוא לא יקום אם לא יקימו השוטים".

9. קראו **איוב א' 21**.
א. באיזו סיטואציה בימינו נוהגים לומר את הביטוי שבחלקו השני של פסוק זה, והסבירו את משמעות הביטוי בימינו.
ב. הסבירו את הקשר בין מנהג זה בימינו (שציינתם בסעיף א') לבין הכתוב באיוב א' 21-13.
10. באיוב ל"ח 36 האל שואל את איוב: "מי נתן לשכוי בינה?".
א. מהו המסר שמבקש האל להעביר באמצעות שאלה זו, שהיא חלק מסדרת השאלות במענה האל לאיוב?
ב. בימינו נהוג לומר בברכת השחר: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר נתן לשכווי בינה להבחין בין יום ובין לילה". הסבירו את דברי השבח שאומר המתפלל על ה' בברכה זו.
11. בויקרא י"ט 16 קיימים שני צווים שמשתמשים בהם גם בעברית של ימינו.
א. ציינו את שני הצווים והסבירו את משמעות כל אחד מהם בימינו.
ב. רש"י וראב"ע מסבירים את הפסוק כך:
רש"י: "לראות במיתתו ואתה יכול להצילו, כגון טובע בנהר, וחיה וליסטים (= שודדים) באים עליו".
ראב"ע: "שלא יתחבר עם אנשי דמים, וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ורכילות".
(1) כיצד מסביר כל אחד מהפרשנים את הביטוי "לא תעמד על דם רעך"?
(2) מי מהפרשנים שלעיל סבור כי פסוק 16 כולו עוסק בעניין אחד? נמקו.
12. על הקיר של בית המשפט העליון בירושלים מצוטט הפסוק מויקרא י"ט 36: "מאזני צדק אבני צדק, איפת צדק והין צדק יהיה לכם".
א. הסבירו מדוע ביטויים אלה מוצגים דווקא שם בהקשר לנאמר בויקרא י"ט 35-36.
ב. הסבירו את משמעות הביטוי "איפה ואיפה" בלשון ימינו.
13. בבראשית ג' 17-19 ה' מאשים את האדם בהפרת הצו של האכילה מעץ הדעת ומודיע לו על עונשיו.
ציינו שני ביטויים מפסוק 19 המבטאים את העונשים לאדם, והסבירו את המשמעות של כל אחד מהביטויים האלה בימינו.
14. קראו בראשית י"ח 27 ("ויען אברהם ויאמר: הנה נא הואילתי לדבר אל אדני, ואנכי עפר ואפר")
ואיוב מ"ב 6 ("על כן אִמָּאס וְנַחֲמָתִי עַל עֶפֶר וְאֶפֶר").
א. (1) אברהם ואיוב בדבריהם מציינים ביטוי שמשתמשים בו גם בעברית של ימינו. מהו הביטוי?
(2) באיזה הקשר כל אחד מהם אומר ביטוי זה בפני ה'?
ב. הסבירו מהי משמעות ביטוי זה בימינו.
15. קראו בראשית כ"ב 13-1 ואת השורות הבאות מהשיר "עקידת יצחק" של נעמי שמר:
"רְבוּזוֹ נָשַׁל עוֹלָם הַמָּלֵא רַחֲמִים / אֶל הַנֶּעֱר יָדָךְ אֶל תְּשֻׁלְחָךְ...".
א. ציינו פרט אחד שונה בין שורות אלה בשיר של נעמי שמר לבין סיפור העקידה המקראי.
ב. הסבירו את משמעות הביטוי "אל תשלח ידך אל הנער" בימינו כפי שמשמע גם בשיר של נעמי שמר.
16. בבראשית כ"ט 18 יעקב מציע ללבן הסכם ומציין ביטוי שמשתמשים בו גם בימינו.
הסבירו את ההסכם שמציע יעקב ללבן ואת משמעות הביטוי בדבריו בימינו.

**בהצלחה רבה מאוד!
פלורה ויניצקי**